

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

**UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE LIMBI ȘI LITERATURI STRĂINE
ASOCIAȚIA SLAVIȘTILOR DIN ROMÂNIA**

Catedra de limbi slave

Catedra de filologie rusă

ROMANOSLAVICA

Serie nouă, vol. XLVI, nr. 4

Editura Universității din București

2010

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

Referenți științifici: prof.dr. Constantin Geambașu
prof.dr. Antoaneta Olteanu

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Prof.dr. Constantin Geambașu, prof.dr. Mihai Mitu, conf.dr. Mariana Mangiulea,
Prof.dr. Antoaneta Olteanu (redactor responsabil)

COMITETUL DE REDACȚIE:

Acad. Gheorghe Mihăilă, prof.dr. Virgil Șoptoreanu, cercet.dr. Irina Sedakova (Institutul de Slavistică și Balcanistică, Moscova), prof.dr. Mieczysław Dąbrowski (Universitatea din Varșovia), prof.dr. Panaiot Karaghiozov (Universitatea „Kliment Ohridski”, Sofia), conf.dr. Antoni Moisei (Universitatea din Cernăuți), prof.dr. Corneliu Barborică, prof.dr. Dorin Gămulescu, prof.dr. Jiva Milin, prof.dr. Ion Petrică, prof.dr. Onufrie Vințeler, asist. Camelia Dinu (secretar de redacție)

Tehnoredactare: prof.dr. Antoaneta Olteanu

© Asociația Slaviștilor din România (Romanian Association of Slavic Studies)
antoaneta_o@yahoo.com
kgeambasu@yahoo.com
mariana.slave@yahoo.fr

IMPORTANT:

Materialele nepublicate nu se înapoiază.

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

MENTALITĂȚI

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

CAROL AL IV-LEA

Gabriela GEORGESCU

The paper discussed about the Czech king, Carol IV, one of the symbols of Czech People.

Key words: Carol IV, Czech crown, imagery, symbol

În contextul globalizării se conturează tot mai mult o criză a identității naționale. Încercarea de a desfința granițele dintre state s-a transformat, în ochii multora, într-o încercare de a estompa spiritul și specificul unui popor. De aici și eforturile de a răspunde dificilelor întrebări: cine suntem și prin ce ne definim? În acest scop, nu demult, fiecare popor european a fost îndemnat să-și aleagă o personalitate simbolică. Românii l-au ales pe Ștefan cel Mare; cehii s-au îndreptat și ei spre Evul Mediu târziu alegându-l pe Carol al IV-lea, rege al Țărilor Coroanei Cehe și împărat al Sfântului Imperiu Romano-German.

Nașterea unui simbol este ca nașterea unei stele – un process complicat și îndelungat la care participă tot universul. Totul începe cu nașterea unei persoane la locul și în momentul potrivit. Să urmărim poveste vieții celui care este cunoscut lumii întregi sub numele de Carol al IV-lea.

La 14 mai 1316, la Praga, Eliška Přemyslovna îl năștea pe singurul fiu al regelui Jan de Luxemburg, care primește, la botez, numele Václav. Micuțul vine pe lume într-o perioadă destul de dificilă: în Evul Mediu timpuriu, în Regatul ceh domniseră prinți și regi din dinastia Přemysl. La moartea ultimului urmaș pe linie masculină, tronul i-a revenit, prin căsătoria cu Eliška Přemyslovna, lui Jan Lucemburský. Noul rege era însă interesat mai mult de viața cavalerescă și de turniruri decât de domnie și de administrație, motiv pentru care nu era foarte iubit de oamenii de rând și nici măcar de nobilime.

Astfel, la nașterea lui Václav, regele s-a temut să nu fie detronat timpuriu și l-a închis pe prințul moștenitor, împreună cu mama și cu surorile lui în castelul de la Loket, de unde îl va muta ulterior în castelul de la Křivokláty.

În familia de Luxemburg exista obiceiul de a-și educa fiii și fiicele în Franța, astfel că, la vârsta de șapte ani, Václav părăsește singurătatea castelului și ajunge la Paris, la curtea unchiului său, Carol. Aici, Václav va prelua numele unchiului său. „Curtea regelui Franței era, pe vremea aceea, un model pentru întreaga Europă: ce nu

era la Paris nu era nicăieri; ceea ce avea Parisul, voiau să aibă cu toții”¹. Parisul îi oferă noi perspective, prezentându-i o lume până atunci necunoscută: ia lecții de scrimă, de teologie, studiază istorie, geografie și limbi străine: franceză, germană, italiană și latină. Tot aici se va căsători cu prințesa de aceeași vârstă, Markéta de Valois, căreia i se mai spunea, datorită frumosului său păr blond, Blanche, și căreia cehii îi vor spune Blanka. La cincisprezece ani este trimis la reședința familiei, în Luxemburg și apoi în Italia pentru a administra teritoriile familiei ca locțiitor al tatălui său. În Italia participă pentru prima oară la o bătălie – este vorba despre lupta de la San Felice. Tot în Italia face cunoștință cu monumentele Renașterii, cu frumusețea orașelor, cu arta și cultura italiană.

Între timp, mama sa moare, iar situația țărilor cehe devine din ce în ce mai tristă: averea familiei regale fusese vândută sau dată drept gaj, secretarii lucrau prost sau deloc iar țara era permanent prădată de hoarde de tâlhari. În aceste condiții, tatăl își cheamă fiul să restabilească ordinea și îi va acorda titlul de duce de Moravia. Pe atunci, Praga era deja cunoscută ca unul dintre cele mai frumoase orașe ale Europei și reușește să-l impresioneze și pe tânărul prinț. Anul 1333 marchează venirea lui Carol la Praga unde începe să scrie istoria cu cerneala faptelor sale. Tatăl îi lasă în grijă partea administrativă, de care se va ocupa temeinic: începe construcția palatului regal și reconstrucția catedralei Sf. Vít – locul încoronării regilor cehi. Pentru construcția catedralei îl cheamă pe arhitectul Mathieu din Arras care va începe construcția. În catedrală, Carol pune să se construiască o capelă în cinstea sfântului Václav – sfântul protector al cehilor, pe care o împodobește cu aur și pietre semiprețioase. După moartea lui Mathieu din Arras, construcția a fost preluată de extraordinarul sculptor Pierre Parleur.

În 1346, consiliul Sfântului Imperiu Romano-German îl alege pe Carol rege al imperiului. În același an are loc bătălia de la Crécy, din nordul Franței. În confruntarea anglo-franceză, alături de Filip al IV-lea, regele Franței, vor lupta și Jan de Luxemburg împreună cu fiul său și cinci sute de cavaleri cehi. Balanța va înclina în favoarea englezilor, iar francezii sunt obligați să se retragă. Regele țărilor cehe refuză însă să se retragă, decizia fiindu-i fatală. Jan de Luxemburg va muri, iar locul său pe tron va fi luat de prințul moștenitor, Carol, încoronat sub numele de Carol I.

Încoronarea lui Carol reprezintă începutul unei perioade de prosperitate pe toate planurile pentru țările cehe. În calitate de conducător al Sfântului Imperiu stabilește capitala acestuia la Praga, al cărei rol economico-politic sporește. În ceea ce privește politica externă, va alipi țărilor cehe Brandenburgul și alte câteva teritorii germane până la Nurenberg, Luzacia Superioară și Inferioară și Silezia. Dacă diplomația l-a ajutat să-și creeze o imagine bună în ochii vecinilor, măsurile luate pe plan intern și calitățile sale de bun administrator îl vor face popular și printre nobilii și oamenii de rând cehi.

Va continua să se ocupe de amenajarea Pragăi, care trebuia să corespundă noului său statut de capitală imperială. Mărește orașul adăugându-i *Nové město* (Orașul

¹ Alena Ježková, *Karel IV*, Praga, 2005, p. 8.

nou), pe care îl proiectează el însuși și în centrul căruia se afla *Dobytčí trh* (Piața de animale), chiar și astăzi cea mai mare piațetă din Europa centrală (500 de metri în lungime și 150 de metri în lățime). În 1348, Carol întemeiază universitatea Carolină, „pentru ca cetățenii noștri credincioși care tânjesc după roadele științei, să nu cerșească pomană de la străini, ci să găsească masa regatului pregătită de oaspeți”¹. Universitatea din Praga a fost prima universitate din Europa centrală și estică și a avut încă de la întemeiere, patru facultăți: facultatea de arte sau de filosofie, facultatea de drept, de medicină și de teologie.

În 1355, la 5 aprilie, Carol este uns împărat al Sfântului Imperiu Romano-German, împlinind astfel visul regilor cehi. Este încoronat în catedrala Sf. Petru din Praga sub numele de Carol al IV-lea (deoarece era al patrulea împărat al imperiului Romano-German care purta acest nume), titulatura sa oficială fiind: *Karolus Quartus divina favente clemencia Romanorum imperator semper augustus et Boemie rex*².

În 1356 emite *Bula de aur*, o serie de legi care se vor aplica pe teritoriul țărilor coroanei cehe dar și în imperiu. Printre altele, Bula de aur introducea principiul elector prin care regele Țărilor cehe era ales. Până atunci, în Țările Coroanei cehe, tronul se moștenește ereditar.

În 1357 începe construcția Podului Carol, numit inițial *Pražský most* (Podul praghez) sau *Kamenný most* (Podul de piatră). Podul reprezintă una dintre cele mai importante atracții turistice, măsurând 500 de metri în lungime și 10 în lățime. Statuile care îl străjuiesc de-o parte și de cealaltă nu sunt medievale, ci baroce, datând din secolul al XIX-lea. Înainte de construirea sa, Vltava era trecută cu ajutorul unui pod construit în secolul al XII-lea la porunca reginei Judita, soția lui Vladislav I. În timpul lui Carol, acesta se afla într-o stare foarte proastă, ulterior fiind aproape complet distrus de inundația din 1342. Construirea unui alt pod era astfel aproape obligatorie. Carol ia toate măsurile de siguranță pentru construirea unui pod durabil: se consultă cu arhitecți privind materialele de construcție (se spune că în mortar s-ar fi pus ouă pentru a lega mai bine compoziția³) și cu astrologi în privința alegerii momentului perfect pentru începerea construcției. Anul, luna, ziua și ora au fost alese cu grijă: piatra de temelie este așezată de Carol însuși în 1357, pe 9 iulie, la ora 5:31. Aranjate în această ordine, cifrele (135797531) formau un pod simbolic, menit să asigure rezistența lui în timp; coincidență sau nu, podul stă în picioare și astăzi.

În 1370, suferind de artroză, Carol descoperă izvoarele tămăduitoare din vestul Țărilor cehe și întemeiază acolo orașul balnear care astăzi îi poartă numele: *Karlovy Vary* (Băile lui Carol).

Carol al IV-lea nu a fost doar un conducător desăvârșit, ci și un înțelept cărturar: vorbea și scria în franceză, germană, cehă, italiană și latină, sprijinind studierea limbilor străine și de către copiii săi, deoarece astfel „multe vor înțelege și de mulți vor fi

¹ *Cp.cit.*, p.20.

² *Idem*, p.22.

³ Břetislav Nikl, *Tajemné pověsti české*, XYZ, Praga, 2006, p. 102.

înțeleși”¹. Își va scrie biografia, *Vita Caroli (Život Karlův)*, pe care o presară cu diverse sfaturi referitoare la domnie și va ordona adunarea tuturor documentelor din arhive în vederea întocmirii unei cronici a țărilor cehe.

Carol a avut patru soții: pe Blanche de Valois, pe Anna Falcká, pe Anna Svíndická (cea care i-a dăruit și mult așteptatul moștenitor, pe Václav) și pe Alžbeta Pomořanská, nepoata regelui Poloniei.

În 1378, la Praga, mult iubitul rege se stinge din viață. Legenda spune că în momentul morții sale, clopotele tuturor catedralelor au început să bată de la sine, atât de strânsă era legătura lui Carol cu Praga. Trupul său neînsuflețit a fost expus în sala cea mare a Palatului regal timp de unsprezece zile. A douăsprezecea zi a avut loc marșul funebru; convoiul care l-a însoțit pe rege pe ultimul său drum, spre catedrala Sf. Vít, unde a fost înmormântat, a fost format din nu mai puțin de 7000 de oameni din toate colțurile imperiului și aparținând tuturor categoriilor sociale. Discursul funerar a fost ținut de Vojtěch Raňkův din Jezov, care l-a numit pe Carol *Pater Patriae*.

Astfel omul moare, dar legenda sa abia începe să se înfiripe și nu s-a stins nici astăzi. Carol al IV-lea a devenit un simbol datorită realizărilor în plan economic și politic dar mai ales cultural dar și pentru că a împlinit visul tuturor regilor cehi de până atunci obținând coroana Sfântului Imperiu. A crescut prestigiul și importanța economică și politică a Pragăi aducând arhitecți renumiți care au realizat adevărate opere de artă pe străzile noii capitale a imperiului. Înființarea Universității a avut o însemnătate deosebită: limba cehă pătrunde astfel în toate domeniile limbii literare: în textele teologice, în cancelariile nobiliare, în administrație, devenind limbă oficială; textele și implicit viața culturală devenea astfel mult mai accesibilă oamenilor de rând. De altfel, datorită grijii pe care a avut-o față de promovarea culturii și a artelor, precum și contribuțiilor sale din domeniul arhitecturii, domnia sa este considerată drept începutul Renașterii pe teritoriul de astăzi al Cehiei, Renaștere întreruptă ulterior de războaiele husite. Universitatea ajută de asemenea la îmbunătățirea relațiilor diplomatice cu celelalte membre ale imperiului deoarece mulți nobili din Germania, Polonia, Austria, Ungaria și din Sud-Estul Europei studiază la Praga. Astfel, curtea lui Carol al IV-lea devine un model pentru întreaga Europă determinându-l pe poetul Petrarca să scrie despre atmosfera de acolo: „Mărturisesc că nu am găsit nicăieri maniere mai puțin barbare și umaniste decât la curtea împăratului și printre oamenii minunați din jurul său... Sunt oameni cu adevărat eminenti și cultivați, cu maniere atât de delicate și de plăcute de parcă s-ar fi născut în Atica”².

La creșterea renumelui său au contribuit și legendele create în jurul momentelor cheie din domnia sa, referitoare la întemeierea orașului nou sau a podului peste Vltava; nu este de neglijat nici faptul că se trăgea pe linie maternă din dinastia Přemysl, ca și Václav I, regele sanctificat, sfântul protector al țărilor cehe; totodată ajunge la domnie

¹ Ježková, *cp.cit.*, p.24.

² František Kavka, *La Tchécoslovaquie – Histoire lointaine et récente*, Orbis, Praga, 1960, p.42.

după Jan de Luxemburg care nu s-a ocupat defel de bunăstarea regatului și care era complet lipsit de popularitate, cu atât mai mult cu cât își exilase fiul departe – semn că se temea de el, deci semn de slăbiciune, iar oamenii tind să fie întotdeauna de partea celui asuprit, cu atât mai mult cu cât acesta este un copil.

Trebuie să ne referim de asemenea la un aspect al psihologiei de masă: când spunem Cehia, ne apare automat în minte imaginea Pragăi. Praga este mândria cehilor iar Carol al IV-lea a făcut pentru Praga mai mult decât oricare alt conducător.

Luând toate acestea în considerație, nu este de mirare că amintirea lui Carol al IV-lea a fost cinstită chiar și în perioada comunistă: în 1978, la aniversarea a 600 de ani de la moartea regelui, Banca națională a Republicii Cehoslovace a emis o serie de monezi de colecția cu chipul și stema regelui, a reginei și a părinților lui Carol. Amintirea sa este trează și astăzi, nu demult poporul său conferindu-i un nou titlu, acela de cel mai mare ceh.

Bibliografie:

Ježková, Alena , *Karel IV*, Praga, 2005

Kavka, František, *La Tchécoslovaquie – Histoire lointaine et récente*, Orbis, Praga, 1960

Níkl, Břetislav, *Tajemné pověsti české*, XYZ, Praga, 2006

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

**PROBLEMA MINORITĂȚII ISTROROMÂNE
REFLECTATĂ ÎN LITERATURA ETNOLOGICĂ CROATĂ
DIN PERIOADA 1945-2009**

Armand GUȚĂ

The Istro-Romanian dialect is one of the three South-Danubian Romanian dialects, split off from the trunk of Common-Romanian about 700 years ago. Today it is spoken by a limited number of people in the Istria peninsula, namely, Croatia-Jeiă (Žejane), located in North-West of the town of Rijeka and in the region called Čičarija and in Sušnjevića placed on the south of Učka Gora or Monte Maggiore, as well as in several poorly populated hamlets near Sušnievića (Noselo-NovaVas, Sucodru-Jesenovik, Letaj, Brdo, Cosrtrčean, Dolinščina, Zancovč, Perasi and Brig), along the valley of the Raša river (Val D'Arsa). Even the contemporary toponyms of the two above mentioned subregions and some villages argue for their Istro-Romanian origins practically the Istro-Romanian population had disappeared through assimilation or emigration. In the Middle Ages and the Modern times, Istro-Romanians were named *cici, cirebiri* by Slavic and Italian populations that surrounding them, but Istro-Romanians have defined themselves allways as *Rumeri* (lat. Romanus). Still preserving their ethnic conscienceness, they consider themselves *Romanians* and even when they speak in Croatian language with Croatians and other foreigners, Istro-Romanians says with self-confidence, *we are rumeri*. The acculturation process of the Istro-Romanian minority from Croatia will continue because several motifs as: 1. They were no longer in contact with Romanian cultural milieu; 2. The absence of the educative and formative factors generated by missing of Istro-Romanian language in performance of the religious sermons and education will lead to the loss of the linguistic mark. The primary school from Žejane is closed from lack of children in 1999, and the building is used in the present days as a repetition hall by the Žejanski Zvončari folkloric group the last cultural fortress of the community. Concerning these factors we think that the Istro-Romanian and Croatian bilingualism will soon replaced by the Croatian mono-linguistic phenomenon. After the 1945, the economic vectors were changed by the rapid industrialization of former Yugoslavia which caused the mass migration toward towns in searching for jobs and had accelerate the acculturation process of the Istro-Romanian group. We must reconsider the historic and demographic particularities which had transformed the Istria peninsula into a multicultural area where Italians, Croatians, Istro-Romanians, Germans and Slovenians lived together and influenced each other during the last five centuries. The Žejane village is surrounded by 19 villages and hamlets and in each of those villages population spoke different sub-dialects of the Croatian and Slovenian languages. In eight of these hamlets the communication stream within the rural milieu is suspended because the lack of the receivers. The restrictive use of Istro-Romanian, especially in the last five decades since it was hardly an instrument of communication, especially for the young commuters employed in the factory of

Rijeka, Opatja and the neighbourhood or for those who through mixed marriages, moved to other towns or villages is a process in full development even today. Through bilingual discourse, both old and young Istro-Romanian have yet a well-outlined linguistic awareness, being able in fact to prove that to speak on Jeianski, (*a cuvinta po našu, po jeianski*) means something totally different from to speak on Croatian (*a cuvinta po hârvaški*).

Key words: Istro-Romanian, Istria, Rumeri, Ethnologic and History Studies, Cultural Traditions, Bugarenje, Pust, Tri Kralj, Nowadays Cultural Surviving Strategies and Perspectives.

Croația este cunoscută pentru numeroasele sale contraste geografice și climatice, insulele sale pitorești, peste 1200 la număr, pentru litoralul fragmentat și diversitatea etnică și lingvistică de către specialiștii din diverse domenii. Puțini europeni știu însă că în Croația încă trăiește și este atestată documentar de mai multe secole o populație romanică ale cărei rădăcini lingvistice și etnice o apropie de România. Acest grup etnic poartă numele științific de *istorromâni* și vorbește un dialect al limbii române, impregnat cu croatisme, slovenisme și italienisme. Istroromânii se autodefinesc ca fiind *rumeri*, dar de-a lungul istoriei au purtat numeroase denumiri care mai de care mai exotice sau mai jignitoare date de ceilalți precum: maurovlahi, morlaci, cici, rumeri, vlahi, vlašii, constituind pentru aceștia o curiozitate și un pericol în anumite perioade ale istoriei. Istroromânii au fost tolerați, urâți, iubiți, disprețuiți, persecutați, temuți și aproape asimilați.

Istroromânii reprezintă ramura cea mai vestică a Romanității Orientale și vorbesc cel de-al patrulea dialect al limbii române cu diverse influențe străine și dintre care cea mai mare influență au avut-o limba croată urmată de italiană, slovenă și germană. Elementele latine din limbă provin din stratul arhaic comun al latinei orientale și potrivit specialiștilor ele nu depășesc 45% din lexic, dar aproape toate sunt inteligibile pentru un vorbitor de română. Lingviștii disting două graiuri cel din Jeiane și cel din Șușnievița, perfect inteligibile între ele, conform ultimelor studii de profil făcute în zonă. În ceea ce privește numărul istorromânilor de astăzi păreri sunt contradictorii variind de la 800 la 1500 de vorbitori sau chiar la 3000. Cert este faptul că numărul de vorbitori de istorromână a scăzut continuu în ultimii 50 de ani și drept urmare numărul de vorbitori ai acestui dialect este mai mare în diasporă decât în peninsula Istria. Originea lor etnică este destul de controversată, mergând de la iliri romanizați, slavi latinizați ca fiind cele mai ciudate ipoteze (conform istoriografiei sud-slave), către o origine latină orientală sau chiar străromână (din partea de sud-vest a actualei Românie), conform celor mai plauzibile ipoteze emise de cercetătorilor români și italieni. Istroromânii au fost de-a lungul istoriei în contact neîntrerupt cu celelalte comunități de latinfoni balcanici: aromânii, meglenoromânii, dalmații, morlachii sau maurovlahii, unele dispărute astăzi, altele încă supraviețuitoare ca printr-un miracol violentei istorii a

peninsulei Balcanice.

1. Scurtă istorie a studiilor lingvistice străine și românești privind originea istroromânilor și a dialectului lor

Opiniile privind originile istroromânilor sunt contradictorii, teoriile expuse până astăzi neargumentând în mod plauzibil unele aspecte ale formării dialectului. Potrivit cercetărilor dialecticale efectuate de-a lungul timpului s-au formulat mai multe opinii. Astfel, se poate afirma că „prima ipoteză și anume ceea ce a originilor sud-dunărene a fost îmbrățișat de numeroși cercetători ca Fr. Miklosich, C. Jirecek, G. Weigand, Th. Capidan”¹. O altă ipoteză potrivit lui Ovid Densușianu ar fi „că dialectul istroromân este un grai dacoromân al coloniștilor proveniți din Banat și Transilvania sud-vestică. Teoria acestuia a fost preluată și nuanțată de Iosif Popovici care identifică două straturi: primul din secolele al X-lea și al XIII-lea, reprezentat de comunitatea dintre bănățeni, dacoromâni și meglenoromâni, peste care s-ar fi suprapus, între secolele al XIV-lea și al XV-lea, unul macedoromân”². Teoria conform căreia teritoriul de formare a istroromânei s-ar plasa în Moesia superioară a fost combătută de V. Arvinte, G. Ivănescu, I. Gheție. O a treia opinie îi aparține lui Sextil Pușcariu care considera că „istroromânii ar proveni din românii apuseni plasați în nord-vestul Peninsulei Balcanice. Potrivit croatului August Kovačec istroromânii ar fi urmașii vlahilor balcanici, iar academicianul Emil Petrovici susținea că dialectul s-a format la sudul Dunării”³. Cercetătorii recenți ai problemei au sesizat posibilitatea existenței mai multor straturi și în acest sens Elena Scărlatoiu considera că „cea mai importantă parte a istroromânilor provine din regiunile septentrionale ale Peninsulei Balcanice peste care s-au suprapus mai multe nuclee din zonele centrale, vestice și de nord-vest a Transilvaniei și a Timocului”⁴.

În perioada cuprinsă între 1909-1998 s-au publicat numeroase monografii conținând un valoros material lingvistic și istoric⁵.

¹ Richard Sârbu, Vasile Frățilă, *Dialectul istroromân*, Ed. Amarcord, Timișoara, 1998, p. 14.

² *Cp.cit.*, p.15.

³ *Idem*, p.16.

⁴ *Ibidem*, p.17.

⁵ Monografii fundamentale ale lui Iosif Popovici, *Dialectele române din Istria*, vol I, Halle, vol.I (1909), vol. II (1914); Sextil Pușcariu, A. Belulovici, M. Bartoli și A. Bihan, *Studii istroromâne* vol. I, (1906); vol II, (1926) vol. III(1929); Emil Petrovici și P. Neiescu, *Persistența insulelor lingvistice. Constatări făcute cu ocazia unor anchete dialecticale la istroromâni, meglenoromâni și aromâni*, în CL, IX, 1964, nr. 2; Leca Morariu, 1928, *Lu Frați Noștri. Libru lu Rumeri din Istrie*; Leca Morariu, 1929-1934, *De-ale Cirebirilor*, I, texte (Sușnievița), II (Bârdo, Sucodru și Grobnić), III (Jeiăn), IV Scrisori istroromâne (Jeiăn și Sușnievița). Traian Cantemir, 1959, *Texte (povești)*; S. Pop anchetează pentru *Atlasul Lingvistic Român (ALR I) localitățile Bârdo, Valdarsa și Ștefan Pașca*, pentru ALR II, Jeiăn, Ciciarija. Ugo Pellis, 1960, ALI (Atlasul Lingvistic Italian) investighează Bârdo, Valdarsa și Jeiăn, Ciciarija; August Kovačec, 1971, *Descrierea istroromânei actuale*; Wolfgang Dahmen, Johannes Kramer în „Balkan-Archiv”, Neue

Ultimul studiu lingvistic complex cu texte în dialect asupra istroromânilor a fost întreprins de către Richard Sârbu și Vasile Frățilă și publicat sub titlul *Dialectul istroromân*, în 1998, la Timișoara. Autorii studiului susțin că „istroromâna continuă să-și păstreze rangul de limbă a satului și de limbă vorbită în familie. Ea se vorbește în colectivități de istroromâni care locuiesc nu numai în cele două localități croate (Jeiăni și Șușnievița), ci și în familiile de istroromâni care trăiesc în alte sate și orașe croate ori care s-au stabilit în străinătate”¹.

Este interesant faptul că, încă din anul 1857, când Ioan Maiorescu întreprindea prima sa anchetă dialectologică în Istria, observa că „peste tot limba acestor români e seracă de expresiuni pentru concepte abstrase, ceea ce nu ne poate surprinde odată ce vedem că ea se vorbește numai în casă, prin urmare că cercul ideilor ce se exprimă print’ênsa e foarte mărginit [...] acești oameni nu se rușinează de limba lor, ci din contra o au ca un sanctuar, pe care-l conservă cu mare pietate, de care sunt superbi [...] chiar în mijlocul străinilor, dacă au a se înțelege despre ceva ei cu ai lor la o parte, cuventă în limba lor. Poate că o consideră și din punctul utilității, că au cum să se înțeleagă între sine, fără ca să le afle alții cugetele și planurile”².

Pentru a-și susține opiniile mai sus exprimate, Maiorescu îl citează pe preotul Kanić care îi studiase la rândul său pe aceștia. Astăzi continuă să funcționeze aceeași modalitate de conservare și transmitere a fondului lingvistic de bază în cadrul familiei și satului. Cercetarea etnologică de teren din anul 2005 a relevat păstrarea unei atitudini identice față de dialect și o conștientizare a importanței funcției utilizării acesteia atât în spațiul privat, cât și în cel public, în special în context ocupațional. Unul dintre informatorii întâlniți pe teren și anume Vilim ne-a spus că are „o fetă i un fečor, feta-i meritata cu hrvat, scie cuvimta po jeianski ali nu vre, je rušire, pac nu vre sa cuvinte. Ficioru nu pote cuvimta, samo-nțeleje tot, ali lucra ân Rica cu mene kao vodo i gazovni instalateri i kad lucrăm cuvimtăm samo po naše, po jeianski, da klient da ne pute capi i buri šoldi scote”³.

2. Studii istorice românești și străine privind originea etnică a istroromânilor

În opinia italienilor Vassilich și Tamaro, originea istroromânilor din Croația și Dalmația este foarte, foarte veche „ei ar fi descendenții unor vechi populații ilirice

Folge, XIII, 1988; XVI, 1991. Radu Flora, Emil Petrovici, Petru Neiescu, Richard Sârbu, Vasile Frățilă întreprind cercetări lingvistice comparative. Singurul studiu etnografic complet întreprins și publicat în 1983/1984 de I. Vlăduțiu și J. Milićević. Vezi studiile etnologice din 2005-2009.

¹ Sârbu, Frățilă, *op.cit.*, p. 8.

² Ioan Maiorescu, *Itinerar în Istria și vocabularul istriano-român*, Fundația „Scrisul Românesc”, Craiova, 2001, p.60, 62.

³ Vilim Sancović (Sankovit), 53 a., Žejane (Jeiăni), 2005, mg.5601.

romanizate de aici [...]”¹. În lucrarea sa Atillio Tamaro² vorbește despre mișcările populațiilor care începând cu secolele al XV-lea și al XVI-lea se retrag treptat din calea expansiunii turcilor în peninsula Balcanică dinspre Bosnia și Croația, către Dalmația și Istria. Autorul consemnează date istorice și documentare despre vlahi (maurovlahi, morlaci, rumeri), indicând direcția și cronologia emigrării acestora alături de alte populații balcanice înspre nordul peninsulei Istria.

Potrivit opiniei istoricului Silviu Dragomir, care a studiat în decenile trei și patru ale secolului al XX-lea, numeroase surse istorice bosniace, croate, dalmate și venețiene ce conțineau numeroase mențiuni despre existența vlahilor balcanici în aceste regiuni „vlahii care locuiau în aceste regiuni erau foarte numeroși și se ocupau cu transportul de sare, dar erau mercenari și negustori. Istoricul acceptă punctului de vedere al filologilor români, conform căruia apropierea lingvistică a dialectului istroromân de dialectul dacoromân, indică că aceștia sunt originari de lângă Dunăre, separația celor două grupuri lingvistice făcându-se în secolul al VII-lea după Christos”³.

Alte date privind populația de origine romanică ce locuia teritoriile cuprinse între Dalmația, Croația, Cetine și Velebit ne sunt oferite de către documentele medievale croate⁴ și italiene⁵. În cadrul studiilor istorice străine ce fac referire la prezența *rumerilor/cicilor* în Croația și Istria se pot enumera și seria de documente publicate de Jan Unresta⁶, care indică și locul de origine al acestora. Alexander Stipcevič, publică în 1967, *Bibliographya Illyrica*⁷, unde indică zece noi articole și studii despre istroromâni (șase italiene și patru croate), mai puțin cunoscute datând din perioada 1880-1962. În anul 1981, preotul catolic Max Pelozza, publică un urbariu din 1574, în care sunt menționați și rumerii, ca locuitori ai Istriei de nord⁸. Acest studiu este urmat de un al

¹ Giuseppe Vassilich, *Sui rumeri dell Istria. Riasunto storica, Appendice bibliografica*, Trieste, 1900.

² Attilio Tamaro, f.a., *Romanita della Istria*, Venezia.

³ Silviu Dragomir, *Originea coloniilor române din Istria*, 1923, „începând cu secolul al XVI-lea, morlaci din Istria apar sub numele de cici (Ciccio da San Michelle di Leme, în Parenzo și Ciccio da Segna). Termenul de *cici* este identificat în secolul al XVII-lea de către episcopul Tommasini cu termenul de *morlachi*, iar carmelitul Irineo della Croce, afirma că *cicii se numesc în limba lor rumeri*, adică români cum se numesc pretutindeni și astăzi coborâtorii vechii populații romanice din dreapta și din stânga Dunării”, în „Analele Academiei Române. Memoriile secției istorice, seria” a III-a, p. 201–220.

⁴ *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Sloveniae*, vol. XII, p. 373-375, Zagreb, 1914.

⁵ *Acta et diplomata Ragusina*, vol. II, tom 1, p.16-19, Belgrad, 1935.

⁶ Jan Unresta, *Mačjarska Hronika od XV-let*, „Czyschland se află între Bosniaci și Croați, deci aproximativ în ținutul din jurul Cetinei”, p. 102-103, Zagreb, f.a.

⁷ Alexander Stipcevic, *Bibliographya Illyrica*, knjiga VI, Centar za Balkanoloska Ispitivanja, redactioni odbor Alojz Benac, Borivoj Ciovic i Esad Pasalic, Sarajevo, 1967.

⁸ Max Pelozza, *Urbar sele Vele i Male Mune i Zejane iz godine 1574*, în „Problemi sjevernog Jadrana” 3, Rijeka, 1981.

doilea revizuit și adăugit, dedicat elucidării originilor și istoriei istroromânilor din Žejane publicat în anul 1983¹.

3. Studii statistice și demografice străine asupra populației istroromâne

Începând cu anul 1900, statisticile referitoare la populația istroromână sunt contradictorii, prezentând mari fluctuații determinate de evenimentele politice și intruziunile autorităților care le-au comandat și efectuat. Statistica efectuată în 1910 de autoritățile austro-ungare indica un număr de 3350 istroromâni și a fost publicată în „Spezial Repertorium der Osterreichschen Landen, Osterreich Istria”², iar aceste date au au fost preluate în anul 1945 de către Zvonimir Dugački în lucrarea sa „Ježicna karta Istre”³, însă această hartă statistică demonstrează prezența unui număr incredibil de 11.000 istroromâni. Încă din 1936 Vjekoslav Bratulijč⁴, publicase o sinteză a celor douăsprezece recensăminte efectuate în Istria, între 1846 și 1936, mai precis în 1846, 1851, 1857, 1869, 1875, 1880, 1890, 1900, 1919, 1921, 1931 și 1936 de către autoritățile habsburgice și italiene și în urma comparării datelor oferite de aceste recensăminte autorul reconfirmă cifrele deja publicate despre numărul real al istroromânilor din Croația ca fiind de circa 6500 de oameni. În volumul *Cadastre Nationale De L'Istrie*, publicat în 1946, de Institutul Adriatic din Sušak se vorbește de un număr de 13.500 de vorbitori ai unei limbi care se diferențiază net de limbile croată, slovenă și italiană⁵ (n.n. Este posibil ca aici să fie incluși și vorbitori ai dialectelor italiene). În urma studiilor lingvistice de teren ale croatului August Kovačec efectuate în 1966, în doar două localități din Istria, acestea au confirmat existența a unui „număr de 2122 istroromâni”⁶. Această ancheta de teren efectuată de profesorul Kovačec a fost tradusă în în limba română și publicată în anul 1971⁷. Recensământul populațiilor din Jugoslavia efectuat în 1989 indică un număr cuprins între 1550 și 6000 de istroromâni care locuiesc în provincia Cicarija la sud-vest de Munții Učka și la nord de orașul port Rijeka. Acest recensământ specifică etnia, limba maternă, limba educației, religia, originea, precum și limbi și dialecte folosite pentru comunicare în comunitățile locale etc.

¹ Max Pelozza, *Pregled povjesti Cpatiskog krasa*, în *Liburnijske teme-Matulji*, Matulji, 1983.

² *Spezial Repertorium der Osterreichschen Landen, Osterreich Istria und Illirisches Küstenland*, Viena, 1910/1918, p. 23-35.

³ *Ježicna karta Istre*, Hrvatska Državna Tiskara, Zagreb, 1945, p.316.

⁴ Vjekoslav Bratulijč, *O nekim općim i posebni problemima etničkog sastava Istre u prošlosti*, Zagreb, 1936, p. 33-39.

⁵ *Cadastre Nationale De L'Istrie*, Sušak, Croatie, p.548-590.

⁶ August Kovačec, *Istrorumunshj Jezik*, Zagreb, 1967.

⁷ August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, în București, Editura Academiei RSR, 1971.

4. Studii etnologice străine mai vechi și studii croate actuale privind originea etnoculturală a istromânilor

Italianul Vladimiro Papafava a făcut în anul 1890, o analiză a ceremoniile și obiceiurilor morlacilor dalmatini, mai precis a obiceiurile de trecere (nunta) asemănându-le cu cele ale istroromânilor, concluzionând că „au aceeași origine latină și mod de desfășurare al ceremoniei nuptiale și al rolului participanților ca la ceilalți frați cu ei, rumerii”¹.

În anul 1900 Giuseppe Vassilich prezintă o scurtă istorie etnică și lingvistică a originii *cicilor*, a specificului culturii tradiționale, a condițiilor de trai a populației și a regiunii unde aceștia locuiesc. La sfârșitul cărții autorul prezintă într-un minicapitol, ce cuprinde „câteva povestiri (trei) și snoave istroromâne, urmate de o bibliografie străină despre aceștia publicată între 1800 și 1900”².

În aceeași perioadă, Camilo de Franceschi, publică, tot în 1900, un interesant studiu etnografic realizat pe baza unei simple anchete de teren în care face referiri la „limba, portul, obiceiurile și tradițiile istroromânilor din Šušnjevica, Sucodru și Letai”³, cercetări care reconfirmă opiniile lui Ioan Maiorescu privind originea etnică neolatină a acestora. Abia după 1945, au început primele studii științifice croate asupra cicilor/ rumerilor (istroromânilor) care au generat un număr foarte mare de articole și cărți de lingvistică și istorie. Încă din 1966, etnograful croat Miroslav Bertoš, a publicat motivele pentru care credea el că italienii au deschis în 1925 o școală în limba română la Šušnjevica „Andrei Glavina în mod tendențios a mărit numărul locuitorilor rumeri. El a terminat școala în 1921 în România, devenind primul învățător din Šušnjevica, anul când autoritățile italiene au permis deschiderea primei școli aici. Acest act a fost rezultatul presiunilor diplomatice făcute de burghezia românească asupra guvernului italian, acea burghezie care, din problema drepturilor vlahilor-români balcanici, a făcut o problemă națională și chiar internațională susținând că aceștia sunt români”⁴. Aproape 40 de ani mai târziu, în 1983, s-a putut elabora și publica primul studiu etnografic complet dedicat acestui grup minoritar întreprins de către etnograful Ion Vlăduțiu din partea română și Josip Miličević din partea croată. Studiul a relevat potrivit opiniei cercetătorului croat că „nu există obiceiuri rumere deosebite și creații folclorice specifice și că toate elementele culturii tradiționale rumere, sunt identice cu cele ale culturii tradiționale croate. Inexacte sunt și legendele venirii lor din România și în nici un caz, nu pot fi numiți istroromâni, ci istrovlasii”. Miličević își continuă teza nediferențierii etnoculturale cu aserțiunea „sub numele de *cici* sunt pomeniți și de către J.W. Valvasor în secolul al XVII-lea, dar descrierea lor în detaliu s-a făcut abia în

¹ Vladimiro Papafava, *La ceremonias y fiestas nupciales entre los morlacos della Dalmacia*, Madrid, Gacceta del Notariado, 1890, p.32.

² Giuseppe Vassilich, *Sui rumeri dell Istria. Riasunto storica, Appendice bibliografica*, Trieste, 1900.

³ Camilo de Franceschi, *Il castelli della Valdarsa*, Trieste, 1900.

⁴ Miroslav Bertoš, *Značajna rasprava o istrorumunjskom*, „Istarski mozaik” 1, 1966, Pula, p. 48.

secolul al XIX-lea de către Kandler¹. Etnograful croat citând sursele istoriografice croate din secolul al XIX-lea completează studiul prin afirmațiile „nu exista un număr important de vlahi, o știm de la Antonio Kovacs, mai precis din articolul despre aceștia, publicat de el în anul 1846”². Creând o opinie antiromânească și antiștiințifică, Milićević adaugă următoarea remarcă: „încă din 1857, rumerii au început să fie cercetați de oamenii de știință români și au fost declarați istroromâni sau românii de vest, eliminând vechile denumiri ca rumeri sau vlasi-vlahi”³.

În ceea ce privește apartenența etnoculturală a istroromânilor (rumerilor), în literatura croată de specialitate s-au făcut nenumărate încercări științifice ce urmăreau să dovedească apartenența culturii lor la cea sud-slavă, în speță croată, reușindu-se trecerea etnosului în planul al doilea. În acest scop dacă analizăm informațiile oferite de *Enciklopedija Leksikografskog Zavoda* (Enciclopedia Institutului Lexicografic), pentru termenul de *cici* se oferă următoarele explicații „termenul *ćići* în genere se referă la locuitorii provinciei Ćićarija, ce locuiesc în satele Grobnik, Letaj, Gradinje, Jesenovik, Brda, Nova Vas, Šušnjevica, Žejane și care vorbesc româna, un grai vlah. Sunt urmașii păstorilor din Valahia (Rumunja), care au trăit în regiunile muntoase și de-a lungul litoralului în Cetina și Velebit, după care în secolul al XV-lea s-au mutat pe insula Krk și de acolo au trecut în Istria”⁴, indică o origine neolatină, și nicidecum croată.

Reanalizând datele prezentate mai sus, pe care le considera ca fiind inexacte din punct de vedere geografic, istoric și etnologic, cercetătorul Josip Milićević, completează „primele șapte sate enumerate nu fac parte din provincia Ćićarija, iar ultimul face parte din regiunea Opatija și dacă ei provin din Cetina și Velebit, înseamnă deci că rumerii nu au venit din România și că nu sunt români”⁵, combătând astfel ipoteza lui Ovid Densusianu, care a scris că „istroromânii-rumerii sunt urmași ai dacilor din Banat, care au emigrat prin peninsula Balcanică, sosind în final în Istria”. Potrivit autorului sus menționat, „tot ce s-a scris până astăzi (1983) despre cici este inexact și neadevărat, iar în ultima ediție a *Enciklopedije Jugoslavije* (Enciclopedia Iugoslaviei) din 1986 se repetă inexactitatea datelor din 1947, cu unele corecții din 1971”⁶, însă etnograful croat nu pomeneste nimic de rezultatele cercetărilor din 1983. Continuând explicitarea tezei sale Josip Milićević, afirmă că „în *Atlasul Istriei* din anul 1993, despre Cici, se vorbește că trăiesc și astăzi în Žejane și Dana, ceea ce este un alt neadevăr și se adaugă că și-au

¹ Pietro Kandler, *Memorio de un viaggio pittorico nel Litorale Austriaco*, 1842. „Ćićarija e țara Cicilor sau a romanilor sau a celor ce vorbesc limba valahă”, tab.15.

² Antonio Kovas, *Dei Rimigliani o Vlasi d'Istria*, (De la romani la valahii din Istria), în „L'Istria”, nr.1, 1846, p.4.

³ Josip Milićević, *Rumeri a ne istrorumuđi*, (Rumeri și nu istroromâni), Liburnijske teme-Matulji, 1996, p. 94.

⁴ *Enciklopedija Leksikografskog Zavoda*, Zagreb, 1966, p. 715.

⁵ Milićević, *cp.cit.*, p. 94

⁶ *Op.cit.*, p. 95.

păstrat unele obiceiuri specifice”¹. Autorul croat continuă studiul său etnografic încercând să clarifice originea etnosului cultural *rumer* prin reluarea tezelor ce susțin influența covârșitoare a slavilor asupra creațiilor populare și a tradițiilor populațiilor romanice balcanice și nord dunărene. Autorul critică traducerea făcută de Anton Kovaš din Fortis, făcând chiar o retraducere din latină a pasajelor cărții abatelui italian, referitoare la rumeri, considerând că „traducerea a fost viciată și chiar neinspirat aleasă”².

În concluziile finale ale cercetării etnografice de teren croato-române efectuate în Istria din anul 1983, Milićević afirmă clar și categoric: „cici sau rumeri nu au, nu folosesc și nu transmit nici o singură tradiție românească, instrumentele muzicale folosite de ei sunt binecunoscute în întreaga peninsulă Balcanică ”, citând în sprijinul afirmațiilor sale ediția din 1988 a *Enciklopedije Jugoslavije*³ unde se prezintă pentru prima dată și unele mostre de limbă istroromână, pline de greșeli gramaticale!?: „istroromâna este mai ales o limbă de familie decât de sat, la structura limbii și din cauza vechimii bilingvismului și a conviețuirii de secole cu croații, limba lor a cunoscut o puternică influență croată în structură [...], făcând-o de nerecunoscut pentru specialiștii de astăzi”⁴.

Pentru a sublinia definitiv „enorme diferențe” dintre istroromână și română, Josip Milićević, povestește despre dificultățile și problemele ridicate de cercetarea satelor locuite de istroromâni „diferențele dintre limba istroromânilor de altădată și cea de astăzi sunt foarte mari și cercetătorul Ion Vlăduțiu pentru a putea ancheta locuitorii din satele Šušnjeveca și Žejane beneficiind în același timp și de ajutorul unui traducător din croată, a trebuit să învețe dialectul, însă cu toate acestea datorită numeroaselor împrumuturi lingvistice din germană și italiană, a fost nevoit să facă apel și la cel de-al doilea traducător. Așa că, aducerea unui învățător român aici ca să încerce să-i învețe pe rumeri, limba română ar însemna din punct de vedere al realităților actuale, ținând cont și de religia catolică, o eroare pentru că atunci elevii rumeri ar învăța o limbă străină și în concluzie nu ar reinvia veche limbă rumeră”⁵. În opinia etnografului croat prezența vlahilor în peninsula Istria nu a influențat harta etnoculturală a regiunii unde „cu siguranță vlasii, trăiau în această regiune, dar nu erau diferențiați din punct de vedere etnic, trăind amestecați cu croații. Și când au sosit în secolul al XVI-lea în Istria, au sosit împreună cu croații. Nici atunci, cu excepția limbii, nu aveau specificități etnografice prin care să-i putem deosebi de croați și în concluzie, despre aceste diferențe nu se poate vorbi nici astăzi”⁶.

¹ *Idem.*

² *Ibidem*, p.96.

³ *Enciklopedije Jugoslavije, Istrorumunjski jezik*, Belgrad, 1988, p.653-654.

⁴ Milićević, *cp.cit.*, p.95, 96.

⁵ *Idem.*

⁶ *Ibidem*, p. 93.

Ignorând la rândul ei opiniile științifice asupra originalității culturii tradiționale rumere/ istroromâne, prezentate și susținute de Ion Vlăduțiu în urma cercetărilor din 1983, cercetătoarea croată Ana Legac declara sec că „vlași istrioți nu sunt un grup etnic propriu-zis, însă ei folosesc propriul grai vlaš”¹.

În scopul susținerii tezei sale Milićević citează alte patru studii etnologice croate, efectuate asupra istroromânilor printre care și cel al folcloristei Olinka Delorko, autoarea unei culegeri de cântece din Istria efectuată cu 20 ani înainte în regiunile sus menționate și care scria că „folclorul, de aici, aproape în totalitate lipsește; dacă facem excepție de cele câteva șlagăre preluate și traduse de tinerii din Žejane. Istroromânii cântă doar cântece croate și, în afara celor câteva anecdote și legende, printre istroromâni circulă proverbe, zicători și ghicitori etc. care sunt, prin tematică și structură, aproape identice cu ale croaților care îi înconjoară”².

În ceea ce privește muzica istroromână, opiniile specialiștilor croați sunt tranșante potrivit etnomuzicologului Diana Grgurić, care afirma: „tipul muzical numit *bugarerje* sau cântec pe două voci este specific regiunilor muntoase ale Istriei, dar se pare că originea sa este în Dalmația și acesta reprezintă cântece populare pe două voci fără acompaniament muzical cu un volum puternic, cu strofe lungi de 15 sau 16 versuri al căror sfârșit este abrupt, ele sunt cântate de un grup exclusiv masculin compus din trei sau cinci membri. Stilul muzical *bugarerje* se caracterizează, din punct de vedere muzical, prin desfășurare melodică hexacordală, modelul ritmico-silabic, cântarea cu voce puternică, pe două voci. Bugarenje se pare că a fost adus în Dalmația în secolul al XVI-lea de către refugiații din Balcanii de Est din calea invaziei otomane, răspândindu-se apoi în peninsula Istria. Prima mențiune a stilului muzical *bugarerje* apare în cartea dalmatului Peter Hektorović intitulată *Ribarje i ribarsko prigovaranje* în anul 1568. Acest stil muzical a supraviețuit până în zilele noastre în satele de munte din Opatja, aflate la granița dintre litoralul dalmat și nordul peninsulei Istria”³. Cercetătoarea sus-amintită a studiat stilul muzical bugarenje în localitatea Žejani, locuită de istroromâni, unde exista în 1995, un grup de cântăreți compus din cinci membri (Josip Dorićić, Franko Turković, Anton Dorićić, Josip Sanković, Josip Rogutić) și, potrivit acesteia, „Jeianți spun că bugarenje se *kanta*, nu se *ļjeva*. Jeianți spun că cel mai bine se cântă în trei sau patru. Un cântăreț începe să cânte primul glas (*vabi*), apoi acestuia i se alătură încă unul, în timp ce ceilalți îi susțin (*voga ju*). Cântăreții spun că al doilea glas trebuie să acopere primul glas. Glasurile din fundal nu trebuie să fie prea *vogat* (tare), ca să nu-l deranjeze pe conducător și pentru aceasta trebuie adeseori ca glasurile să cânte la unison. Tonalitate glasurilor nu este strict delimitată. Cântăreții cu o voce puternică cântă de obicei primul glas. Lor li se pot alătura și cei care au cântat în cântecul anterior glasul al doilea. Cântăreții cântă puternic chiar tunător. La anumite tonalități, în special,

¹ Ana Legac, *O jezičinog posebnosti* (Despre diferențele lingvistice), „Lijburniske teme”, br. 5, Opatja, 1983, p. 151.

² Olinka Delorko, *Istarske narodne pjesme*, Zagreb, 1960, p.135.

³ Diana Grgurić, *Bugarerje u Žejanama*, „Liburniske teme-Matulji”, Matulji, 1996, p. 309.

primul glas, gutural, pare grosolan și necultivat. Astăzi bugarenje se cântă pentru distracție și în timpul *Pustului*, în *oștarie* (cârciumă), în serile de vară, la stânele din munte, la întoarcere de la tăiat de lemne etc”¹ (n.n. Observațiile au fost reconfirmate de primul studiu etnologic românesc de după 1990 efectuat în toamna anului 2005, iar concluziile acestor observații se găsesc în subcapitolul *Studii etnologice românești*)². În anul 2008, doar doi din cei cinci membrii ai grupului mai trăiau în sat.

5. Probleme actuale ale chestiunii istroromânilor și încercările politice și culturale în sprijinul prezervării culturii istroromâne

Până în prezent (2010) istroromânii din Croația nu sunt recunoscuți ca minoritate culturală, nu au învățământ și publicații în dialect, nu beneficiază de folosirea dialectului nici măcar în cadrul serviciilor religioase. Tinerii istroromâni înțeleg dialectul, dar se exprimă cu dificultate și se poate spune în că aceste condiții culturale improprii, în cel mult 30 de ani, după cele mai optimiste estimări nu vor mai exista vorbitori ai acestui dialect. Abia în 1994 s-a înființat o asociație culturală Istro-Română cu sediul la Trieste, condusă de dr. Rațiu și care timid a început să publice în Italia și Belgia în unele ziare și reviste (n.n. Mic Romania) povestiri și basme în dialect. Există și un site numit Istro-romanian.net, unde se postează informații istorice și etnologice despre comunitățile din Croația și diaspora istroromână, fotografii de familie, opinii personale etc. În anul 1997, Congresul Uniunii Federale a Comunităților Etnice din Europa a făcut apel la guvernul Croației, precum și la alte organisme internaționale abilitate în scopul recunoașterii statului de minoritate etnică a istroromânilor din punct de vedere juridic. Drept urmare, guvernul croat, dornic să se integreze cât mai repede în NATO și UE, a adoptat mai multe acte politico-culturale reparatorii ce fac referire la comunitatea istroromână. Astfel, în urma acestor demersuri oficiale către organismele europene abilitate prin decizia Ministerului Croat al Culturii din 27 septembrie 2007, publicată în „Ziarul Național”, nr. 69/99, 151/2003 și 157/2003, la articolul 9, alineatul 1, se specifică că *Istroromâna a fost declarată bun cultural imaterial și înscrisă în lista bunurilor culturale protejate din republica Croația, cu numărul 37/2007*. Din informațiile furnizate de Ministerul Culturii din Croația, organismelor internaționale, limba istroromână este unul dintre cele mai amenințate bunuri culturale din peninsula Istria. O sută de vorbitori de istroromână locuiesc în Zejane și 90 în satele din județul Krșani. Cei mai mulți dintre ei sunt în Nova Vas, Šušnievița, Jasenovik, și în număr mai mic în satele Letaj, Brdo, Kostrcani, Zankovci, Miheli, Dražina, Draga și Jelavici. În presa locală croată din peninsula Istria au apărut numeroase articole îndreptate împotriva politicii culturale protecționiste din peninsula sub sintagma *Despre oportunitatea rezolvării problemei istroromânilor*.

¹ *Idem*, p.310.

² Armand Guță, *Istro-Romanian Cultural Minority Today-Historical and Ethnological Issue of the Istro-Romanian Cultural Minority*, „Journal of Folklore”, New Series 1/ 2007, appeared in 2008, p. 85-101.

Unul dintre aceste articole, publicat sub titlul *O limbă protejată cu doar 250 de vorbitori*, și în care autorii comentează ironic acțiunile politico-culturale ale guvernului reflectă clar opinia populației majoritare față de o minoritate, fie ea doar culturală: „proclamarea dialectului istroromân, bun cultural imaterial protejat prin voința ministerului, a dovedit efortul și măsura în care se protejează purtătorii bunurilor, chibzuind bine funcția și însemnătatea acestui bun în societate, incluzându-l în programe planificate, asigurându-i supraviețuirea prin identificare, documentare, cercetare științifică, păstrare, protecție, reflectarea și creșterea valorii, transmiterea tradițiilor locuitorilor prin educație formală și informală, revitalizarea segmentelor lacunare ale bunului, sensibilizarea opiniei publice și măsuri legale de protecție ale bunului, ce este amenințat cu dispariția, distrugerea sau comercializarea. Una din obligațiile asumate de autoritățile croate se referă la alcătuirea unui dicționar și a unei gramatici a dialectului istroromân ca limbă maternă în programele de educație. Însă în decizia ministerului nu se specifică cine sunt purtătorii bunului imaterial și cine o să se ocupe de protecția lui, dar cu siguranță, există câteva instituții cărora le este adresat acest document: primăria orașului Rijeka, prefectura județului Kršani, consiliul subregiunii Alpino-Maritimă a jupanatului Istra, Institutul Limbii Croate și Institutul de Lingvistică din Zagreb, Departamentelor de Conservare a Bunurilor Culturale din Rijeka și Pula”¹. La rândul său, prof. univ. dr. Goran Filipij, șeful catedrei de filologie romanică din cadrul Universității de Științe Umaniste „Jurje Dobrile” din Pula, expert în istroromână și autor a numeroase dicționare și studii, a declarat: „susțin această decizie și sper că viitoarele cercetări vor sensibiliza structurile administrative răspunzătoare și că se va oferi o susținere financiară serioasă în această direcție”².

Până astăzi (2010) acest proiect guvernamental a rămas nefinalizat din cauza motivelor obiective invocate de autoritățile regionale croate: „interesul scăzut al vorbitorilor de limbă rumeră pentru educație în dialect, lipsa infrastructurii școlare privind transportul și asigurarea calității învățământului deoarece numărul potențial de elevi este sub 50 și aceștia provin din 6 localități răspândite pe o arie de peste 350 de km pătrați, lipsa cadrelor didactice calificate să predea în dialect, nemodificarea legii învățământului preuniversitar ce specifică ca unica limbă de predare croata etc”³.

¹ D. Šišović, *Zaštiteni jezik za svega 250 živih govornika*, „Glas Istre”, 6 Listopad, 2006, p.1.

² *Idem*, p.1, 2.

³ D. Šišović, *Kako naša administracija briga od kulturu*, „Glas Istre”, 9 Prosinac, 2009, p.3.

Bibliografie selectivă

- Burada, Teodor, *O călătorie în satele românești din Istria* (cu figuri în text și o chartă), București, 1896
- Cantemir, Traian, *Ciripiri cirebire*, fasc.I, Cernăuți, Univ. Regală Carol I, Seminarul român de literatură română și folclor, 1935
- Cantemir, Traian, *Istroromâni*, Hotin, Seminarul român de literatură română și folclor, extras din rev. „Făt-Frumos”, anul XIII, 1937
- Cantemir, Traian, *Istroromâni. Nunta*, Cernăuți, 1938
- Cantemir, Traian, *Basmе cirebire: Gobo și Mogo*, Institutul Cernăuți, anul VII, nr.31, 1944
- Cantemir, Traian, *Texte istroromâne*, București, Editura Academiei RPR, Institutul de Lingvistică, Cluj, 1959
- Cantemir, Traian, *Noi date istorice referitoare la istroromâni*, extras din culegerea „Limbă și Literatură”, vol. XIX, București, 1968
- Craina, o verigă a spațiului etnic românesc, „Revista Geografică Română”, 1941, 1942, an IV, fasc. I-II-III, București
- della Croce, Irineo, *Historia antica e moderna, sacra e profana della città di Trieste*, Venezia, 1698
- Dragomir, Silviu, *Vlahii și morlacii. Studiu de istorie a romanității balcanice*, București, 1924
- Dragomir, Silviu, *Originea coloniilor române din Istria*, București, 1927
- Enciklopedija Leksikografskog Zavoda*, 1966, Zagreb
- Florea, Radu, *Prilog pitanja klasifikacije istrorumunskog*, p.329-353, u „Zbornik Filološki Fakultet”, Belgrad, 1963
- de Franceschi, Camilo, *Il castelli della Valdarsa*, Trieste, 1900
- Găzdaru, Dim., *Numele etnice ale cirebirilor*, „Buletinul Institutului de Filologie Română „Al. Philipide”, 1934, Iași, vol I
- Grgurić, Diana, *Bugarerje u Žejanama*, în *Liburniske teme-Matuđji*, Matulji, 1996
- Iroaie, Petru, *Cântece populare istroromâne (149 de texte, 118 cântece din 8 sate istroromâne)*, Cernăuți, 1936
- Iroaie, Petru, *Cântece populare istro-române*, „Făt-Frumos”, XI, 1937, nr.4, Cernăuți
- Iroaie, Petru, *Grai și băsmuire cirebiră*, „Arhivele Iașului”, 1936-1938, XLVI, nr. 3-4, 1938-1939, XLVII, nr. 1-2
- Ive Claniaș cirebir din Bârda*, „Făt-Frumos”, I, nr. 3-4, 1926, Cernăuți
- Însemnări istro-române*, „Studii Rumeni”, vol. III, 1928, vol. IV, 1930, Roma
- Kovaček, August, *Descrierea istroromânei actuale*, în București, Editura Academiei R.S.R. , 1971
- Macrea, D., *Note istro-române*, „Daco-Romania”, vol.X, partea I, 1942, Sibiu
- Maiorescu, Ioan, *Itinerar în Istria și vocabular istriano-român*, col. „Români uitați”, Craiova, 2001
- Maiorescu, Ioan, „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, 1874, Brașov
- Milićević, Josip, *Rumeri a ne istrorumurji*, în *Liburnjske teme-Matuđji*, Matulj, 1996
- Nistor, Ion. I., *De-ale cirebirilor „Codrul Cosminului”*, 1931-1932, vol.VII, 1933-1934,

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

vol. VIII, Cernăuți

Panaitescu, Emil, *Prin satele românilor din Istria* (1929), Cluj, 1931

Papafava, Vladimiro, *La ceremonias y fiestas nupciales entre los morlacos della Dalmacia*, Gacceta del Notariado, Madrid, 1890

Pelozza, Max, *Urbar sele Vele i Male Mune i Žejane iz godine 1574*, în „Problemi sjevernog Jadrana”, br. 3, Rijeka 1981

Pelozza, Max, *Pregled povjesti Cpatiskog krasa*, în „Liburnijske teme-Matulji”, Matulji, 1983

Pușcariu S., *Românii din Istria*, „Graiul Românesc”, an I, nr.1, 1927, București

Pușcariu, Sextil, Bartolli M., Belulovici A., Byhan A., *Studii istroromâne*, vol. II, Academia Română, 1926

Sârbu, Richard, Frățilă Vasile, *Dialectul Istroromân*, Editura Amarcord, Timișoara, 1998

„Studii Istroromâne”, vol. III, 1929, Academia Română, București

Știri de la românii din Istria, caietele II-IV, „Făt-Frumos”, I, 1943, Cernăuți

Vassilich, Giuseppe, *Sui rumeri dell Istria. Riasunto storica. Appendice bibliografica*, Trieste, 1900

NOI MĂRTURII PRIVIND „DOSARUL” CADRILATERULUI (1938-1940)

Nicolae Răzvan MITU

The „question” of Southern Dobrudja has been treated by many historians, Romanians and Bulgarians but also from other countries. It is a fact this problem, of Cadrilater has been decided many years before the start World War II. This article wants to reveal, based on proves by Romanian Military Archives that Germany wantd to protect his allies within Bulgaria too to obtain the territories that had been „caught” by the neighbours, in order to be sure of their support during World War II.

Key words: Southern Dobrudja, Cadrilater, World War II, Romanian Military Archives

În 1940, din teritoriul României Integrale, stabilite la sfârșitul Primului Război Mondial, la Paris în 1919-1920, fuseseră *smulse* bucăți întregi de teritoriu: Basarabia și Bucovina, Transilvania de Nord, precum și Dobrogea de sud, numită și Cadrilater. Studiul de față se oprește asupra cedării Cadrilaterului. Despre această problemă s-au scris multe pagini, chestiunea fiind studiată atât de specialiști români, cât și de istorici străini. Acest studiu intenționează să aducă unele completări, cu ajutorul unor surse și documente din Arhivele Militare Române despre care considerăm că pot fi edificatoare și intenționează să nuanțeze problema cedării Cadrilaterului..

Anul 1938 mărise considerabil speranțele iredentiștilor bulgari într-o rezolvare apropiată a diferendului teritorial cu România. Revizionismul bulgar obținuse un succes notabil la 31 iulie 1938, prin Acordul de la Salonic, care lichida în mod oficial, clauzele tratatului de la Neuilly-sur-Seinne, pe care Bulgaria le eluda, după cum recunoștea deschis și presa din această țară¹. Și mai încurajatoare pentru revizionistii bulgari fusese evoluția raporturilor internaționale în Europa (mai exact realizarea pe cale pașnică a Anschluss-ului din 15 martie și încheierea Acordului de la München din 29/30 septembrie 1938).

Acest din urmă eveniment a provocat o satisfacție imensă în cercurile naționalist-extremiste sofioțe; guvernul Kiosseianov, dând dovadă de prudență, l-a primit cu o bucurie reținută. Astfel, în discursul ținut în fața Parlamentului bulgar (*Sobranja*), premierul Kiosseianov afirma, în noiembrie 1938: „Guvernul bulgar va continua, de asemeni, eforturile pentru reglementarea satisfăcătoare a chestiunilor

¹ Arhivele Militare Române (A.M.R.), fond Ministerul de Război-Cabinetul Ministrului, dosar nr. crt. 197/1938, f. 503.

litigioase cu România și Grecia¹. Mai categoric, președintele Camerei, Nikola Mušanov, declarase imediat după München: „Primim cu bucurie și speranță ferma inițiativă de reglementare definitivă a păcii în Europa, de la care așteptăm decizii echitabile pentru poporul bulgar”². S-au făcut auzite și voci care au acuzat pe șeful guvernului bulgar că nu folosește prilejul oferit de Acordul de la München, pentru efectuarea imediată de achiziții teritoriale³.

De fapt, Gheorghi Kiosseianov (1884-1960) nu dorea să forțeze lucrurile, într-un moment în care aspirațiile revizioniste bulgare erau privite cu înțelegere în toată Europa, atât de către revizioniștii propriu-ziși, cât și de către conciliatoriști. Conservarea acestui important capital de simpatie nu putea fi posibil decât printr-o politică externă abilă și prudentă; de aceea diplomația bulgară evita să se angajeze într-o direcție sau alta.

Pentru Bulgaria, Germania lui Hitler nu era doar partenerul comercial cel mai important, dar era și un model al elitelor politice și culturale⁴ (cum era cazul Franței pentru România). Mai mult de jumătate dintre profesorii universitari bulgari erau formați în Germania, iar majoritatea cărților străine de la Biblioteca Centrală din Sofia erau în limba germană⁵.

Dacă Al Treilea Reich era promotorul revizionismului în Europa, Marea Britanie se dovedise a fi campioana politicii de „conciliatorism”. Până și Winston Churchill, intransigent față de Germania lui Hitler, sfătuisese în 1938 pe Ministrul de Externe român, Grigore Gafencu⁶, într-o discuție neoficială, să se cedeze fără ezitare Dobrogea de Sud Bulgariei, pentru a o atrage într-un sistem de alianțe opus Germaniei⁷. Dintre Marile Puteri, singura care avea o poziție clară și sinceră în favoarea României era Franța, care nu s-a lăsat prea mult impresionată de ideea atragerii Bulgariei într-o alianță împotriva Germaniei, cu prețul unor concesii teritoriale din partea vecinilor ei⁸. Italia urma Germania în planurile ei revizioniste, iar politica lui Titulescu lăsase raporturile româno-italiene la un nivel nu tocmai cordial; în schimb în 1930, Boris al III-lea al Bulgariei se căsătorise cu prințesa Giovanna di Savoia.

¹ *Idem*, dosar nr. crt. 201/1938, f. 53.

² Ion Calafeteanu, *Diplomația românească în sud-estul Europei (1938-1940)*, Editura Politică, București, 1980, p. 96.

³ *Idem*.

⁴ Krăstiu Mancev, Valerian Vistriki, *Bălgaria i neinite sāsedi 1931-1939 Političeski i diplomatičeski otnošnja*, Izdatelstvo Nauka i zkustvo, Sofia, 1978, p. 290.

⁵ Barbara Jelavich, *Istoria Balcanilor*, Editura Institutul European, Iași, 2000, vol. II, pp.212-213.

⁶ Numit ministru al Afacerilor Externe în data de 21 decembrie 1938; fost deputat al regiunii Balcic (în sudul Dobrogei, astăzi în Bulgaria), în „Dosarele Istoriei”, anul X, nr. 1(101)/ 2005, p. 29.

⁷ Constantin Buchet, „Sindromul münchenez” lovește România Mare, în „Dosarele Istoriei”, anul III, nr. 12 (28)/1998, p. 36.

⁸ Lee Marshall Miller, *Bulgaria During the Second World War*, Standford University Press, Standford, 1975, p.13.

Cât privește Uniunea Sovietică, lucrurile erau mai complexe. Din motive predominant ideologice, raporturile bulgaro-sovietice erau încă destul de reci în anii 1938-1939, dar existau și premise ale unei apropieri între cele două state slave, datorată desigur afinităților tradiționale, și intereselor comune, ambele state contestând ordinea europeană stabilită la sfârșitul primei conflagrații mondiale, și în particular, granițele României Mari. Menționăm faptul că *Mica Enciclopedie* sovietică, apărută în anul 1938, sublinia textual componența etnică a Dobrogei „Dobrogea este locuită mai ales de bulgari și turci”, se vorbea despre „măsuri de aprigă teroare și asuprire în Dobrogea de Sud” și se preciza că „organizațiile revoluționare dobrogene se bucură de o mare simpatie în rândurile populației”¹. De altfel, la începutul anului 1939 serviciile de informații românești constatau stabilirea unui sistem de colaborare între serviciile de informații ale statului bulgar și organizațiile comuniste dobrogene, cu sprijinul unor experți tehnici sovietici².

Pretențiile teritoriale bulgare la adresa României erau privite, dacă nu cu simpatie, cel puțin cu înțelegere și de unele state considerate la București ca prietene. Am menționat deja atitudinea Marii Britanii cu privire la această chestiune.

În anul 1934, pentru neutralizarea revizionismului bulgar, fusese înființată *Înțelegerea Balcanică*, o alianță compusă din patru state (România, Grecia, Iugoslavia și Turcia) cu vârful îndreptat împotriva Bulgariei³. Totuși, contrar unor angajamente asumate atunci, începând cu 1937, regentul Paul și guvernele conduse succesiv de Stojadinović și Cvetković au început să se apropie de Italia și Bulgaria, ulterior și de Germania. În martie 1937 a fost semnat un tratat de neagresiune cu Italia, precedat de încheierea, în ianuarie același an a unui „pact de prietenie veșnică” cu Bulgaria⁴. Se crea crea o fisură în cadrul Antantei Balcanice în general și al relațiilor româno-iugoslave, în special. Un alt aliat al României, Turcia, își îmbunătățea progresiv raporturile cu vecinul de la nord-vest, în ciuda tratamentului dur aplicat de guvernarea sofiotă minorității turcești din Bulgaria. Cei doi aliați balcanici ai României își asumau tot mai mult rolul de „mediatori” între această țară și Bulgaria, spre dezamăgirea factorilor de decizie politică de la București. În schimb Grecia, condusă de Ioannis Metaxas, continua să aibă o atitudine fermă în fața manifestărilor revizioniste ale naționaliștilor bulgari. De exemplu, la 25 noiembrie 1938, generalul Metaxas, într-o declarație oficială, își exprima indignarea față de anumite luări de poziții în opinia publică bulgară, consecutive Munchenului⁵.

¹ A.M.R., *fond Ministerul de Război. Cabinetul Ministrului, dosar nr. crt. 651/1938 f. 46-47* (printre aceste organizații se numără și Organizația Revoluționară Internă Dobrogeană (V.D.R.O.) și „Societatea Dobrogea”).

² *Ibidem* dosar nr. crt. 227 / 1939, f. 159-160.

³ Holm Sundhaussen, *Experimentul Iugoslavia. De la întemeiere la destrămarea statului*, Editura Pro Historia, București, 2003, p. 67.

⁴ Gheorghe Zbucă, *Istoria Iugoslaviei*, Editura Corint, București, 2001, p. 66.

⁵ Calafeteanu, *op. cit.*, p. 97.

Dintre vecinii României, cea mai favorabilă atitudine față de Bulgaria și revendicările acesteia o avea Ungaria. În ceea ce privește Polonia, aceasta era, ca și Iugoslavia, o aliată a României, însă raporturile bilaterale erau departe de a fi excelente. Un raport consular românesc, întocmit în februarie 1939 la Varșovia, consemna: „Raporturile (Poloniei, n.n.) cu Bulgaria sunt neobișnuit de calde (...). Nu este exclus ca revizionismul bulgar să aibă și o încurajare din partea Poloniei, care vrea să facă atență România și să își apropie Bulgaria, ca debușeu economic¹”. În martie 1939, Polonia, care întreținea relații cordiale și cu Ungaria, a refuzat extinderea alianței defensive cu România, alianță care privea explicit doar U.R.S.S.

În acest context internațional, în linii mari destul de favorabil, guvernul de la Sofia accelerează eforturile de înarmare și efectuează unele tatonări în problema Cadrilaterului. Astfel, la finele anilor 30, aproape o treime din bugetul statului bulgar era destinat armatei naționale, care putea atinge maximum 800 000 de oameni, în raport cu 1,8 milioane potențiali soldați ai României².

Rapoartele militare românești semnaleză eforturile Bulgariei în direcția înarmării, dar și inferioritatea netă, în oameni și armament, a armatei bulgare în raport cu cea română. De exemplu, într-un studiu întocmit la Secția a-3-a Operații a Marelui Stat Major român, în martie 1939, se avansau următoarele concluzii: 1. Doar 450 000 de soldați bulgari puteau fi considerați ca bine instruiți. 2. Dotarea armatei bulgare era extrem de variată ca tipologie, lucru dezavantajos în caz de război. 3. Industria de război bulgară era încă în fază incipientă³. Era evident, prin urmare, că statul bulgar nu își putea încă măsura forțele într-o confruntare militară cu România, fără sprijinul altor puteri.

Totuși, mizând pe conjunctura considerată favorabilă, în februarie 1939, guvernul bulgar încerca să readucă în discuție chestiunea Cadrilaterului. În ajunul Conferinței Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice, desfășurată la București (20-22 februarie 1939), manifestările revizioniste bulgare cresc din nou în intensitate. Ambasadorul bulgar la Berlin, generalul Părvan Draganov, declara diplomatului român Barbetzianu că țara sa nu va adera la Înțelegerea Balcanică decât în condițiile satisfacerii unor revendicări teritoriale, respingând soluțiile alternative ca spiritualizarea frontierelor sau schimbul de populație⁴. Șeful diplomației turcești Saraçoglu, are, în același timp, o întrevedere de câteva ore cu premierul bulgar Kiosseianov, care căuta să-l convingă de oportunitatea unor cesiuni teritoriale în favoarea Bulgariei, considerate însă excluse de către ministrul de externe român, Grigore Gafencu⁵. Tot acum, ziarul bulgar „Poslednija „Poslednija Pošta” relatează faptul că „până la 1 ianuarie 1940, Ministerul bulgar de

¹ A.M.R., *fond Ministerul de Război. Cabinetul Ministrului, dosar nr. crt. 201 / 1939, f. 285.*

² Mircea Mușat (coord.), *România în anii celui de-al doilea război mondial*, vol. I, Editura Militară, București, 1989, p. 132.

³ A.M.R., *fond Marele Stat Major. Secția a-3-a Operații, dosar nr. Crt. 1660 / 1939, f. 76-78.*

⁴ Calafeteanu, *op. cit.*, p. 98.

⁵ *Idem.*

Interne va avea un tablou complet cu localitățile (re-)anexate la Bulgaria, care aveau să fie incluse în regiunea Șumen(!)”¹. Aceste localități nu puteau fi (re-)anexate decât de la România, orașul Șumla fiind în apropierea graniței bulgaro-române.

Ideea cedării unei părți a Cadrilaterului era luată în calcul și de către cercurile politice de la București. Referitor la această problemă, regele Carol al II-lea declara, într-un cadru restrâns, la 17 martie 1939: „Nu cedez teritoriu fără Parlament.”², sintagmă care nu excludea ideea unor concesii teritoriale față de vecinul de la sud.

Cât privește ideea unui eventual conflict armat româno-bulgar, aceasta era luată în calcul de experții Marelui Stat Major al Armatei Române. Experții militari români considerau posibil un atac bulgar doar în colaborare cu forțele militare ale Axei, potențialul militar bulgar fiind net inferior celui românesc³. Totodată, la Marele Stat Major român se conta cel puțin pe o neutralitate binevoitoare a Uniunii Sovietice, în cazul unui conflict al României cu Ungaria sau Bulgaria⁴. Au fost luate și măsuri pentru întărirea frontierei sudice. În planul de campanie al armatei române pe anul 1939 se prevedea, între altele, aducerea unei divizii de artilerie de la Constanța la Bazargic și a alteia de la Călărași la Ostrov-Silistra (în locul batalionului 36 Roșiori, care urma să fie dislocat la Acadânlar, mai în interiorul Cadrilaterului), precum și efectuarea unor lucrări de amenajare a teritoriului⁵.

După eșecul conciliatorismului în raporturile cu Germania și dispariția Cehoslovaciei, cabinetele de la Londra și Paris hotărăsc să relanseze politica de izolare la adresa țării lui Adolf Hitler. Se încearcă atragerea într-un sistem de alianțe a cât mai multe state central și est europene; diplomațiile engleză și franceză vizând atragerea, inclusiv a României, dar mai ales a Moscovei. Dacă România își lega speranțele de Franța și Marea Britanie, Bulgaria căuta să-și negocieze revendicările cu ambele potențiale blocuri beligerante.

În acest sens avem mărturiile lui Bogdan Filov⁶, al cărui *Jurnal* a fost editat la Sofia în 1990. Născut la Stara Zagora, la 28 martie 1883, Filov a fost ministru al Educației Naționale în ultimele două guverne conduse de Gheorghe Kiosseianov, între 14 noiembrie 1938-16 februarie 1940, apoi prim-ministru în perioada 16 februarie 1940-14 septembrie 1943. Membru al Academiei Bulgare din 1929 și chiar președintele acesteia între 1937-1944, Bogdan Filov a redactat un document inegalabil, pentru perioada războiului⁷.

¹ A.M.R., *fond Ministerul de Război. Cabinetul Ministrului, dosar nr. crt. 201 / 1939.*

² *Apud. Armand Călinescu, Însemnări zilnice (1916-1939), Humanitas, București, 1990, p. 412.*

³ A.M.R., *fond M. St. M. Secția a-2-a Informații, dosar nr. crt. 825 / 1939.*

⁴ *Idem, fond M. St. M. Secția a-3-a Operații, dosar nr. crt. 1726 / 1939, f. 278-279.*

⁵ *Ibidem, f. 164-168, 171-172.*

⁶ Constantin Iordan, *Minorități etnice în sud-estul european după primul război mondial*, Editura Curtea Veche, București, 2002, p. 135.

⁷ *Idem.*

Jurnalul sau cuprinde trei părți distincte: 1. ajunul războiului (19 august-4 septembrie 1939); 2. angajarea în cel de-al doilea război mondial cu însemnări privind zilele de 26-27 iulie și 17 noiembrie 1940, și continuu de la 1 ianuarie la 2 martie 1941; 3. satelit al Germaniei hitleriste (3 martie 1941-3 septembrie 1944)¹.

La 13 aprilie 1939, Marea Britanie și Franța au dat garanții solemne României în privința independenței sale, dar fără referiri specifice la integritatea teritorială². De altfel, după 13 aprilie 1939, „sugestiile” unor politicieni britanici în direcția unor cesiuni teritoriale românești către Bulgaria s-au înmulțit considerabil.

În directiva din 19 aprilie 1939 emisă de Ministerul de Externe bulgar, erau cuprinse și unele directive cu caracter teritorial, una din ele făcând referire la Dobrogea Meridională³.

În raporturile româno-bulgare se ajunge, cel puțin aparent, la o anumită destindere, după momentele tensionate din februarie și martie. Guvernul de la Sofia, nedorind să riște nimic, așterne tăcerea peste manifestările iredentiste bulgare: „Ceasul eliberării Cadrilaterului nu a sosit încă”, le spunea un reprezentant al guvernului bulgar iredentiștilor dobrogeni, la 10 mai 1939, îndemnându-i la calm⁴.

La 11 iunie 1939, după o serie de presiuni din partea britanicilor, turcilor și iugoslavilor, Grigore Gafencu îl provoacă la o discuție, la Ankara, pe ministrul bulgar în Turcia, Todor Kristov, în cadrul căreia îl întreabă dacă Bulgaria s-ar mulțumi doar cu Dobrogea de Sud. Diplomatul bulgar cade în capcană și aduce în discuție și Macedonia și Tracia de Vest⁵.

După încercarea de a pune în lumină adevăratele țeluri ale guvernului de la Sofia, șeful diplomației române oferă la 18 iunie 1939, la Atena: schimb de populații, modificarea statutului minorităților în favoarea bulgarilor dobrogeni, regim preferențial pentru cereale. Grecia se arată dispusă să înlesnească transportul, prin portul Salonic, în favoarea comerțului bulgar⁶. La 24 iunie 1939, este încheiat un acord secret germano-bulgar vizând livrările de armament

În luna iulie 1939 raporturile româno-bulgare intră într-o nouă fază de tensiuni diplomatice; premierul Kiosseianiv vizitează Berlinul, iar ziarele bulgare reiau campania de atac la adresa României Aflat în vizită la Berlin, unde a primit titlul de Doctor Honoris Causa al Universității din acest oraș, Bogdan Filov a avut o întâlnire cu omologul său german. Diplomatul bulgar nota, în *Jurnalul* său, la 22 august: „L-am felicitat pentru pactul cu Rusia. Faptul mi-a dat prilej să vorbesc politică. Noi nu am avea altă ieșire decât să mergem cu Germania. Führerul ține mult la prietenii săi, totuși

¹ Apud Iordan, *op.cit.*.

² Gregoire Gafenco, *Preliminaires de la Guerre a l'Est*, Fribourg, 1944, p. 274.

³ Iordan, *op.cit.*

⁴ A.M.R., *fond Divizia 9 Infanterie, dosar nr. Crt. 1406 / 1939*, f. 736.

⁵ Grigore Gafencu, *Ultimele zile ale Europei. O călătorie diplomatică întreprinsă în anul 1939*, Ed. Militară, București, 1992, p.196-197.

⁶ Eliza Campus, *Înțelegerea Balcanică*, Ed. Academiei Române, București, 1972, pp.308-309.

aceasta nu trebuie să fie o asociere cu răspundere limitată” pentru ca ulterior, chiar în ziua semnării tratatului sovieto-german, să noteze că Ribbentrop „ne recunoaște drepturile în Dobrogea, recunoaște că pactul (Ribbentrop-Molotov) ne aduce înlesniri”¹.

Eforturile României în direcția unei ameliorări a relațiilor cu Uniunea Sovietică, prin intermediul Turciei, nu se concretizează. Se observă, în schimb, o destindere în raporturile bulgaro-sovietice: vizita lui Potemkin la Sofia este urmată de contravizita unei delegații parlamentare bulgare la Moscova. Totuși deschiderea Sofiei către Moscova era una timidă, comuniștii bulgari fiind supuși în continuare persecuțiilor. În 1940, opinia publică bulgară nutrea profunde sentimente antisovietice, temându-se de „modelul baltic”; circula chiar conceptul de „baltizare” a Bulgariei².

Mult mai bune erau raporturile diplomatice ale Bulgariei cu Ungaria, adversară a României, în zonă. Înțelegerea Balcanică devenea din ce în ce mai ineficientă, Iugoslavia fiind tot mai distantă după 1937. Guvernul Dragișa Cvetković, instituit în februarie 1939³, avea în fruntea Ministerului de Externe pe Cinkar Marković, fost ambasador la Sofia și Berlin. Acesta continua politica guvernului precedent, inițiată cu doi ani în urmă, de Stoiadinović. La Belgrad și Sofia se vorbea acum despre reconcilierea și frăția dintre slavii sudici: problema Macedoniei părea că dispăruse pentru totdeauna. Scopul minimal pentru care fusese creată Înțelegerea Balcanică, în urmă cu 5 ani, anume contracararea revizionismului bulgar, nu mai era de actualitate la Belgrad.

Starea de spirit a populației din Bulgaria nu era însă favorabilă războiului: „Cui îi trebuie Dobrogea să se ducă după ea”⁴, reacționau cel mai adesea soldații bulgari în fața propagandei oficiale. Nici populația civilă, care trebuia să contribuie la masivă campanie de construit șosele, nu privea cu ochi buni posibila angajare a țării într-un război⁵.

Evenimentele din 23/24 august au spulberat însă, speranțele românilor. Pentru România, apropierea germano-sovietică nu anunța nimic bun. Pentru bulgari însă, pactul Ribbentrop-Molotov a însemnat cu siguranță, o veste bună, pentru că apropia cele mai populare Mari Puteri ale momentului.

Succesele rapide obținute de germani în vara lui 1940 sporiseră temerile românilor și speranțele revizioniştilor bulgari. Cu două zile înainte ca Franța să încheie armistițiul, Bogdan Filov declara: „Bulgaria va continua politica de neutralitate și de pace. Voim o înțelegere cu toate țările și în special cu țările vecine și sperăm să obținem bune rezultate printr-o asemenea politică”⁶.

¹ *Apud. Iordan, op. cit. p. 136.*

² *Idem p. 137.*

³ *Sundhaussen, op. cit., p. 64.*

⁴ *A.M.R., fond Divizia 9 Infanterie, dosar nr. crt. 1406/1939, f. 12.*

⁵ *Ibidem, f. 778.*

⁶ *Discurs al Domnului Bogdan Filov, în „Universul”, anul LVII, nr. 164/ 17 iunie 1940, p. 15.*

Uniunea Sovietică susținea revizionismul bulgar. Conducătorii de la Kremlin vizau dominarea Balcanilor prin realizarea unei joncțiuni teritoriale cu Bulgaria, pe seama României, acțiune urmată de sovietizarea micului stat slav din dreapta Dunării, prin „metoda baltică”, adică prin adâncirea progresivă a apropierii sovieto-bulgare. Acest scenariu convenea și britanicilor; Foreign-Office-ul privea U.R.S.S. ca pe un virtual aliat contra lui Hitler și aștepta cu nerăbdare ruptura germano-sovietică¹.

În schimb, Al Treilea Reich nu avea încă nici un interes în destabilizarea situației din sud-estul Europei. După ce, în urma unor note ultimative, Uniunea Sovietică a ocupat Basarabia și alte teritorii românești la 28 iunie 1940, pretențiile ungare și bulgare împingeau România la o apropiere mult mai strânsă de Germania. La 1 iulie 1940, România renunța la garanțiile franco-britanice, iar la 4 iulie 1940 se constituia un nou guvern, al „disperării regale” avându-l în frunte pe Ion Gigurtu, iar la Externe, pe Mihail Manoilescu.

Bulgaria a încercat să fructifice conjunctura creată. După încercarea nereușită a regelui Boris al III-lea de a atrage Germania în susținerea cauzei bulgare și după refuzul Berlinului în această privință, a urmat o activitate febrilă a comuniștilor bulgari și ale altor forțe apropiate acestora. De exemplu, la 29 iunie 1940, nucleeele comuniste din orașul Varna, răspândiseră zvonul unei iminente anexări a Cadrilaterului la Bulgaria în urma unei note ultimative adresată de U.R.S.S. României². În replică, presa controlată de autorități sugera că Bulgaria va obține teritoriile dorite, la masa tratativelor, cu sprijinul puterilor Axei. Această informație apărea în ziarul bulgar „Zora”, din 5 iulie 1940³.

Un semnal încurajator pentru guvernarea de la Sofia a survenit la 6 iulie 1940, chiar de la București. Într-un interviu acordat ziarului „Utro”, premierul român declara: „Interesele celor două state (România și Bulgaria - n.n.) impun ca ele să trăiască întotdeauna ca niște vecini buni, în pace și înțelegere, să înlăture toate litigiile care le despart, pentru că numai în modul acesta vor putea să progreseze”⁴. Dincolo de limbajul limbajului diplomatic, Ion Gigurtu recunoștea existența unor litigii nerezolvate cu Bulgaria, ca și disponibilitatea României de a se așeza la masa negocierilor.

România era complet izolată. După 1 iulie, raporturile sale cu Marea Britanie se înrăutățesc, fără ca amenințarea unor noi acte de ostilitate din partea U.R.S.S. să fi dispărut, și fără ca relațiile româno-germane să se îmbunătățească. După ce la 26 iulie, delegația română, compusă din Gigurtu și Manoilescu a avut o întrevedere cu Hitler, a urmat, la 27 iulie vizita delegației bulgare Filov și Popov. În jurnalul său, Filov a notat evenimentele acelei zile, însemnări care lămuresc puncte esențiale din istoria cedării Cadrilaterului:

¹ Mančev, Bistriki, *op.cit.*, pp. 290-296.

² AMR, *fond Divizia 9 Infanterie, dosar nr. crt. 1542 /1940*, f. 44.

³ *Ibidem*, f. 254.

⁴ *Interviu al domnului inginer Ion Gigurtu*, în „Universul”, anul LVII, nr. 158/ 8 iulie 1940, p. 1.

Ribbentrop începe o lungă expunere despre politica lor balcanică. Remarcă prietenia militară cu Bulgaria din timpul războiului mondial căreia îi acorda o mare importanță. Doresc să mențină pacea în Balcani. Nu au nici un fel de interese teritoriale. Îi interesează numai ca expansiune economică, chiar dacă nu atât de mult ca înainte. /.../ Regele român a scris Führerului, care i-a răspuns telegrafic și i-a recomandat să se înțeleagă cu vecinii. (...) Führerul consideră că românii au două căi: să încerce să amâne problema prin tergiversarea negocierilor; aceasta se va sfârși pentru ei cu o catastrofă; a doua cale este de a se înțelege cu vecinii; dacă nu reușesc iară îi așteaptă o catastrofă. Germania respinge arbitrajul; poate numai să sfătuiască și să ajute în timpul tratativelor. Problema dobrogeană e mult mai ușoară decât cea transilvăneană. /.../ Am făcut pe scurt obiecțiile noastre (...). Am cunoscut pe români, ne vor juca feste și vor amâna; persecuțiile românești în Dobrogea de sud din ultimele zile reclamă o rezolvare rapidă a problemei. Ribbentrop speră că românii se vor grăbi, avea asigurări de la ei în acest sens. La plecarea spre oaspeți, am mulțumit încă o dată lui Ribbentrop pentru invitație și i-am spus că bulgarii au mare încredere în Germania datorită prieteniei militare, și de aceea și așteptările sunt mari¹.

În aceeași zi, Filov se întâlnea cu Hitler, la vila acestuia de la Obserstalberg. Referitor la discursul lui Hitler, diplomatul bulgar notează:

Spune mai întâi că Ribbentrop ne-a vorbit despre atitudinea lor. Începe apoi o expunere identică cu cea făcută de Ribbentrop cu unele ocoluri tipice. Politica lui Titulescu a fost fatală pentru România. România nu poate să păstreze teritoriile pe care nu le-a câștigat pe câmpul de luptă. Nu există pentru Rege altă salvare decât să cedeze. Ține mult la camaraderia de arme a bulgarilor și de aceea ia apărarea intereselor noastre. Simte o obligație morală să ajute Bulgaria, care a suferit împreună cu Germania. A dat sfaturi insistente românilor să se înțeleagă cu noi și cu ungurii. (...) Führerul vrea să vadă harta; atunci i-am oferit harta adusă de noi cu diferitele granițe și am dat explicații detaliate în legătură cu problema dobrogeană. Am explicat de ce considerăm că nu putem să negociem cu românii și că ei vor voi să se târguiască. Am spus că noi nu putem să facem tocmești și să cerem numai ceea ce ne-a fost luat prin constrângere în 1913, fără luptă. El observă că, într-adevăr, și în fața lui miniștrii români și-au arătat înclinația de a se târgui; unul vorbea de un ținut, altul spunea că din el ar putea să se cedeze o parte. Este vorba și de inima Reginei de la Balcic. Führerul spune că nu se poate vorbi despre inimă, când pot să cadă capete de regi. Argumentele noastre și modul de punere a problemelor i-au făcut o impresie puternică. El spune că găsește impresiile noastre, inclusiv Silistra, drept rezonabile și că problema așa trebuie să se rezolve. Se întoarce către Ribbentrop și subliniază energic să sugereze românilor că dorința sa este ca problema să fie astfel rezolvată. Să se facă demersuri atât la Berlin, pe lângă ministrul român, cât și la București. Nici Führerul, nici Ribbentrop nu au făcut nici cea mai mică aluzie la ceva obligații din partea noastră. (...) ².

¹ Apud Iordan, *op.cit.*, p. 138.

² *Ibidem*, p. 139.

O ultimă însemnare din *Jurnal* relevă faptul că pe primul text al comunicatului oficial, Hitler a adăugat cu mâna sa epitetul „sincer” lângă cuvântul „spirit”. Deci convorbirile bilaterale s-au desfășurat „în spiritul liber al prieteniei tradiționale”¹.

Experții români de la Ministerul Afacerilor Străine, ca și cei de la Marele Stat Major încep elaborarea de proiecte și variante pentru noua frontieră între România și statul bulgar. La București încă se mai spera în „salvarea” anumitor zone din teritoriul anexat în 1913, în speță a zonelor Silistra, Balcic și Turtucaia.

Dacă Silistra era orașul dobrogean la care românii erau cel mai puțin dispuși să renunțe, Bazargicul și *hinterlandul* său se situau, din acest punct de vedere, la polul opus. De exemplu, cităm un document redactat la Secția a 3-a Operații a Marelui Stat Major român, în iulie 1940, care conține trei variante de împărțire a teritoriului disputat de România și Bulgaria. În toate cele trei variante, zona Bazargicului și localitatea Ekrene, reveneau Bulgariei, ca și Turtucaia; în ciuda situației etnice din această localitate, în Cadrilater, la recensământul din 1934, locuiau cca. 304000 de persoane de naționalitate bulgară². Silistra și Caverna rămâneau ambele la România, tot în toate cele trei variante. În ceea ce privește Balcicul, acest orașel vest-pontic rămânea României doar în cea mai optimistă și îndrăzneată variantă de partajare a Dobrogei de Sud³.

Din perspectiva românească, gestul de retrasare a frontierei cu Bulgaria trebuia neapărat însoțit și de un schimb de populație minoritară, total și obligatoriu, între cele două state.

La 27 iulie 1940, după vizita lui Filov și Popov la Berlin, ministrul nazist la București, Wilhelm Fabricius comunica lui Manoilescu, verbal și scris, faptul că „Führerul socotește că retrocedarea Dobrogei de sud, în granițele de la 1913, inclusiv Silistra și Balcicul, ca o soluție extraordinar de loială și de echitabilă, care trebuie acceptată pur și simplu”⁴. Prin această notă, autoritățile naziste urmăreau, pe lângă calmarea cercurilor iredentiste bulgare, îndepărtarea acestora de sovietici, ca și prevenirea unei vecinătăți/ joncțiuni teritoriale sovieto-bulgare, net defavorabilă intereselor germane. Decizia lui Hitler în chestiunea Cadrilaterului survenea într-un moment în care nemulțumirea opiniei publice bulgare față de politica lui Filov atinsese apogeul. Lipsa de pe piață a unor alimente de strictă necesitate (ca ouăle și uleiul) pusă pe seama tratatului economic cu Germania și absența unor câștiguri teritoriale imediate, înduseseră în rândurile bulgarilor simpli o stare de spirit, care, observau serviciile de informații ale armatei române, „înclină tot mai mult spre comunism”⁵.

¹ *Ibidem*.

² *Ibidem*, p.20.

³ AMR, *fond M. St. M. Secția a 3-a Operații, dosar nr. crt. 1895 / 1940*, f. 20-24, cu hărțile aferente.

⁴ Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena, Memorii iulie-august 1940*, Editura Enciclopedică, București, 1991, pp. 136-137.

⁵ A.M.R., *fond Divizia 9 Infanterie, dosar nr. Crt. 1542 / 1940*, f. 702.

Și conducătorii sovietici au încercat să supraliciteze, oferind bulgarilor întreaga Dobrogea. În presa din U.R.S.S. apăreau articole cuprinzând fraze de genul: „Dobrogea a aparținut Bulgariei încă din veacul VII. Până în 1878, Dobrogea era nedespărțită de Bulgaria”¹.

În replică la agitațiile comuniste și filo-sovietice, șeful guvernului bulgar declară, la 12 august 1940: „Guvernul face tot posibilul și nu va scăpa nimic din ceea ce este necesar pentru o rezolvare dreaptă a chestiunilor care interesează țara noastră. Pentru aceasta avem nevoie de liniște în toate straturile sociale”².

Tonul conciliant, folosit de cercurile sofiote la adresa României, corespundea intereselor și recomandărilor germane în Balcani, totodată scădea și șansele sovieticilor de a obține noi poziții în zonă, în condițiile agravării raporturilor româno-bulgare sau româno-ungare.

Concluzionând, credem, pe baza celor prezentate mai sus, că cedarea Cadrilaterului nu a fost, așa cum afirmă unii istorici străini (îndeosebi bulgari), dar și români, un rezultat al Tratatului de la Craiova, ci a fost impus dinainte, ca o premisă a acestor negocieri

Hitler câștigase bătălia diplomatică, oferind Ungariei și Bulgariei avantaje teritoriale pe seama României, iar acesteia din urmă garanții solemne și explicite privind teritoriul rămas, ceea ce asigura, cel puțin pentru moment, supraviețuirea statului român. Marea Britanie și U.R.S.S. nu au obținut din partea Bulgariei decât unele mulțumiri protocolare cu caracter mai mult confidențial decât oficial.

Un alt aspect interesant al problemei îl constituie atitudinea locuitorilor din Dobrogea. Ne vom opri asupra populației bulgare, care era cea mai mare din punct de vedere numeric. Bulgarii din zonă erau destul de reticenți la ideea integrării în societatea românească. Sentimentele iredentiste ale bulgarilor erau alimentate de propaganda V.D.R.O., cât și prin intermediul postului de radio Varna-portavocea V.D.R.O. Autoritățile militare române au interzis și chiar au ordonat sigilarea aparatelor de radio ale unor bulgari care erau încurajați la rebeliune prin intermediul posturilor de radio, în frunte desigur, cu radio Varna.³ Alte manifestări concrete ale bulgarilor din zonă au existat în momente de agravare a situației României în plan internațional (martie-aprilie 1939, septembrie 1939 sau vara anului 1940), astfel că, în aprilie 1939, populația bulgară din Bazargic se pregătea intens pentru primirea trupelor bulgărești, a căror sosire era considerată iminentă⁴. Un eveniment similar s-a produs și în orașul Balcic, imediat după episodul din 26-28 iunie 1940, când bulgarii din oraș, instigați de oameni ai V.D.R.O., au cumpărat masiv petrol, cărbune sar și alimente, necesare trupelor bulgare, așteptate să patrundă în port⁵.

¹ *Ibidem*, f. 14.

² *Ibidem*, f. 14².

³ A.M.R., *fond Divizia 9 Infanterie, dosar nr. crt. 1547/1940*, f. 13.

⁴ *Ibidem*, dosar nr. Crt. 1406/1939, f. 6-7.

⁵ *Ibidem*, dosar nr. crt. 1547/1940 f. 48-49.

Încheierea înțelegerii germano-sovietice și declanșarea conflictului mondial au amplificat speranțele unor intelectuali bulgari. De exemplu, viceprimarul Bazargicului, Hristu Doktorov Popescu, îi declara funcționarului Ghețu, care se plângea de lipsa de personal, să nu mai fie supărat, pentru că oricum primăria urma să fie predată administrației bulgare¹. În august 1940, când cedarea Cadrilaterului către Bulgaria era iminentă, simpatizanții bulgari erau în posesia steagurilor necesare manifestărilor prilejuite de evenimentul mult așteptat de către aceștia². Iminența revenirii Dobrogei de Sud între granițele Bulgariei a produs panică în rândul populației românești din zonă, înlesnind etnicilor bulgari cumpărarea, la prețuri deosebit de avantajoase, a caselor, pământurilor, ca și a altor bunuri care aparțineau românilor de aici, dornici să părăsească cât mai repede un acest teritoriu ale cărui zile în cadrul statului român erau numărate³.

Stipulațiile Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940, cât și interesele României și Bulgariei au făcut posibilă o evacuare fără incidente majore a Dobrogei de Sud.

Bibliografie:

- Arhivele Militare Române, fonduri: Ministerul de Război, Marele Stat Major, Divizia 9 Infanterie*
- Calafeteanu, Ion, *Diplomația românească în sud-estul Europei*, București, 1980
- Campus, Eliza, *Înțelegerea Balcanică*, București, 1972
- Gafencu, Grigore, *Preliminaires a la guerre de l'Est*, Fribourg, 1944
- Jordan, Constantin, *Minorități etnice în sud-estul European după Primul Război Mondial. Dimensiunile unei probleme europene*, București, 2002
- Jelavich, Barbara, *Istoria Balcanilor*, vol. II, Iași, 2000
- Miller, Lee Marshall, *Bulgaria during the Second World War*, Stanford, 1975
- Mančev Krăstiu, Vistrički, Valerian, *Bălgarja I neinite sāsedi 1931-1939. Političeski i diplomatičeski otnošenja*, Sofia, 1978
- Sundhausen, Holm, *Experimentul Iugoslavia. De la întemeiere la destrămarea statului*, București, 2003
- Zbucnea, Gheorghe, *Istoria Iugoslaviei*, București, 2001

¹ A.M.R., fond Ministerul de Război. Cabinetul Ministrului, dosar nr. Crt. 222/ 1939, f. 7.

² *Ibidem*, fond M.St.M.. Secția a2-a Informații, dosar nr. Crt. 931/ 1940, f. 14.

³ A.M.R., fond Divizia Grăniceri, dosar nr. crt. 214/ 1940, f. 585.

**DESPRE RUSIA SUB COMUNISM
ÎN VIZIUNEA LUI ALEKSANDR SOLJENIȚÎN**

Ciprian NIȚIȘOR

En suivant la tradition littéraire russe, Soljenitsyne était l'adepte de la théorie selon laquelle l'artiste doit servir à la Vérité. Par la suite, sa vie d'après la libération du GOULAG, sa littérature, il les a dédiées à la lutte contre le communisme, qu'il comparait à une maladie dont souffrait la Russie. L'énergie qui le poussait venait de l'amour pour le peuple russe. L'article suivant a se propose de faire une courte présentation de quelques-unes de ses idées : la contradiction qui existe entre l'idéologie communiste d'un côté, et le caractère, la religion, la culture et le sentiment national russes de l'autre côté.

Mots clé : Soljenitsyne, communisme, antagonisme, peuple russe

Considerat a fi continuatorul liniei clasice a literaturii rusești, Aleksandr Soljenițin (1918-2008) este în același timp o figură emblematică a luptei anticomuniste, rămânând consecvent principiului tradițional conform căruia literatura trebuie să purifice moravurile și să influențeze caracterele. Artistul are obligatia de a sluji Adevărul, căci „în lupta cu minciuna, Arta a câștigat întotdeauna, va câștiga întotdeauna, în mod deschis, irefutabil, și peste tot în lume”¹. Soljenițin considera că inclusiv activitatea sa publică se înscrie în tradiția literaturii ruse: „dacă văd fie numai un pericol care amenință societatea, datoria mea este aceea de a deschide ochii tuturor și fiecăruia despre pericol”². Cel mai adesea, minciuna și pericolul despre care vorbește se confundă în concepția sa cu comunismul.

Scopul acestui eseu este acela de a încerca să treacă în revistă câteva dintre ideile lui Aleksandr Soljenițin, referitoare la poporul rus și relația antagonică dintre acesta și comunism.

În 1962 apare *O zi din viața lui Ivan Denisovici*, cu aprobarea lui Hrușciiov, cel care l-a promovat pe scriitor în speranța că-l va putea controla și folosi în lupta cu stalinistii din partid. După această nuvelă, încurajat și de corespondența cu foști deținuți din lagărele staliniste, Soljenițin a continuat să demaște răul comunist, iar, mai târziu,

¹ Alexandre Soljenitsyne, *Les droits de l'écrivain suivi de Discours de Stockholm*, Editions du Seuil, Paris, 1972, p.123

² Alexandre Soljenitsyne, *Le grain tombée entre les meules*, Fayard, 2005, p.337.

romanul *Arhipleagul Gulag* îi va aduce expulzarea și retragerea cetățeniei sovietice. O dată cu perioada exilului, prioritatea lui Soljenițin este lucrul la *Roata Roșie*, „istoria tragică a rușilor care, în nebunia lor, și-au distrus cu propria mână trecutul lor și viitorul în același timp”¹. Totodată, scriitorul considera că rolul său este acela de a lămuri Occidentul că „Rusia și comunismul sunt în aceeași relație ca și bolnavul și maladia sa”².

În mod inexorabil, Soljenițin, care în tinerețea sa începuse prin a crede în idealurile leninismului necorupt de delirul sângeros al dictaturii staliniste, a sfârșit prin a se întoarce spre vechile valori ale poporului rus, căutând *Rusia eternă, creștină*, fiind considerat în această privință un urmaș al lui Dostoievski. Astfel, soarta poporului rus devine o temă cheie în creația sa. Romanele sale se îngheagă în jurul ciocnirii dintre elementul abstract, ideologic, și cel uman, în care se simt pulsațiile unei suferințe colective. Mai important decât a scrie despre sine, considera el, este a scrie despre destinul Rusiei, căci „dintre toate tragediile pe care le-a îndurat, cea mai profundă a fost aceea a Ivanilor Denisovici”³. Orientarea lui Soljenițin spre popor și spre vechile valori rusești i-au adus acuze de slavofilism. „Se scrie despre mine – nota el – că sunt influențat de slavofiliști și că le continui linia, în timp ce în realitate nu am citit niciuna dintre cărțile lor”⁴.

Caracterul rus

Multe dintre trăsăturile caracterului rus au fost determinate de religie. Printre acestea, Soljenițin remarcă atitudinea de încredere smerită în soartă, compasiunea, dorința de a-i ajuta pe cei la nevoie și de a împărți cu ei strictul necesar, credința ca principal sprijin al caracterului și rolul important al rugăciunii în viața rusului. La acestea se adaugă predispoziția spre un trai modest, dar pentru o bogată viață lăuntrică. La aceste trăsături formate sub influența creștină, se adaugă cele originare: firea deschisă, generoasă, mărinimie, sociabilitatea, lipsa ambițiilor deșarte și umorul⁵. Toate aceste trăsături aveau să influențeze cultura rusă.

Trăsăturile definitorii ale caracterului rus, așa cum se manifestau ele în sânul poporului, s-au ciocnit de-a lungul timpului de evenimente exterioare care le-au modificat specificitatea. Un astfel de eveniment este reforma patriarhului Nikon, care a dus la schisma religioasă din secolul al XVII-lea. „Străvechiul caracter rus s-a păstrat în mod durabil în mediul închis al celor de rit vechi”⁶. A urmat apoi perioada Petroviană, care a „măcinat fără nici o socoteală moravurile și normele noastre de viață”⁷. Scriitorul considera că Rusia a fost implicată, de-a lungul timpului, în numeroase războaie

¹ *Idem*, p.445.

² *Idem*, p.169.

³ Soljenitsyne, *Les droits de l'écrivain...*, p. 15.

⁴ Soljenitsyne, *Le grain tombée...*, p. 341.

⁵ Alexandr Soljenițin, *Rusia sub avalanșă*, Humanitas, București 2000, p. 178-180.

⁶ *Idem*, p.184.

⁷ *Idem*.

europene care aveau scopuri străine de adevărata sa vocație spirituală. În reforma agrară a lui Alexandru al II-lea (1861), Soljenițîn a văzut una dintre cauzele Revoluției. Împroprietărirea țăranilor s-a făcut superficial și ineficient, iar, o dată cu trecerea timpului, prin moșteniri, pământul s-a fărâmițat, iar țăranii au început să se preocupe din ce în ce mai mult de problemele materiale. Niciunul dintre aceste evenimente nu a zdruncinat însă atât de puternic structura suflească rusească, precum cei 70 de ani de comunism.

Comunismul, religia și cultura

Există o strânsă legătură între cultura unui popor și religia sa. Prin influența pe care o are asupra caracterului național, religia animă în același timp și cultura poporului respectiv. Cultura este expresia, în formă materială, a tendinței spirituale a unui popor. În Rusia, ortodoxia este cea care a hrănit specificitatea spirituală rusească, fiind în același timp un factor de unire a oamenilor. Încă din cele mai vechi timpuri, în vreme de primejdie, aceștia se adunau laolaltă în biserici, în fața icoanelor, ca în fața unor drapeluri. Din acest motiv, s-a spus că în Rusia sentimentul religios se confundă cu cel patriotic, cu dragostea de pământul rusesc.

O dată cu instaurarea regimului sovietic, s-a născut o incompatibilitate între ideologia comunistă și religia popoarelor care locuiau pe teritoriul fostului imperiu. Întrucât se considera că religia înfrâna modernizarea societății, au început persecuțiile antireligioase: lăcașurile de cult au fost închise sau li s-a schimbat destinația, sărbătorile religioase au fost înlocuite cu festivități comuniste, mijloacele de existență ale preoților au fost eliminate, sau aceștia au fost executați¹. Ortodoxismul a fost înlocuit de ateism, iar produsul cultural rus, format sub secole de influență evanghelică, a fost înlocuit de o cultură antinațională. În anii sovietici, „cultura nu era decât o formă de propagandă, iar propaganda forma cea mai înaltă de cultură”². Un exemplu al noii tendințe pe care trebuia să o urmeze cultura în comunism este literatura. Încadrată în șabloane lingvistice, ideologice și fabulistice, îngrădită în același timp de cenzură, literatura sovietică este una „bolnavă, moartă din fașă, este lipsită de simplitate naturală”. Literatura este astfel îndepărtată de menirea sa esențială, specifică tradiției rusești, conform căreia „literatura, ca și limba, protejează sufletul unei națiuni”. Cenzura sovietică nu presupune „numai o încălcare a dreptului de a scrie, ci și sufocarea inimii națiunii, distrugerea memoriei sale!”³ Identitatea unui popor este dată de religia și cultura sa. Iar comunismul, lovind în ortodoxism, a lovit în cultura rusă, în identitatea poporului rus și în sentimentul național rusesc.

¹ Vezi Richard Pipes, *Scurtă istorie a revoluției ruse*, Humanitas, București, 1998, p. 305.

² *Idem*, p. 290.

³ Soljenitsyne, *Les droits de l'écrivain...*, p. 110.

Comunismul si sentimentul național

În 1918 A.V. Lunacearski, comisar pentru învățământul public, nota următoarele: „Idea de patriotism este o idee pe de-a-ntregul falsă”¹. Lunacearski considera că istoria ar trebui predată în așa fel încât să nu trezească sentimente de mândrie națională, să nu suscite dorința de a urma modele din trecut. Conștiința națională, sentimentul de mândrie națională, era văzut un fenomen contrarevoluționar, un adversar al sistemului, care trebuie înlăturat. Lenin considera că „șovinismul de mare putere” este „de o mie de ori mai periculos decât orice naționalism burghez”. În consecință, în primii 15 ani după revoluție cuvântul *rus* a fost cu desăvârșire interzis... Dar în războiul de Apărare a Patriei s-a făcut apel tocmai la acele sentimente ce țin de conștiința națională a unui popor: la patriotismul rusesc (nu sovietic), la trecutul militar al rușilor (Dimitrie Donskoi) și la religie. Stalin a acordat libertate religioasă, autorizând slujbe și ceremonii în scopul motivării populației. Ulterior, după război, libertatea aceasta iarăși a fost ingradită, iar, în timpul lui Hrusciiov, Biserica a suferit alte atrocități.

Aceste incompatibilități între ideologie și factorul uman oferă o rațiune a existenței lagărelor de concentrare, care sunt o premisă a sistemului. Ideologia comunistă – consideră A. Soljenițin – oferă o justificare pentru existența lagărelor și pentru crimele comise. În *Arhipeleagul GULAG* scrie următoarele, „Justificările lui Macbeth au fost slabe și astfel l-au copleșit muștrările de conștiință. Iar Iago este un mieluşel. Fantezia și forțele sufletești ale criminalilor lui Shakespeare se limitau la cel mult zece cadavre. Pentru că ei nu aveau o ideologie”². Se naște o legătură insolubilă între minciună și violență, între comunism și aplicarea sa. „Violența își găsește refugiu în minciună, iar minciuna, singurul sprijin în violență”³. Ideologia este sursa răului sovietic. În același timp, „desființând Arhipeleagul [regimul], însuși ar fi încetat să mai existe”⁴.

Confuzia Rusia – Comunism

Una dintre cele mai mari nedreptăți care i se fac poporului rus, considera Soljenițin, este acea confuzie (uneori voită) între comunism și țara unde acesta a apărut prima dată: Rusia. Confuzia între elementul sovietic și cel rusesc este la fel de improprie ca și aceea între un bolnav și maladia de care suferă, este ca și cum un bolnav ar fi strigat prin numele bolii sale. În perioada sovietică *Rusia* desemna „un popor oprimat căruia i se interzicea să acționeze precum o entitate, sau sa-și invoce conștiința națională suprimată, religia și cultura”⁵. Între premisele care au dus la această conjunctură a fost și

¹ Soljenițin, *Rusia sub avalanșă*, p. 148.

² Alexandr Soljenițin, *Arhipeleagul GULAG*, Editura Univers, București 2008, p.145.

³ Soljenitsyne, *Les droits de l'écrivain...* p. 123.

⁴ Soljenițin, *Arhipeleagul GULAG*, p. 432.

⁵ Alexander Solzhenitsyn, *The mortal danger: how misapprehensions about Russia imperil the West*, Londra, The Bodsey Head, p. 4.

influența exercitată de studiile unor specialiști occidentali. Aceștia urmăreau comunismul ca pe un fenomen născut din aluatul poporului rusesc, gășind analogii în trecutul istoric al țării, de la Ivan cel Groaznic și Petru cel Mare până în prezent. În același timp, mulți dintre acești cercetători, care au fost în Rusia s-au lăsat înșelați de aspectul capitalei, sau al Petersburgului. În realitate însă, Moscova este un oraș care a fost artificial adus la starea de confort occidental, iar adevarata viață sovietică putea fi descoperită în provincie, sau în lagărele de concentrare.

Soljenițin, considera că această teorie s-a bucurat de o mare popularitate din mai multe motive. Dacă acest comunism este o moștenire rusească, partidele comuniste occidentale pot pune manifestările crude ale regimului sovietic pe seama naturii sălbatice rusești, absolvindu-se în același timp de orice fel de suspiciune. Această teorie alimentează eșecul de a înțelege cum comunismul nu poate subzista fără folosirea terorii. În realitate însă, ideea de stat totalitar – remarca scriitorul – a apărut pentru prima dată la Hobbes, în *Leviathan*, unde se precizează că liderul unui stat trebuie să domine nu numai viețile cetățenilor, dar și conștiința lor. Lenin a citat și a pus în practică multe din teoriile lui Marx și Engels. Și-a exprimat de nenumărate ori admirația pentru teroarea iacobină franceză, considerând că „teroarea reînnoiește o țară”.

Ce rămâne însă în Rusia după 70 de ani de comunism, și care este efectul acestor ani? Soljenițin consideră că anii sovietici sunt cei mai dezastruoși din istoria rusă, din punctul de vedere al pierderilor și al decăderii vieții. Pe lângă valurile de emigrație ale intelectualilor ruși, comunismul a însemnat exterminarea fizică a oamenilor în lagărele de concentrare. Cea mai mare pierdere este aceea că erau exterminați în primul rând oamenii cei mai valoroși din punct de vedere moral sau intelectual. Comunismul a instaurat o „frică paralizantă” în întreaga țară. „În popor a pătruns și s-a înrădăcinat disimularea, suspiciunea. Minciuna și prefăcătoria au devenit elemente indispensabile în lupta pentru a supraviețui, la fel și indiferența față de aproapele aflat la necaz. În același timp, prin numărul de morți înregistrat, victoria din Al Doilea Război Mondial aduce mai mult cu o înfrângere. La toate acestea se adaugă propaganda comunistă, care a avut un efect nociv asupra sufletului, făcând în același timp ca forța morală și intelectuală a poporului să slească din ce în ce mai mult.

Soljenițin afirma de nenumărate ori ca poporul rus este un pion atras în lupta dintre America și Uniunea Sovietică. Lupta care trebuie să fie dată, nu este contra rușilor, ci contra comunismului. Iar confuzia dintre elementul sovietic și cel rusesc este la fel de dăunătoare atât pentru vesticii care o fac sau care o susțin, cât și pentru ruși. „Pentru aceia care iubesc Rusia nici o împăcare cu comunismul nu a fost posibilă, și nici nu va fi”¹.

¹ *Idem*, p.34.

Bibliografie:

- Pipes, Richard, *Scurtă istorie a Revoluției Ruse*, Humanitas, București, 1998
Soljenițin, Alexandr, *Arhipleagul GULAG*, Editura Univers, București, 2008
Soljenițin, Alexandr, *Ca bobul între pietrele de moară*, Humanitas, București, 2005
Soljenițin, Alexandr, *Chestiunea rusă la sfârșit de secol XX*, Editura Anastasia, 1995
Soljenițin, Alexandr, *Le chêne et le veau*, Éditions du Seuil, Paris, 1975
Soljenițin, Alexandr, *Le grain tombée entre les meules*, Fayard, 2005
Soljenițin, Alexandr, *Les droits de l'écrivain suivi de Discours de Stockholm*, Éditions du Seuil, Paris, 1972
Soljenițin, Alexandr, *Наконец-то революция. Главы из книги «Красное Колесо»*, Ekaterinburg-Moscova, 2008
Soljenițin, Alexandr, *Публицистика в трёх томах*, Iaroslavl, 1997
Soljenițin, Alexandr, *Rusia sub avalanșă*, Humanitas, București 2000
Soljenițin, Alexandr, *The mortal danger: how misanceptions about Russia imperil the West*, Londra, The Bodsey Head, 1980
Soljenițin, Alexandr, *Царь, Столыпин, Ленин – Главы из книги «Красное Колесо»*, Ekaterinburg-Moscova, 2008

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

LITERATURĂ

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

**ЛЕВ ТОЛСТОЙ
К ВОПРОСУ О САМОПОЗНАНИИ И О ПОИСКАХ БОГА**

Ливия КОТОРЧА

La fin de la vie de Tolstoï a secoué tout le monde, afin que, à notre avis, elle relève le mode de vivre le christianisme dans le XIXème siècle, et dans le siècle suivant. L'écrivain russe, par sa fuite et la mort sur la route, comme un „iurodivîi (fou en Christ), a choisi l'infini oubli de soi par l'unification avec Dieu. Notre travail poursuit ces moments qui ont influencé la pensée et l'œuvre de Tolstoï, de la réinterprétation de l'idéal chrétien, de l'affirmation du „moi” au nom de sa vérité, jusqu'à la conquête du „soi” profond qui suppose l'union avec les autres, avec la nature, avec Dieu. Pour parvenir à cette vérité, Tolstoï devait vaincre son „moi”, connaître l'incroyable effroi provoqué par la mort, surmonter l'angoisse existentielle et, finalement, trouver la fusion avec les autres au nom de la vérité divine de l'égalité de tout et de tous. Tolstoï propose un existentialisme sui-generis, comme manière de vivre et non pas une méditation sur la vie humaine. Les préceptes chrétiens primaires, que l'écrivain russe invoque fréquemment en opposition avec les dogmes de l'Eglise, n'ont pas un autre sens que celui de la connaissance de soi-même par l'amour universel. L'homme doit vivre cet amour sur la terre et non pas l'attendre dans l'autre monde.

Mots-clés: Tolstoï, idéal chrétien, vérité divine, les dogmes de l'Eglise, l'amour universel

Ещё живое в начале двадцатого века, эхо «на глазах у всех» происшедшей смерти Л. Толстого, кажется, заглохло в наши дни, унеся с собой и что-то из великого смысла этого момента. Но мы считаем, что надо возвращаться к нему снова и снова, потому что этот момент не только завершил жизнь человека и писателя, но и синтезировал в себе все поиски, метания и вопросы, характерные для христианина. Ибо смерть старого графа, вопреки своей внешней «зрелищности», говорит нам о самом смысле человеческого существования и о модальности переживания христианства – не столько в столь шумно завершённом Толстым веке, сколько во временах грядущих, которые он – как и Достоевский, но по-иному – предвидел. И смысл, который, как нам кажется, раскрывает этот момент – это не просто возможность, но и необходимость понять, что истина Христова учения дается индивидуально, познанием самого себя и сущности своего живого существа, мерой приближения этой истины к идеалу. В этом контексте мы думаем, что своей жизнью – и особенно смертью – Лев Толстой воскресил мысль древних о том, что *недостаточно жить: нужно жить*

достойно, пытаюсь согласовать классическое учение *познай самого себя* с заповедью христианства *будь совершенным, как Отец*. При этом не раз поднимался перед ним вопрос: не одно ли это и то же – *познать самого себя и познать Бога?*

На протяжении своей долгой жизни Толстой постоянно искал ответа на этот вопрос, и какие бы решения он ни предлагал на основе собственного опыта, проблема остаётся открытой, постоянно возвращая нас к его жизни и творчеству, ставя перед нами всё новые и новые вопросы, которые выходят за рамки не только жизни писателя и его творчества, но и за рамки самой литературы.

На некоторых из этих вопросов хочется остановиться в нашей работе.

С самого начала обращает на себя внимание тот факт, что, **во-первых**, русский романист видит решение проблемы слияния *познания самого себя и поисков Бога* в личном самоусовершенствовании, в сдвиге от общественно-исторических задач к проблеме личной морали и личного поведения. Во-вторых замечаем, что сама постановка этого вопроса располагается в сфере природы человека и природы художественного творчества, как раньше это было у Гоголя: писатель настаивает на оправдании их перед Богом и перед миром. В-третьих, эта проблема и сопровождающие её вопросы не являются для Толстого предметом **либо размышления либо** художественного творчества, а делом всей его жизни, и в первую очередь – прямой реакцией на открытие в ней противоречия между писательским словом и человеческим поведением и, в конечном счете, выражением горячего желания поднять в себе человека на уровень писателя. Итак, в самой постановке вопроса о познании самого себя в процессе поисков Бога у Толстого сказалась именно высокая христианская этика, которая должна была бороться не только со свободой, изначально свойственной творческой личности, но и с почти сверхъестественной жизненной силой писателя, в своем подчинении желанию усовершенствования постоянно направленной к самоотрицанию.

Первая попытка реализовать познание истины о себе и о Боге стоит под знаком рационального восприятия мира, которое внушает Толстому мысль, записанную в «Дневнике» за 1847 год: «Дойду ли я когда-нибудь до того, чтобы не зависеть ни от каких посторонних обстоятельств? По моему мнению, это есть огромное совершенство, ибо в человеке, который не зависит ни от какого постороннего влияния, дух необходимо по своей потребности превзойдет материю, и тогда человек достигнет своего назначения...»¹

Нетрудно видеть, что молодой Толстой **надеется волевым актом, опираясь только на собственные силы, открыть самого себя и мир**. Похоже, что автор «Войны и мира» не предусматривает, что такой волевой акт – без

¹ См. Л.Н. Толстой, 16 июня 1847г., *Собрание сочинений в двадцати томах*, Изд. «Художественная литература», Москва, 1965, т. девятнадцатый, *Дневники 1847-1894*, стр.40.

участия Бога – окажется титаническим, но бессильным не только перед жизнью, но и перед тем, что он назовёт потом «собой». Пока Толстой предлагает себе «быть чем есть: по способностям – литератор, по рождению аристократ»¹, думая, что может самоусовершенствоваться установлением пределов и запретов для себя – «принуждением», как сказано в его «дневнике» за 1850 год: «Помнить, что нужно принудить себя»².

Мы видим, что в начале пути самоусовершенствования создается парадоксальное положение такого восприятия себя и мира, в котором решающим оказывается как присутствие волевого и одинокого Я, так и действие ветхозаветного Бога с его строгими законами. При этом как бы исключается или только предполагается, как возможность, значение христианского пути постепенного просветления вместе с другими и со всем миром. В согласии с этим становится возможным понимание совершенства как жизни в инстинктивном переживании красоты и любви, но и в уважении к свету классического разума.

И всё же Толстой, вместе со своими героями – Пьером Безуховым или Левиным –, чувствует, что таким путём реализуется скорее индивидуализм, чем персонализм, который завещан Христом как обязанность каждого стать совершенным согласно своей глубинной божественной природе, а не путем ее уничтожения.

В те же годы, как в дневнике, так и в художественном творчестве Толстого мы встречаем навязчивое ощущение некоего *Нечто, Или НИЧТО??*, которое постоянно выводит Я из общего прекрасного мира, наполняя его невиданным, нестерпимым ужасом. Вначале Толстой думает, что такое *Нечто*, изолирующее его от мира, есть его редкое **по силе** желание быть совершенным. Но постепенно он понимает, что отделение себя от мира собственной волей питается только гордостью, которая заставляет его уничтожающе соревноваться не только с общим знанием и сознанием, но и с глубинным *самим собой*. И как быть совершенным, как Отец, отрицая *Себя в Я?* Толстой замечает, что вместо красоты и равновесия своими волевыми усилиями он добывает лишь отчаяние и всё большую гордость, которая требует опоры извне.

Такой образ познания и переживания себя и мира был отмечен исследователями писателя именно в связи с его отношением к христианству. Например, Чехов видит в Толстом – авторе «Воскресения», человека, охваченного ужасом перед смертью, который обманывает себя и других, опираясь на цитаты из Священного писания, в то время как более радикальный С. Цвейг считает, что русский писатель является «искусственным» христианином³. В свою очередь, не соглашаясь с мнениями многих авторов, что русский романист только „выпал из

¹ См. Л.Н. Толстой, *Полное собрание сочинений*, М., 1952, т.47, стр.53.

² 8 декабря 1850 г., *Собрание сочинений в двадцати томах*, т. девятнадцатый, стр.48.

³ См. S. Zweig, *Tolstoi. Nietzsche*, Ed. Științifică. București, 1966, стр.22.

христианства”, Д. Мережковский утверждает, что он совершенно «лишен мистического призвания»¹ (выделено нами).

Но нам кажется, что проблема отношений между Толстым и христианством не сводима к его ужасу перед смертью или к невозможности реализовать полное христианское послушание. Эти, сложные уже с момента их зарождения, отношения весьма усложняются, когда уверенности молодых лет и начала зрелости, что возможно реализовать совершенство волей и собственными силами, начинает **противостоять** – вначале несмело, но потом всё сильнее – открытие Толстым того факта, что человеку предстоит бороться не столько с собой и с внешним миром, сколько с тем великим *Ничто*, которое выявляет ему откровение Смерти. В откровении Смерти Толстой воспринимает себя как *Сознание* перед великим *Ничто*, которое он не умеет соотносить с христианским Богом. Эта невозможность заставляет его убежать от Себя к самому Себе, исследуя всевозможные значения и соотношения Себя и Бога.

С самого начала нужно сказать, во-первых, что всегда эти отношения обусловлены тем, что, не принимая славянофильские идеи, так живо высказавшие себя в русской культуре его времени, Толстой не отождествляет христианство с православием. Во-вторых, что эти отношения определены приятием им целиком евангельского учения „Будьте совершенны, как отец ваш небесный”, но в его первоначальном, апостольском значении. В-третьих, что, согласно этому значению, русский писатель сочетает христианское учение с более или менее открыто выраженным желанием перенаправить его от догмата церкви „к жизни”, воскресить первоначальное значение христианства как „нового понимания жизни” – идея, развитая в его трактате 1890-1893-го года „Царство божие внутри нас”.

Не удивительно, что, со всеми этими уточнениями со стороны самого Толстого как писателя и мыслителя, парадоксальность продолжает ставить свою печать на его мышление и творчество и после 1880-го года. Заметим, что эта парадоксальность создана не столько толстовской манерой мышления и восприятия себя и трансцендентальности, сколько открытием им, и потом целым направлением экзистенциализма XX-го века, самой сущности христианства – в требовании от человека осуществления невозможного и нечеловеческого *в и через* человеческую жизнь. Теперь писателю – искателю себя и Бога – становится ясно, что совершенство завоевывается выходом из себя и отрицанием себя до потери собственного *Я*, слиянием с самим путём, который есть сын **Божий**, Христос. Это новое отношение между собой и Богом писатель связывает с безумием и абсурдом, с состоянием, которому он посвящает специально «Записки сумасшедшего» и о котором ясно говорят такие произведения последнего периода

¹ См. Д. Мережковский, *Толстой и Достоевский, Избранное*, «Художественная литература», Кишинёв, стр.520.

его творчества, как «Крейцера соната», «Смерть Ивана Ильича», «Хозяин и работник» или «Окончание малороссийской легенды *Сорок лет*, изданной Костомаровым в 1881г.». Идейным и творческим выражением этих новых смыслов в данных произведениях становятся бегство и жестокая борьба между двумя крайностями, которые есть «порывы духа» и «власть плоти». И направления толстовского бегства после 1880-го года оказываются разными: писатель убегает за пределы знакомого мира – социального, семейного, личного, психологического и, особенно, писательского. Главное же – что такое бегство может быть бегством от людей и от собственного *Я*, в контексте ситуации, о которой не раз говорят «Дневник», «Тайный дневник» (1908г.) и «Дневник для одного себя» (1910г.): «Толстой – это не *Я*» или «Чего я боюсь? – Ничего... Себя...»¹

Ища самого себя таким путём, Толстой понимает, что его *Я* уже есть то «общее», против которого поднимается всё его существо, что между *Я* и *Себя* располагается целая пропасть, через которую никак невозможно перейти «принуждением». И пространство *Себя* кажется ему настолько чуждым и непохожим на пространство *Я*, что он считает первое **сферой** иррациональности и безумия. Направляясь к этому последнему пространству, писатель замечает своё положение «чужого» в мире и даже «враждебного» миру, положение, которое он переживает на этот раз не с гордостью романтика, а с экзистенциальным сознанием, что такая ситуация обязывает его к сизифовым усилиям. Данное сознание порождает у него настоящую «философия юродства», которая отмечается признанием как высшей истины ситуации *я существую для любви и в Боге* или *Бог есть во мне*. В таком контексте подчеркивания полюса, который существует вне *Я*, решающее значение приобретает чувство, что не *совершенство* должно интересовать человека, а *усовершенствование*, т.е. *постоянное пребывание в пути*.

Мечась между крайностями плоти и духа почти с демонической горячностью, как доказывают его художественные, публицистические и просто человеческие жесты периода после 80-ых годов, Толстой и его герои доходят до идеи, что не надо принижать христианский идеал чистоты и любви до человеческой слабости и до ужаса – «красного, белого, квадратного»² – перед смертью. Точнее, им вменяется обязанность – для себя, и вообще для человека – обращаться ко всему этому смело и честно. И это не прежние смелость и честность, которые заставляли писателя принуждать себя стать совершенным и бороться с собой, а осознание и принятие той реальности, о которой говорится в «Послесловии» к «Крейцеровой сонате», что «человеку указывается идеал, по отношению к которому он всегда может видеть степень своего удаления от него

¹ См. Л.Н. Толстой, *Записки сумасшедшего*, *Собрание сочинений в двадцати томах*, т. двенадцатый, стр.52.

² Там же, стр.50.

(...) видя всегда впереди себя тот путь, по которому ещё надо идти и который он не прошел ещё»¹.

Тематизация новозаветных притч, заявление, после романа «Анна Каренина», нового отношения к слову и максимальное упрощение стиля и художественного дискурса – это только видимые аспекты приложения идеи честной и смелой встречи не только с возможностью, но и с невозможностью Христова учения. Яснейший же акт такой смелости и честности, с нашей точки зрения, есть – как и в случае Гоголя раньше – переживание Толстым, на глазах у всех, включая момент смерти на станции Астапово, своих метаний и поисков Бога в жизни и за гранью жизни, с предстоящей опасностью быть изгнанным именно из числа тех, кто исповедует веру в Христа. Нужно упомянуть, что эта вера рождается у него из пропасти отчаяния, откуда он взывает вопросом: „зачем, что я такое?“², но и говорит, что вечное блаженство состоит именно в страстной бесконечной личной заинтересованности живого человека в живом Боге.

Поэтому в последние десятилетия своей жизни великий романист выступает решительно против превращения евангельского откровения в понятую и даже полезную мораль или против необходимости и долженствования, к которым взывает церковь. Только таким образом сумасшествие, как вера против разума, сможет жить по ту сторону смерти, как нам внушает не только конец повестей «Смерть Ивана Ильича» (1884-1895) или «Хозяин и работник» (1892-1895), но и сама смерть Толстого. Эти смерти ставят под вопрос право и власть необходимости в мире и в человеческой жизни, но и доказывают, что дельфийский завет *познай самого себя* в отношении Я и мира требует добавления: *познай самого себя в отношении Я и Христианского Бога*. Это последнее познание говорит, что Бог есть моё самое глубинное Я, но и моя бесконечность, потому что «своё я» предполагает точку встречи человеческого Я и Бога. Из этой точки открывается и расширяется до бесконечности глубинность человеческого Я, которая проявляется одновременно в своей реальной, но и в своей тайной и метафизической сущности во время самой земной жизни. Эта правда выявляется как нельзя лучше в смерти Толстого и некоторых его героев, так что, оказывается, прав Василий Розанов, который написал об этом целую книгу, когда говорит: «о Толстом стоит думать и думать». Тем более следует делать это, что, как мы уже сказали в начале этой работы, наряду с Достоевским, автор «Анны Карениной» становится носителем религиозного кризиса прошлого и нашего века, выразителем безнадежных попыток разными путями воскресить религию любви во что бы то ни стало – именно ради нового открытия себя человеком и сохранения его жизни на земле.

¹ Л.Н. Толстой, *Послесловие к «Крейцеровой сонате»*, *Собрание сочинений в двадцати томах*, т. двенадцатый, стр.219.

² См. Толстой, *Записки сумасшедшего*, стр.53.

**NEDIVINA COMEDIE DE ZYGMUNT KRASIŃSKI
ÎNTRE ISTORIE ȘI METAFIZICĂ**

Constantin GEAMBAȘU

The author of the research focuses particularly on the structure of the drama *The Undivine Comedy*, trying to define more clearly the boundaries between the two settings of the plot, i. e. historical and metaphysical. Z. Krasinski goes beyond historical and social framework in order to penetrate even deeper into the metaphysical realm (the role of Providence both in history and in human life) by analyzing the issue of revolution in a broader context (historico-philosophical and religious). He is interested especially in people's "undivine" attitude and its consequences. The research pinpoints the fundamental idea of the Polish author: revolutions are not part of the divine plan for the world, and a world deprived of God is doomed to chaos and extinction. Man's moral transformation may be achieved only through faith in God, and salvation - through solidarity and harmony. Yet, beyond Krasinski's constructive effort, a careful analysis of the text allows to catch a glimpse of the utopian character of such a vision.

Key-words: revolution, history, Providence, metaphysics, imagology

Zygmunt Krasiński (1812-1859) provenea dintr-o familie bogată, tatăl său fiind conte și general, remarcându-se la început în trupele lui Napoleon¹, iar ulterior în armata Regatului², reprezentând atitudinea servilă a aristocrației conservatoare față de guvernarea țaristă din Polonia. Interesat de cultură și artă, a jucat un rol de mecena, în salonul literar pe care îl conducea întâlnindu-se figuri de seamă ale vremii. Educat în spiritul tradiției nobiliare în cadrul căreia cele trei atribute fundamentale – religiozitatea,

¹ Se știe că mulți nobili polonezi au făcut parte din armata împăratului francez sau au sperat în ajutorul pe care acesta îl va acorda Poloniei în lupta ei pentru redobândirea independenței. Au existat însă și nobili polonezi aparținând grupării conservatoare, care au acceptat ocupația străină, punându-se deseori în slujba acesteia, cum a fost cazul contelui Wincenty Krasiński.

² Regatul Polonez (Królestwo Polskie) – stat pe teritoriul polonez (în perioada 1815-1916), înființat în baza tratatului ruso-austriaco-prusac din 3 mai 1815, prin care marile puteri împărțeau ținuturile Ducatului Varșoviei. Noul regat, sau Kongresówka, așa cum era numit în limbajul obișnuit, dispunea de constituție proprie, parlament, aramă și monedă. Limba folosită în administrație era polona, dar s-a încercat permanent restrângerea ei și înlocuirea cu limba rusă. În esență, statul era guvernat de împăratul Rusiei, încoronat și ca rege al Poloniei.

patriotismul și onoarea – au fost cultivate și respectate de-a lungul secolelor, tatăl îi impune singurului său fiu exigențe deosebite în privința respectării tradiției neamului. Fără a intra într-un conflict deschis cu tatăl, tânărului Krasiński îi va veni greu să împărtășească întru totul concepțiile etice, dar mai ales pe cele politice ale tatălui. Se poate afirma însă că această povară a obligațiilor impuse la școala părintească și-a lăsat amprenta atât în comportamentul ulterior, cât și asupra ideilor susținute în creația literară.

Un rol important în formarea personalității scriitorului l-au avut studiile și călătoriile în străinătate. După ce se înscrie la Universitatea din Varșovia, își continuă studiile la Geneva, unde va intra în contact cu idei și curente europene. Ca și alți poeți romantici aflați în emigrație, în momentul izbucnirii insurecției din noiembrie 1830, Krasiński dorește să participe la eveniment, dar tatăl îi cere categoric să nu revină în țară. După cum se știe, insurecția a devenit o temă esențială în literatura polonă din perioada romantismului. Polonezii democrați, însoțiți de ideea eliberării țării de sub ocupație străină pe cale militară, se străduiesc să înțeleagă cauzele care au dus la eșecul insurecției. În general se constată o atitudine critică față de condițiile organizării și declanșării insurecției. În cazul lui Krasiński această critică se produce îndeosebi în plan istoriosofic¹. În plan real, sensul și rațiunile eforturilor insurgenților puteau fi înțelese, în schimb, analizate prin prisma rațiunilor creștine, orice eveniment de acest fel este considerat inutil și imoral. În mod consecvent, autorul va rămâne fidel acestei idei.

La un an după înfrângerea insurecției, la dorința tatălui, Krasiński se întoarce în țară pentru a se deplasa ulterior la Petersburg și a fi prezentat țarului în scopul de a intra în slujba acestuia. Suferind de ochi, tânărul obține totuși aprobarea de a părăsi Petersburgul și a urma un tratament în străinătate. La scurt timp, în spiritul vremii, tatăl ia decizia de a-și căsători fiul cu Eliza Branicka, fără a ține cont că sentimentele acestuia se îndreptau spre o altă tânără, din cunoscuta familie de magnați Potocki (Delfina Potocka). Acest episod îl determină pe Krasiński să reflecteze asupra problemei iubirii, analizate în perspectivă mistică (datorită iubirii, consideră scriitorul, cuplul alcătuiește o unitate a sufletelor, care îi face pe parteneri să uite de lumea obișnuită, reală, pământeană). Krasiński tinde spre o iubire cosmică, absolută, ideală, de factură romantică, prin care să-și pună în valoare personalitatea și individualitatea creatoare. Pornind de la comportamentul artistului, menit să accentueze trăsăturile de personalitate și să nu țină seama de principiile cu valoare generală, istoricul literar Alina Witkowska menționează dandismul lui Krasiński, manifestat, printre altele, în abordarea vieții ca joc și în subminarea „conveniențelor și a normelor generale”².

Dandismul constituie o formă de protest, de revoltă romantică. Această formă transpare nu doar în comportamentul melancolic sau excentric al scriitorului, în distanțarea sa față de prozaicul vieții, ci și la nivelul creației. După cum se știe, dincolo

¹ Vezi Alina Witkowska, Ryszard Przybylski, *Romantyzm*, Varșovia, 1998, p. 374.

² *Idem*, p. 378.

de revolta împotriva convențiilor clasice și a constrângerilor impuse de arta clasicismului, romanticii s-au revoltat împotriva ordinii divine pentru nedreptățile existente în structura socială sau în destinul unor popoare (vezi, de exemplu, *Marea improvizație* din poemul dramatic *Moșii* de Adam Mickiewicz), dar și împotriva grupului de nobili conservatori polonezi care nu susțineau conspirația menită să ducă la uciderea sau răsturnarea țarului rus (vezi drama *Kordian* de J. Słowacki).

În general, istoria reprezintă o componentă esențială a literaturii polone. Problema națională, îndeosebi din momentul împărțirii Poloniei între cele trei mari puteri (Rusia, Prusia și Austria), devine ideea de bază a romantismului polon. Literatura, așa cum am afirmat și cu alt prilej¹, îndeplinește nu doar funcția sa expresivă, ci preia funcția instituțională, de menținere a conștiinței naționale și de mobilizare la lupta de eliberare și de recâștigare a independenței. De aici, particularitatea romantismului nu doar în Polonia, ci în toate țările aflate sub administrație sau ocupație străină în Europa Centrală și de Sud-Est. Un accent important pe problemele istoriei îl pune Mickiewicz nu doar în opera literară, dar cu precădere în prelegerile ținute la Collège de France. Słowacki, la rândul său, este interesat de miturile străvechi ale Poloniei, dar și de evenimentele curente, îndeosebi de cauzele care au dus la eșecul insurecției din 1830, precum și de rostul sacrificiului. Chiar dacă nu a participat direct la această insurecție, deși ar fi dorit, Krasiński analizează problema revoluției într-un context mai larg, istoriozofic și religios, depășind cadrul strict național. În cazul său, se poate vorbi chiar despre o obsesie a istoriei², căreia îi sunt subsumate toate celelalte teme ale creației: revoluția, conservatorismul, mesianismul, catastrofismul sau organicismul.

Istoria este privită în plan filozofic și cognitiv, scriitorul fiind preocupat în primul rând de înțelegerea sensului evenimentelor și a rosturilor diferitelor structuri care acționează în cadrul comunității umane. Interesul lui Krasiński față de istorie cuprinde în primul rând perioada ulterioară revoluției franceze din 1789, care a reprezentat un moment de cotitură pe scena europeană. Scriitorul polonez a analizat cu luare aminte cauzele care au dus la această revoluție, precum și impactul ei asupra realității sociale și politice. Tema dramelor sale (*Nedivina comedie*, *Irydion*) pornește în mare măsură de la reflecții filozofic-morale, formulate pe baza observării atente a istoriei contemporane (vezi, de exemplu, rolul distructiv al urii și al revoltei). Conștient de confruntările între diferite forțe și rațiuni determinate de legitățile evoluției istorice, autorul se străduiește să surprindă similitudinile între diferite perioade conflictuale, generatoare de catastrofe care perturbă ritmul istoric. Asupra consolidării convingerii cu privire la rolul dominant al catastrofelor și al tulburărilor nefaste din istorie au exercitat o influență puternică lecturile autorilor francezi, conservatori sau liberali, de tipul lui Joseph Maistre (1754-1821) sau Pierre Ballanche (1776-1847), preocupați de probleme precum rolul Providenței, libertatea individului, sensul suferinței, progresul în istoria umanității etc.

¹ Cf. Constantin Geambașu, *Literatura polonă între tradiție și modernizare, în Scriitori polonezi (sec. XX)*, București, Paideia, 2002, p. 9-14.

² Cf. Witkowska, Przybylski, *op. cit.*, p. 380.

Aceste lecturi au modelat gândirea tânărului Krasiński cu privire la contemporaneitate și la viitor. În mare măsură și-au lăsat amprenta, de data aceasta în sens negativ, și concepțiile lui Saint-Simon și ale adeptilor acestuia, care tindeau spre un nou sistem politic, moral și religios, bazat pe o reformare profundă, în cadrul căreia ideea de muncă ocupa locul central („Inegalitatea va continua, dar se va baza pe muncă, merite și capacități, nu pe statutul obținut de la naștere”). Noua religie promovată de saint-simoniști consta într-un fel de panteism umanitar: „Dumnezeu este omenirea, Dumnezeu este viața în toate ipostazele sale”¹.

La începutul carierei a scris câteva romane istorice, de factură „gotică” în care predomină estetica „groazei”, datorată nu numai modei literare, dar și imaginației sale sensibile la efecte extreme, conflictuale, tensionate, violente, iraționale. Unii critici consideră că frenezia romantică, prezentă în romanele istorice ale lui Krasiński, tulbură imaginea „liniștită”, oarecum idilică de până atunci asupra istoriei poloneze, scoțând la iveală „existența crimei, a violenței și a răului”². Această tendință va fi vizibilă și în dramele de mai târziu. *Nedivina comedie* (concepută în anul 1833, dar publicată anonim, la Paris, doi ani mai târziu³) se înscrie în rândul operelor care abordează o temă generală, și anume amurgul feudalismului, al dominației aristocrației și a monarhiei, în contextul unor convulsii care au generat haos și confuzii („zeii și oamenii o iau razna”), cu trimitere expresă la revoluția franceză și la celelalte revoluții din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Întregul text al dramei lasă să se întrevadă aplecarea autorului spre surprinderea fenomenelor legate de descompunerea socială a societății, dezorganizarea lumii, decadența culturii, în urma unor răsturnări fundamentale, cu efecte apocaliptice.

Înzestrat cu un profund spirit de observație, pe care îl dezvoltă prin lecturi sistematice, Krasiński a reușit să construiască o imagine convingătoare asupra confruntării dintre rațiuni diferite, conflictuale, ale unor protagoniști din clase sociale antagonice (vezi îndeosebi confruntarea dintre Pankracy și contele Henryk, asupra căreia vom reveni), cu accent pregnant pe amenințarea pe care o reprezintă masele revoltate. Manifestând un interes aparte față de mecanismul revoluțiilor moderne și al consecințelor distructive ale acestora, așa cum am mai afirmat, scriitorul trece dincolo de cadrul pur istoric și social, pătrunzând în zona metafizică, de vreme ce își pune deseori întrebări cu privire la rolul Providenței în istorie și în viața omului, la legăturile complicate dintre divinitate și lumea pământească. *Nedivina comedie* este o dramă metafizică, deoarece, dincolo de evenimentele istorice propriu-zise, dezvăluie trăirile protagoniștilor marcați de înrâurirea Binelui sau a Răului, de forțe din realitatea proximală sau supranaturală. Din punct de vedere metafizic, reprezentativ rămâne contele

¹ Cf. J. Kleiner, *Geneza Nie-Boskiej Komedii na tle przeżyć poety i prądów europejskich*, în *Wstęp* (Introducere) la Zygmunt Krasiński, *Nie-Boska Komedia*, Wrocław-Cracovia, ediția a IV-a, 1958, p. X-XIII.

² Witkowska, Przybylski, *op.cit.*, p. 381.

³ *Nedivina comedie* a apărut la Paris la un an după ce A. Mickiewicz publicase romanul în versuri *Pan Tadeusz* și la trei ani după editarea dramei *Moșii*, partea a III-a.

Henryk aflat deseori la confluența dintre metafizică și istorie, dintre viața ca vis și poezie și viața concretă, reală, prozaică.

Concepută ca structură bipolară¹, drama cuprinde patru părți: părțile I și a II-a consacrate vieții private și dramei familiale a contelui Henryk (căsătoria, nașterea copilului, îmbolnăvirea și moartea soției, boala fiului, Orcio, și moartea acestuia), în timp ce părțile a III-a și a IV-a se constituie într-o dramă de idei sociale, aducând în prim plan imaginea revoluției și a liderilor ei. Protagonistul principal, contele Henryk transpune în mai multe ipostaze, în funcție de circumstanțele în care acționează, mai întâi ca poet preocupat cu prioritate de rosturile poeziei și ale poetului, iar ulterior ca apărător al tradiției nobiliare și ca lider al grupării conservatoare în confruntarea cu grupul de revoluționari. Ca structură și concepție, se poate vorbi despre o anumită influență pe care au exercitat-o probabil A. Mickiewicz și J. Słowacki. Ca și în drama *Moșii*, de Mickiewicz, sau în drama *Kordian*, aparținând lui Słowacki, se produce o metamorfoză a personajului principal, și anume trecerea de la frământările și problemele personale, individuale, spre asumarea responsabilității față de comunitatea din care face parte, spre conștientizarea unei misiuni ce depășește cu mult drama personală. În mod similar, *Nedivina comedie* pune accentul nu atât pe drama generată de iubire – motiv fundamental în creația romanticilor –, cât pe participarea și rezolvarea problemelor grave ale comunității, cu impact asupra destinului național. Autorul nu face însă din contele Henryk un erou de dimensiuni romantice, precum Konrad sau Kordian, dimpotrivă, lasă să se întrevadă toate slăbiciunile morale sau vinovățiile, fără a încerca să-i umbrească însă dimensiunile personalității.

În prima parte a dramei, contele Henryk ni se înfățișează ca poet remarcabil, dar datorită individualismului exacerbant și dorinței excesive de afirmare se lasă amăgit de himere, confundă adevărul cu minciuna, fiind în stare să abandoneze obligațiile familiale în numele idealului poeziei și al frumosului. Ca și în cazul celorlalți romantici, în țesătura dramei intervin forțe satanice (vezi fecioara-cadavru, care, în spirit romantic, simbolizează sinteza frumuseții și a sublimului). În contrast cu fecioara care întrușează idealul feminității, contele își privește soția ca pe o femeie obișnuită, se simte frustrat și se revoltă împotriva prozaismului vieții burgheze („din ziua cununiei mele am dormit un somn înțepenit, somnul celor flămânzi, somnul germanului fabricant lângă soția sa nemțoaică”). Neglijarea vieții de familie, moartea soției și îmbolnăvirea fiului reprezintă tot atâtea elemente de învinuire morală a soțului poet, dar și o critică la adresa esteticii romantice exacerbate, care promova arta absolută ca singură soluție salvatoare². Poezia și rolul poetului bard – altă temă fundamentală în lirica romantică polonă – își dezvăluie cealaltă față, distructivă, fiind privită ca boală, ca patologie, aflându-se sub acțiunea unor forțe tainice, diabolice, iraționale.

¹ Vezi și Stanisław Jerschina, Zdzisław Libera, Eugeniusz Sawrymowicz, *Literatura polska okresu romantyzmu*, Varșovia, 1974, p. 195-196.

² Witkowska, Przybylski, *op.cit.*, p. 388.

În părțile a III-a și a IV-a se produce, așa cum am menționat, transformarea poetului în apărător al cetății, în persoană de acțiune, angajată în evenimentele istorice. Conte Henryk apare în ipostaza conducătorului purtător al însemnelor tradiției nobiliare, însoțit de simțul onoarei și de dorința victoriei și a gloriei. În același timp își manifestă disprețul față de mizeria umană, pe care o observă în ambele tabere. Orgoliul și onoarea – iată cel puțin două atribute proprii clasei aristocrate din care face parte –, îl determină să manifeste o atitudine distantă față de cei care nu se ridică la înălțimea exigențelor sale (vezi și comportamentul soției care se străduiește din toate puterile să-i intre în voie și să-i fie pe plac, precum și dorința ei ca fiul, Orcio, să devină poet, condiție care l-ar determina pe conte să-l accepte și să-l iubească!). În pofida hotărârii de a acționa și lupta până la sfârșit, contele Henryk nu se ridică la înălțimea lui Kordian, și nici a poetului din *Marea improvizatie*. Pe Krasinski nu l-a interesat proiectarea unui personaj de anvergură prin însușirile sale pozitive sau negative, ci mai curând atitudinea „nedivină” a oamenilor, indiferent de grupările și departajările sociale sau ideologice.

Titlul, după cum explică Alina Witkowska, este o aluzie la opera lui Dante, dar introducerea negației (*Nedivina comedia*) ar face trimitere la „comedia umană, jucată într-o lume care nu dorește să-l cunoască pe Dumnezeu, o lume parcă exclusiv istorică, în care se confruntă rațiuni umane, aspirații, pasiuni, nedreptăți vechi și crime noi, o lume dominată de haos, care nu se poate reorganiza, incapabilă să genereze idei pozitive”¹. După opinia istoricului literar J. Kleiner, asocierea cu Dante ține de un spectru mai larg: tonalitatea filozofică, înțelegerea puterii răului, prezentarea luptei dintre forțele celeste și cele satanice etc. De asemenea, călătoria contelui Henryk prin tabăra „oamenilor noi” constituie un fel de călătorie a lui Dante prin ținutul în care speranța a dispărut².

Confruntarea dintre Pankracy și contele Henryk³ se constituie într-o secvență remarcabilă în cadrul textului atât ca virulență a ideilor, cât și ca imagine caracterologică a celor două tabere. Aristocrația se află într-o fază de declin, a generat de-a lungul timpului dezechilibre sociale, a dovedit un comportament rigid, neadaptabil, dar nu știe să dispară cu demnitate. Pe de altă parte, groparii ei, democrații, nu sunt capabili să depășească sentimentul de ură și de răzbunare față de „pani”, față de cultura nobiliară. Conduși doar de ideea răzbunării, fără a pune ceva în loc, revoluționarii reprezintă în ochii contelui Henryk și inclusiv ai lui Krasinski o primejdie la adresa tradiției și a civilizației europene. Din acest punct de vedere este semnificativ schimbul de replici dintre Henryk și Pankracy:

¹ *Ibidem*, p. 389.

² Cf. Kleiner, *op. cit.*, p. IV.

³ Cf. *Henryk i Pankracy – czyli romantyczny poeta w obliczu konfliktów społecznych*, în Stanisław Makowski, „*Nie-Boska komedia*” *Zygmunta Krasinskiego*, Varșovia, 1991, ediția a treia, revizuită și adăugită, p. 23-34.

Privește aceste portrete, afirmă contele, gândul la țară, la casă, la familie, acest gând – dușman al tău – se poate citi pe fruntea lor încrețită, iar ceea ce a existat în ei și a trecut, trăiește astăzi în mine. Dar tu, omule, spune-mi, unde e ținutul tău? Seara îți întinzi cortul pe ruinele unei case străine, în zori îl strângi și pleci mai departe, nu ți-ai găsit până acum vatra și nu o vei găsi atâta timp cât o sută de oameni vor dori să repete după mine: „Slavă Străbunilor noștri!”¹.

Replica virulentă a lui Pankracy dezvăluie nu doar tarele aristocrației, dar conține și justificarea luptei împotriva nedreptăților și a dorinței de a schimba ordinea de până atunci:

Da, slavă străbunilor tăi în cer și pe pământ, într-adevăr ai la ce să te uiți. Starostele ăsta trăgea după femei prin copaci și îi ardea de vii pe evrei. Ăstălalt, cu pecetea în mână și semnătura, „cancelarul”, a falsificat documente, a dat foc la arhive, i-a cumpărat pe judecători, a folosit otrăvă pentru a grăbi moștenirile, de aici satele, veniturile și puterea ta. Celălalt, negricios, cu ochi de foc, a trecut prin patul prietenilor săi, ăsta cu lână de aur, în platoșă italiană, a știut să-i slujească pe străini, iar doamna aceea palidă, cu bucle de culoare închisă, a trăit cu servitorul ei, cealaltă citește scrisoarea amantului și râde, fiindcă se apropie noaptea, astălaltă, cu cățelușul pe umăr, a fost metresa regelui. De aici genealogiile voastră fără întrerupere și fără pată. Îmi place de ăsta în caftan verde, a băut și a vânat laolaltă cu frații nobili, iar pe țărani îi trimitea să gonească cerbii cu câinii. Prostie și nenorocire asupra țării întregi, iată înțelepciunea și puterea voastră. Dar ziua judecății se apropie și în această zi vă promit că nu voi uita de niciunul dintre voi, de niciunul dintre Străbunii voștri, de niciuna din gloriile voastre².

Dialogul dintre cei doi relevă puncte de vedere diametral opuse. Nu există reconciliere. Confruntările pe câmpul de luptă vor continua, multiplicându-se scenariul bazat pe vărsare de sânge și distrugerii materiale, cunoscut în istorie. Deși Henryk este convins că democrații revoltați nu vor reuși să pună nimic în locul lumii vechi, Pankracy intuiește cum va arăta lumea cea nouă. După victoria asupra fortăreței Sfânta Treime, el conturează în fața tânărului Leonard o imagine constructivă și dătătoare de speranțe: „trebuie să populăm acești codri, să perforăm stâncile, să unim lacurile, să repartizăm pământ fiecăruia pentru a se naște de două ori mai multă viață în aceste câmpii decât moartea ce zace acum pe ele”. Pankracy nu mai apucă însă să-și vadă proiectul cu ochii, în finalul dramei moare orbit de imaginea cristică, înălțată din prăpastia în care s-a aruncat contele Henryk în momentul pierderii bătăliei. Moartea lui Pankracy pare oarecum firească în lumina ideologiei autorului. Dacă s-ar fi pronunțat de partea lui Pankracy, făptuitor al unor idei mărețe, care să pună în valoare creația umană, ar fi însemnat să accepte ideea revoluției ca „răsturnare” necesară, ce deschide o etapă superioară fericirii pe pământ, cu alte cuvinte „aducerii cerului” în realitatea pământeană. O asemenea filozofie a istoriei nu era în concordanță cu gândirea lui

¹ Cf. Zygmunt Krasiński, *Nie-Boska Komedia*, Wrocław-Kraków, 1958, p. 111 (în traducere proprie).

² *Ibidem*, p. 111-112.

Krasiński care, conștient de necesitatea transformărilor sociale, considera că scopurile finale ale societăților umane constau în efortul acestora spre izbăvire prin solidaritate și concordie. Se înțelege acum de ce Pankracy dispare răpus de imaginea cristică în care se transformă Henryk. Autorul respinge categoric dispariția lui Dumnezeu din viața omului, de aici temerile sale în fața democrațiilor ateiste. Ceea ce pare paradoxal însă, deși martor (fie și pe baza lecturilor) al atâtor evenimente dramatice, care s-au petrecut în istorie, Krasiński, în mod utopic, trece oarecum peste ele, încercând să ne convingă că revoluțiile și răsturnările sângeroase nu-și au rostul. Cu alte cuvinte, încă mai speră în transformarea morală a omului, posibilă doar prin credința în Dumnezeu. Revoluția, chiar dacă are cauze pe care autorul nu le contestă, reprezintă în sine un lucru rău, neîncadrându-se în planul divin al lumii. Cu alte cuvinte, revoluția este „nedivină” și, ca atare, reprobabilă. Acest final, oarecum artificial în structura textului, capătă sens în lumina istoriozofiei lui Krasiński: Pankracy, uzurpator al divinității, e condamnat la dispariție. Prezența simbolică a lui Hristos în finalul textului poate sugera, de asemenea, că viitorul omenirii aparține unui nou creștinism și Bisericii renăscute – idee destul de răspândită astăzi în lumea creștină europeană. Finalul¹ poartă în sine, totuși, și un mesaj catastrofic, reamintind de apropierea apocalipsei, ca urmare a fărâdelegilor omenești de care istoria este plină (vezi și tabloul prezentat în text prin ochii contelului care, însoțit de evreul nebotezat, dorește să afle ce se întâmplă în tabăra revoluționarilor).

În concluzie, se poate afirma că, în esență, drama *Nedivina comedie* critică insurecția din 1830, dar de pe poziții istorizofice, autorul nelimitându-se la rațiunile nemijlocite, pe termen scurt, când oamenii acționează sub impulsul fanatismului și al răzbunării, luându-și soarta în mâini și uitând de credința în Dumnezeu și de faptele cu adevărat creștine. De altfel, criteriile de măsurare și dimensionare a faptelor și acțiunilor umane din opera lui Z. Krasiński au fost pe larg discutate și analizate în majoritatea studiilor critice din spațiul polon². Drama a ocupat și ocupă un loc fundamental în peisajul literaturii polone romantice atât datorită valorilor sale cognitiv-istorizofice, cât și particularităților de natură artistică. Istoricul și criticul J. Kleiner consideră că textul

¹ Poate că ar merita reamintită aici și opinia poetului A. Mickiewicz, expusă în prelegerile sale ținute la Collège de France: „Finalul dramei este minunat, nu cunosc nimic care să-l egaleze. El arată că adevărul nu era nici în tabăra Contelui, nici în cea a lui Pankracy, ci deasupra lor (...). Așadar, această dramă este dedicată în esență victoriei Nazarineanului (...) dar, cu adevărat, acest poem este doar geamătul de disperare al unui om genial, care vede întreaga dimensiune și dificultate a problemelor sociale, dar, din păcate, nu s-a ridicat încă pe culmile de unde ar fi putut zări rezolvarea lor (A. Mickiewicz, *Literatura słowiańska. Wykłady w Collège de France*, apud Makowski, *op.cit.*, p. 76-77).

² Z. Libera, E. Sawrymowicz, *introducere la: Z. Krasiński, Nie-Boska komedia*, Wrocław, 1952; Maria Janion, *Zygmunt Krasiński. Debiut i dcjrzalosc*, Varșovia, 1962; J. Ujejski, *Główne problemy „Nie-Boskiej komedii”*, în *Romantycy*, Varșovia, 1963, p. 234-235; Maria Janion, *Zygmunt Krasiński. Debiut i dcjrzalosc*, Varșovia, 1962; S. Treugutt, *introducere la: Z. Krasiński, Nie-Boska komedia*, Varșovia, 1974; Makowski, *op.cit.*.

este un adevărat „poem în proză”, remarcându-se prin muzicalitate și plasticitate, prin împletirea elementelor realiste și fantastice, a simbolurilor și referințelor concrete¹. De asemenea, individualizarea personajelor și dramatismul scenelor, realizate de cele mai multe ori prin mijloace poetice laconice (vezi, de exemplu, scena botezului care prefigurează tragedia lui Orcio) constituie atribute suplimentare ale artei romantice, pe care le regăsim în text².

*
* *

Prima versiune românească a dramei *Nedivina comedie* a apărut în anul 1940, aparținând lectorului de limba polonă T. Gostyński și profesoarei Lucia Djamo și inaugurând seria „Capodopere ale literaturii polone”, inițiată și îngrijită de lectorul polonez în cadrul Institutului sud-est european. Traducerea este însoțită de o succintă introducere a istoricului Nicolae Iorga, în care, dincolo de câteva considerații generale cu privire la romantism, surprinde o parte a felului de fi al poporului polonez: „El are putința de a trăi în ireal. Pentru aceasta nu i se cere o efortare. Efortarea e să se vie la realități pe care de atâtea ori le desprețuește și care, oricum, nu-l înrăuresc așa cum pe alții îi înrăuresc totdeauna”. În *Cuvântul introductiv* semnat de T. Gostyński, pe care îl putem considera totodată și prima contribuție în procesul de receptare a lui Z. Krasinski în România³, se încearcă o formulare a trăsăturilor caracteristice ale romantismului polonez (spargerea canoanelor clasice, pătrunderea elementelor fantastice, libertatea de mișcare și de trecere de la o acțiune la alta), pentru ca apoi autorul să facă un rezumat al dramei, oprindu-se cu precădere asupra disputei dintre contele Henryk și Pankracy, fără a reuși totuși să ofere o imagine coerentă a istoriozofiei dramei.

În ceea ce privește traducerea în sine, la o analiză atentă se poate afirma că autorii au rămas în mare măsură fideli versiunii originale. Abaterile lexicale sau de idei se datorează, pe de o parte, neînțelegerii ideatice a unor secvențe importante ale dramei (de exemplu, secvența în care Soțul simte că se apropie sfârșitul și afirmă: *Na próżno walczyć – rozkosz otchłani mnie porywa – zawrót w duszy mcjej – Boże – wróg Twój zwycięża* a fost tradusă astfel: *Vă bateți degeaba! Pasiunea prăpastiei mă atrage – amețea este în sufletul meu... Doamne, dușmanul Tău să nu învingă!*, în loc de: *Lupta e în zadar! Voluptatea abisului mă atrage, în sufletul meu s-a produs o schimbare, Doamne, dușmanul Tău învinge!*⁴ Simpla introducere a negației care nu există în

¹ Kleiner, *op.cit.*, p. XXXI.

² Jerschina, Libera, Sawrymowicz, *op. cit.*, p. 199.

³ A trecut aproape o jumătate de secol până la apariția unui studiu monografic consacrat vieții și operei scriitorului polonez (I. *Drama romanticului*, II. *Jaloane teoretice*, III. *Proza istorică*, IV. *Dramaturgul*. 1. *Între două lumi*. 2. *Polonia restituta*, V. *Mesianism și concordie*), elaborat de S. Velea, *Istoria literaturii polone*, vol. I, București, Univers, 1986, p. 298-332.

⁴ Zygmunt Krasinski, *Comedia nedivină*, București, 1940, p. 27.

original răstoarnă complet semnificația mesajului), iar, pe de altă parte, dificultăților de comunicare între tâlmăcitorul polonez și stilizatorul român, dificultăți care transpar îndeosebi la nivel lexical (vezi, de exemplu, *obuch/ măciucă*, în loc de *topor, secure*; *pochodnia/ felinar*, în loc de *torță*, *przechadzka/ serată*, în loc de *plimbare*, *pod namioty/ sub corturi*, în loc de *spre corturi*; *Żyd/ jidan*, în loc de *evreu* etc. În pofida acestor neajunsuri, publicarea acestei traduceri în anul 1940, la scurt timp de la izbucnirea celui de al doilea război mondial, denotă conștientizarea acută din partea traducătorilor a congruenței dintre evenimentele dramatice, „nedivine”, prezente în textul polonez, și atrocitățile dezlănțuite în realitatea imediată.

НЕООПРИЧНИНА ИЛИ АНТИУТОПИЯ СОРОКИНА

Антоанета ОЛТЯНУ

К моим текстам люди привыкают постепенно, как к любым экзотическим вещам. Возьмем, например, экзотическую кухню. Сначала говорят: «Какое свинство!»! После этого она становится модной и, в конечном итоге, оказывается что ее можно употребить ежедневно. Моих читателей становится все больше, и это говорит о том, что «живот» современной культуры требует различных продуктов: не только сладостей, но и хрена, и горчицы.»

Владимир Сорокин, интервью¹

«Владимир Сорокин сегодня в России – писатель номер один. Со всеми вытекающими. Как раньше говорили, ВПЗР. То есть Великий Писатель Земли Русской. Сорокин – это бренд. Это успех. Это скандал...»

Дмитрий Бавильский²

The papers discusses one of the latest novel of Vladimir Sorokin, *A Day in the Life of an Oprichnik* and *Sugar Kremlin* (2006, 2008). Written in the manner of classical Russian and Soviet antiutopian novels (Zamiatin, Grossman, Platonov, Tatiana Tolstaia and so on), the two novels are a very good example of transformation of Sorokin's style: starting with his papers in conceptualist, antisoviet/ antisocialist realistic style, the writer changed gradually its style, becoming more focused on a main idea, a main theme, and not on expression and shocking words. The two novels, parts of a dilogy, are a very good example of Russian totalitarianism, from *oprichnina* established by Ivan the Terrible in 16th century to Red dictatorship during Soviet era. Placing its action in the future, the novels are describing in fact contemporary Russia, like a Janus facing both to the past and to the future. Pointing out a very sad conclusion, the novels concluded that in Russian nothing essential changed: in despite of a vizable surfaces full of changes, the moral and political essence is the same: the autocratic regime is the only one possible in Russia, no matter of historical era.

Kew words: Vladimir Sorokin, antitotalitarian literature, antiutopia, Russia, Ivan the Terrible, „A Day in the Life of an Oprichnik”, „Sugar Kremlin”

¹ С Ольгой Кузнецовой в феврале 2002 г.

² Дмитрий Бавильский, *Полтинник Сорокина*, в «Взгляде», 2005г., см.: <http://www.vz.ru/columns/2005/8/10/3542.html>;

Владимир Георгиевич Сорокин родился 7 августа 1955 г. в городке Быково в окрестностях Москвы. Он закончил Институт Нефти и Газа и определенный период готовил иллюстрации для книг. Первые литературные опыты относятся к началу 70-х годов. Тогда же начинает формироваться его интерес к графике, живописи, концептуалистическому искусству (в этот период он участвует в многочисленных художественных выставках и иллюстрирует пятьдесят книг).

Работы Сорокина являют собой особенный пример культуры андеграунда, в советский период они в России не печатались. В 1985 г. в парижском журнале «А-Я» была опубликована серия рассказов писателя, в том же году появился роман «Очередь». В 1989 г. в Германии была напечатана пьеса «Русская бабушка». В России его работы начали печататься с 1989 г. Первые произведения («Тридцатая любовь Марины», «Очередь») были концептуалистической фактуры. Истинную ценность представляет книга рассказов (1992), романы «Норма», «Роман», «Сердца четырех». В 2001 г. он был удостоен премий «Народный Букер» и «Андрей Белый». Написал десять романов, десять пьес и шесть сценариев (*Москва, 4*), а также либретто к опере «Дети Розенталя» (2005)¹.

Как будто для сатисфакции критиков, Сорокин очень просто определяет суть своей литературной деятельности. На вопрос: «что вы делаете в литературе» он ответил: «покрываю бумагу русскими буквами, иногда добавляя и некоторые иностранные слова»². На самом деле писатель имеет свой собственный взгляд на место и роль литературы. Свои работы он называет текстами. Он считает, исходя из этого, что текст мертв и иллюзорен как только чернила ложатся на лист бумаги. Литература представляет собой лист бумаги, содержащий комбинацию печатных знаков, которые подпадают под моральные и этические категории и не отображают истинный образ мышления, поведения и чувства автора.

Он рассматривает литературу как категорию исключительно эстетическую, отвергающую духовные и нравственные императивы, которые поддерживала в последние два столетия³. Он заявил в одном из интервью: «Для меня не существует никаких табу в культуре, не вижу там этики, ни морали.

¹ Дети – это клоны Вагнера, Верди, Мусорского, Чайковского, Моцарта, реализованные научным сотрудником еврейско-германского происхождения, Алексом Розенталем. Он, во время утверждения фашизма в Германии, во второй половине 30-х гг., был вынужден покинуть Германию и поселился в Советском Союзе. С помощью Сталина была создана лаборатория, в котором он выращивает клонов для работ и военных целей. Будучи страстным любителем музыки, он создал и клонов некоторых композиторов. После распада Советского Союза лабораторию закрыли из-за отсутствия средств, а клоны композиторов стали петь на улицах, в подземных переходах, на вокзалах. За словами композитора Леонида Десятникова, опера выводит абсурдных героев, которые не могут приспособиться к современному обществу, будучи обречены на неудачу;

² Интервью журналу „ФНМ“, июль 2005 г.

³ См. и David Gillespie, Elena Smirnova, *Vladimir Sorokin*, в *The Literary Encyclopedia*, 2003.

Существует только красивое и уродливое. На бумаге можно позволить себе абсолютно все»¹. Он отрицает моральную ценность печатного слова в том значении, в котором понимали его Толстой и Достоевский, как и статус писателя «инженера человеческих душ» по определению Сталина и социалистического реализма. Авторство его первых работ было поставлено некоторыми критиками под знак вопроса².

Сорокин стал объектом внимания общественности в 2002 г., когда консервативное молодежное движение «Идущие вместе» попыталось осудить писателя за роман «Голубое сало», обвиняя его в порнографии. Обвинение касалось и попытки писателя разрушить в своих работах литературные и культурные табу, желания изменить образ литературы в целом, как и роль читателя в литературном процессе. По мнению Сорокина, литература никоим образом не связана с реальностью и оттого автор не может быть обвинен за свои фантазии.

Он был назван «могильщиком литературы», «русским маркизом Де Сад».

Последние два романа Сорокина, прекрасно встреченные русской литературной прессой, «День опричника» и «Сахарный Кремль»³ знаменуют собой изменение курса произведений Сорокина. Начавши утопией «Голубого сала» и «Льда», писатель переходит к жанру антиутопии, очень любимым в русской литературе, в том числе современной. Имея в виду первый роман этой дилогии, Сорокин утверждал: «Мы живем в обществе, построенном Иваном Грозным, а в этой книге речь идет, естественно, о современности и о Москве как государстве в государстве». Как мы видим, сегодняшний интерес Сорокина обращен больше к содержанию, чем к форме. Юношеские увлечения, провокационные, остались в прошлом, сегодня писатель интересуется очень серьезными проблемами. И, как не парадоксально, Сорокин начинает следовать традициям русской классической литературы, которые он раньше осуждал. Литература, в том числе современная, обязана предупредить общество, когда политик сбился с правильного пути. Литература играет и социальную роль, как подтверждает Сорокин, даже если и полемизирует, иногда намеками, с многими клише старой литературы (посмотри также понятие Достоевского о любви, которая спасет мир с финала романа «Сахарный Кремль»).

Изображая действие недалекого будущего (2027-2028 годы), романы посвящены феодально-футуристической реальности, основанной на известной в

¹ «В культуре для меня нет табу. Владимир Сорокин отвечает на вопросы Сергея Шаповала» // Сорокин В. Собрание сочинений в двух томах, 1, Москва, 1998, с. 10.

² И. Левшин, например, считает, что их истинным автором есть Александр Курносков (см. «Новое литературное обозрение». – 1993. - № 2).

³ Переведены и на румынский язык в издательстве Куртя веке - Бухарест, 2008, перевод и комментарий Михая и Александра Вакуловских; «Сахарный Кремль» - в 2009 г., перевод и аннотации Антоанеты Олтяну).

России репрессивной системе. Самодержавие, введенное Иваном Грозным, является, по-видимому, наиболее подходящей моделью для того, чтобы русские сомкнули ряды вокруг опытного отца-правителя в случае угрозы внутреннего и внешнего врага. Система опричнины, первая секретная полиция, введенная в России, являются наиболее реальными для «морального» и политического спасения России.

Царь создал специальное войско, опричнину, которое было настоящей армией для подавления своих врагов. Один из самых ревностных слуг царя был Григорий Лукьянович Скуратов-Бельский, названный также Малютою Скуратовым, которому Владимир Сорокин посвятил роман «День опричника». Опричники, отобранные из дворян, бояр древних родов, и мелкого служилого люду, поселились в наследственных имениях старых боярских семей центральной части Московского государства. Членами гвардии ставали также иностранные наемники. Бывшие владельцы были уничтожены немилосердно, некоторые из них высланы на территории, недавно аннексированные на отдаленных границах государства. Как явствует из вышеупомянутого романа, прочные связи между лидерами опричнины, представленными образом Батьки – и нижними чинами очень тесны. Им даны привилегии, определенные безграничные свободы, в т. ч. свободы слова, с тем, чтобы получить их беспрекословную преданность, готовность исполнять без пререканий все более и более жестокие приказы.

«Слово» монарха было для них законом: создали новую думу, исполнительские институции, личную гвардию царя, сформированную из опричников (в начале их было одна тысяча, а к концу правления – около шести тысяч служащих). В новых, таким образом организованных территориях, существовали только государственные бояре, и крестьяне тоже государственные, подальше от возможного влияния феодальной аристократии, сильное на то время. С фискальной точки зрения опричнина пользовалась, как и впрочем Церковь, великой свободой – не платили налоги, существовала возможность организации монастырей, но под исключительным руководством царя. Иван Грозный видел в этой организации единственную возможность для перенесения на землю, для поданных, Царства Небесного. Царь, помазанник Божий, называл себя игуменом, а своих опричников «братьями монахами», которые ночью совершали всякие светские ритуалы.

Возвращаясь к реальности, изложенной в антиутопии Сорокина, опричнина нового Ивана Грозного есть скорее всего Москва. Как отмечает и автор, метрополия в современной России есть реальным государством в государстве.

Если «День опричника» представляет нам реалии в понимании самих опричников, Андрей Данилович Комяга, один из надежных людей организации, главный герой романа, описание его обычного рабочего дня – будучи фабулой

романа (в заключительной части дилогии происходит возвращение к тому же герою, убитому в последнем разделе «Сахарного Кремля»), второй роман, «Сахарный Кремль» представляет скорее всего антиутопическое качество, обычные реалии этой феодально-современной России, отмеченные сильной идеологией. Структурированный как серия связанных рассказов, как лейтмотив о Сахарном Кремле, подаренном детям Царем на Рождество, который появляется потом в каждой семье, в каждой социальной прослойке как напоминание о всеприсущей диктатуре государства (что-то наподобие новой „нормы”, сладкой на этот раз), Сахарный Кремль объединяет вместе детали головоломки, которые составляют русское общество. Сохранивши обломки архаического языка, которыми писатель не злоупотребляет, чтобы воссоздать атмосферу эпохи роман задуман как реконструкция основных институтов феодального государства, а также повседневной жизни средневековой России, что накладывается осмотрительно на реальность сегодняшнего дня. Технические завоевания широко используются москвичами 2027-2028 годов, но их имена архаизованы. Для реализации необходимого единства Сорокин вносит, как и в «Сахарном Кремле», серию второстепенных персонажей (палач Шка Иванов, опричник Охлоп), а также характерные для построения тоталитарной системы фрагменты (страницы, посвященные необходимости сооружения Стены, скромные товары бакалейных и др.), а также достижения науки и техники, находившиеся в распоряжение российских граждан.

Несмотря на наличие признаков материального прогресса, социально-политическая система сильно отстала и находится на уровне «Домостроя» Ивана Грозного, с людьми, которые воспринимают статус жертвы и уходят от этой тяжелой действительности через употребление психотропных веществ, разрешенных, купленных «свободно» в аптеке (*кокоша*), или приобретенных попрошайками или из под полы, как в случае «аквариума», использованного опричниками, другие же поставляются через сеть сопротивления из андеграунда. Свобода слова тотально не подавлена (о чем свидетельствуют анекдоты о царице, которые циркулируют и в селах, и в корчмах), но существуют «враги режима», которые за вину, более или менее выдуманную, высылаются в трудовые лагеря. Послание разочарованной женщины, покинутой после свадьбы своей сестрой, является новым доказательством манипуляции простых людей через своего рода мозговой контроль со стороны Кремля – как институции власти, но и как символ самодержавной России. Белый Кремль, ослепительный, является тем, кто тревожит, гипнотизирует девушку, которая приехала в Москву увидеть белое чудо («Письмо»), Белый Кремль, холодный, кокаиновый, увиденный во сне царицей («Сон») является единственным средством восприятия этого комплекса, любви к нему, желания, в итоге, белый Кремль из сахара есть напоминание о власти, как и ее наркотиком, которым «ушасяются» поданные всей империи. Состояние

обычного транса, достигнутого с помощью наркотических средств, есть то, что дает максимальную свободу, которой могут воспользоваться подданные новой России. Даже для опричников сексуальные оргии, усиленные воздействием психотропных средств, есть путь освобождения из этого мира, способ, через который любой человек может покинуть эту реальность (и только в группе, а не индивидуально).

Роман богат многочисленными современными темами, как например, тема (не)поставки природного газа в Европу (несмотря на достижение технического прогресса, газовый кризис ощущается сильно и населением, которое вынуждено строить «русские печи», топить дровами и экономить на выходные электрическую энергию, подниматься по лестнице, а не лифтом!!!, все для того, чтоб поставлять как можно больше газа на экспорт), промышленного и гуманитарного натиска Китая, нового Железного Занавеса, поднятого между Европой и Россией, иллюстрированного на примере Великой Российской Стены. Оба тома неустанно возвращаются к описанию Стены-Занавеса (сперва знакомят с этим клише устами одного из руководителей опричнины – Батька, тогда как во втором томе, устами маленькой Машеньки, которая хорошо усвоила лозунги, прививаемые детям в школе), в качестве оправдания перед населением за репрессивные меры, принятые для поражения врагов, особенно внешних, и тем самым способствовать сохранению статуса «незапятнанности» рядовых россиян. Более того, сама конструкция возникает как смысл, высшая цель государства, достижение которой идентично пришествию на землю Божьего Царства: «Знает, что не закончится никогда строительство Великой Стены, которому мешают внутренние и внешние враги. Что надо изготовить еще много кирпичей для наступления всеобщего счастья. Возвысится, возвысится Великая Стена, которая защитит Россию от внешних врагов. А тех, которые внутри, опричники государства разорвут на куски. Потому что за Великой Стеной находятся только проклятые киберпанки, которые употребляют незаконно газ, лицемерные католики, бесстыдные протестанты, сумасшедшие буддисты, злые мусульмане и просто развратные атеисты, сатанисты, которые в аккордах «проклятой» музыки извиваются на площадях, приткие наркоманы, ненасытные содомиты, которые сверлят в темноте свои задницы, страшные оборотни, которые меняют данный Богом облик, жадные плутократы, виртуальные зловредители и безжалостные технократы, и садисты, и фашисты, и мегаонанисты...». Как и в период сталинских репрессий, когда были ужесточены меры «защиты» российских граждан от соблазнов извне, особенно с Запада, и в России нового царя ищут для простых людей оправдания этих мер невиданной жестокости через прогрессирующие (ре)генерирование врагов, вызванное величием Дела, пути избранного руководителями.

Характерным для большинства персонажей рассказов «Сахарного Кремля» - это определенное оцепенение, состояние роботов, до которого они дошли. Мир,

в котором они живут, в любом случае, полон роботов, а также государственные учреждения, их служащие, простые люди обязаны развить на каждом шагу автоматизацию. Безусловно, что и в «Домострое», подготовленном Иваном Грозным посредством своего духовника Сильвестра для любой повседневной ситуации, в котором попадает человек, должно существовать поведенческое решение. Машенька, старушка из очереди чувствуют себя обязанными доносить когда что-то запрещенное властью или представляющее потенциальную угрозу для ней появляется на горизонте. Зависимость от власти, может быть, в свою очередь, сильным наркотиком. Царь-батюшка, отец нации, как воспринимались кремлевские руководители исторически, остается навязчивым лейтмотивом. Присутствие, Слово, Дело царя (но и «Слово и Дело» опричнины!) воспринимаются населением как ниспускающие, в прямом и переносном смысле, с небес. За молчаливым согласием, на всех социальных уровнях переносится все та же строго исполненная иерархическая структура: людьми царя, государственными институциями (из которых наиболее влиятельной выступает опричнина, как и Секретное Управление, в будущем служба безопасности, более изысканная – смотри раздел «Кочерга»). И в публичном доме, и в корчме, и в среде скоморохов каждый знает свое место и старается не входить в конфликт с властью. Шизофреническое раздвоение получает полную свободу: сам с собою каждый критически настроен по отношению к этим учреждениям, даже по отношению к императорской семье. Реальной силой, которая может что-то изменить, являются те же старые «бояре», старые номенклатурщики, которые, в конечном итоге, несмотря на демонстрации силы Царя, восстановят насильственным путем свои позиции. Как и во времена Ивана Грозного, ситуация сильно не изменится с уничтожением опричнины. В интервью Николаю Соколову, корреспонденту «Newsweek», Сорокин заявил: «Опричнина всегда умирает формально. Ее дух остается в сознание россиян. Гниет в нас. И потому и по сей день каждый телохранитель или работник автостоянки считает себя немножко опричником. Что уже говорить про президентскую администрацию ...».

Переименование учреждений не означает подлинного прогресса, новые лидеры с особым натиском прошли и вверх, и вниз социальной лестницы. То, что совершенно ясно, - это то, что для простых людей ничего не изменится к лучшему. Строгие правила как были, так и останутся и, будь то разговор про Кремль Белый или другого цвета, люди и дальше останутся быть «очарованы» этими символами власти, нисходящие сверху. Сегодняшняя Россия олигархов, разделенная надвое, на страну вседозволенности – Москву, и остальной мир – бедную и отупленную страну, в которой людям достается мало радости, представляющую драматический образ, смесь нефеодализма и автократии, косметически приукрашенной внешними признаками последнего поколения. Диалогия Сорокина – одна из наиболее реалистических произведений

современного русского пейзажа, подлинный сигнал тревоги, воспринятый правильно российской прессой, которая до недавнего времени яростно критиковала нонконформиста Сорокина, а сейчас предоставляет необходимый кредит.

С композиционной точки зрения Сорокин снова апеллирует к постмодернистским методам составления текста. Кроме архаического языка, о чем уже упоминалось, встречаем на каждом шагу отголоски творчества русских классических писателей, пародированных или цитированных в романе (сон белого коня Комяги со ссылкой на летающую тройку Гоголя с «Мертвых душ», обеденный перерыв в лагере чем-то напоминает книгу «День из жизни Ивана Денисовича» Солженицина, нищие под воздействием наркотиков со ссылкой на драму «На дне» Максима Горького; «Мне нравятся сады, в них чувствуется прекрасный дух», говорил один нищий, мысленно посылая нас к «Вишневному саду» Чехова, мысли нищих о святости напоминают нам «Братьев Карамазовых» и философские представления старца Зосима и др.). Кроме того, пародированы также множество поговорок, разговорных выражений, характерных для советской эпохи, и, как и в «Голубом сале», в этом романе встречаем «китайский мотив» в форме многочисленных названий предметов, произнесены героями на китайском языке, и особенно реальность, которая указывает на присутствие, все более массивном, в русском обществе соседей с Востока, одержимость / предчувствие писателя, который воспринимает без возражения все более тесные контакты с «желтым» другом.

Через свои последние романы, Сорокин вовлекает нас в «истинную» игру. Аутентичная фантазия, практикуемая раньше, кажется исчезла. Все происходит уже не на бумаге, экзотизмы используются не только для юмора. Несмотря на безграничную игру, романы Сорокина бьют серьезную тревогу для предупреждения восстановления (или продолжения) новой автократии в России. И, исходя из его последних работ, мы можем утверждать, что Владимир Сорокин действительно становится классическим писателем. Классиком, таким как писатели, которых высмеивали постмодернисты: морализатором, подлинным представителем общества, которому он принадлежит, свидетелем, который видел и слышал вещи, которые помогут современнику лучше понять реальность, если они ее не поняли. Или, чтобы убедиться, что действительно не до шуток, - что ситуация является более сложной, чем кажется, что, несмотря на декоративную демократию, удовольствия тех, которые находятся у власти, первичны, а простые люди должны быть благодарны – ничего нового! – за то, что им подготовила власть. Если на уровне литературного жанра диалогия Сорокина может быть отнесена к антиутопии, в реальности она представляет нам страницы хроники наших дней, гораздо страшнее, чем любое вымышленное произведение.

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

LINGVISTICĂ

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

**УЧЕЊЕ ФРАЗЕОЛОГИЈЕ У НАСТАВИ СРПСКОГ КАО СТРАНОГ
ЗА ГОВОРНИКЕ РУМУНСКОГ ЈЕЗИКА
МЕТОДИЧКА АПЛИКАЦИЈА**

Lidija ČOLEVIĆ

Cet ouvrage aborde le problème des phrasèmes du point de vue théorique et pratique. La base pratique contient des notions spécifiques, une classification et l'analyse contrastive de quelques phrasèmes caractéristiques aux deux langues: serbe et roumaine. On y présente des possibilités d'apprentissage d'une langue étrangère en employant des méthodes éducationnelles modernes pour découvrir rapidement les équivalences correctes.

Mots clés: phrasèmes, phraséologie, application méthodique, équivalence, traduire, compétences communicationnelle.

Познавање фразеологије одређеног језика део је комуникативне компетенције и зато учење фразеологије у наставном процесу, посебно када се узме у обзир дихотомија – словенска/ несловенска, то јест румунска средина, јесте важан предуслов у комплексном овладавању српским као страним језиком. Сигурно да један *модерни романски језик*¹, какав је румунски, у контакту са српским језиком оставља отворено питање фразеолошког минимума, питање стратегија учења фразема, као и проблеме превођења фразема јер значења фразема није могуће одгонетнути механичким сабирањем значења његових саставница.

Полазници учења српског језика, говорници румунског језика и махом најмање још једног страног (најчешће енглеског и француског) језика, већ јесу упућени у слојевитост појединих језика те у функционалне стилове.

У циљу бољег разумевања наставне јединице, обновићемо знања која су у вези са одредницама: стилска вредност лексема, лексика, функционални стилови, разговорни језик. Трансфер је могућ јер је реч о студентима треће године који су већ сагледавали и основне одлике појединих стилова и вежбали се у писању неких

¹ Након распада Римског царства, сваки латински дијалект ишао је својим путем тако да се током столећа латински са подручја данашње Румуније све више разликовао од оног у савременој Италији, да би се временом развили *модерни романски језици* - румунски, италијански, француски, каталонски, шпански, португалски и други (Bugarski, 2005: 36).

административних (молба, извештај, записник) или новинарских текстова (вест, интервју, репортажа и сл.).

Лексикологија као област разгранала се толико да данас има и низ посебних дисциплина као што су: *лексичка семантика, творба речи, ономастика, фразеологија*¹, *језичко позјамљивање, израда речника као теорија и пракса* (Петровачки, 2004: 256).

Након кратког разговора који се односи на теоретско познавање друштвено-политичке, правне, економске, спортске терминологије, фразеологије, закључујем да ученици имају основна знања која су у вези конкретно са дефинисањем самог термина (грч. *phrasis* = *izraz* + *logos* = рећ, говор), а односе се на ову и културолошки слојевиту лингвистичку дисциплину која представља и изучава у оквиру једног или више језика устаљене изразе чврсте структуре који су *распоређени према различитим критеријумима*² (Fink-Arsovski, 2002: 5). Усвајање фразеологизама, односно *идиома, фразеолошких обрта, фразема, устаљених конструкција* (Драгићевић, 2007: 24) као *устаљених лексичких јединица* показало се неопходним у настави српског као страног језика на комуникативном нивоу од самог почетка учења.

У раду је путем *превођења - као облика комуникације*, продуковањем поруке на језику превода, отворено питање избора фразеологизама *као комуникативних јединица језика*. Будући да се *фразем не ствара у говорном процесу, него се као већ запамћена, усвјена или научена целина укључује у дискурс, па се стога може говорити о његовој устаљености, односно репродуктивности* (Fink-Arsovski, 2002: 6). Приказан је, у првом реду, статус фразеологизама у лексичком систему српског језика, а затим су изнета запажања кроз изналагања фразеолошких преводних еквивалената у једном несродном језику, као што је, на пример, румунски језик.

При томе, контрастивно проучавање несродних језика, као што су српски и румунски даће примењене дидактичке резултате. Кроз контрастивни комуникацијски систем учења српског и румунског језика, одређивање фразеолошког минимума, кроз изналагање најефикаснијих стратегија у настави и

¹ Клајн, Иван и Шипка, Милан у *Великом речнику страних речи и израза* наводе дефиниције: Фразеологија је збир устаљених говорних обрта, карактеристичних за неки језик, а као језичка дисциплина проучава фраземе. Фразем или фразеологизам је устаљен израз од двеју или више речи, чије значење обично не произилази из значења саставних делова. Он се у говорном чину увек репродукује као целина тих вишечланих језичких јединица

² Ж. Финк-Арсовски истиче поделу: *према компонентама одређеног семантичког поља (зоонимна фразеологија, соматска фразеологија); према пореклу и раширености употребе (интернационална фразеологија, национална фразеологија, посуђена фразеологија); према временској раслјености (архаична фразеологија); фразеологија којом се служе поједини књижевници (фразеологија М. Шолохова);*

учењу фразеологије, отварају се многа нерешена питања у вези са описом и преводом фразеолошких јединица чија карактеристика *сликовитости долази до изражаја у дубинској структури фразема, у тзв. семантичком талозу* (Fink-Arsovski, 2002: 6). На тај начин студенти се упућују на проблеме којима се у учењу српског као страног језика морамо посебно бавити.

Данко Шипка као основне задатке фразеологије истиче: *издвајање фразема и одређивање њиховог места у лексикону; класификацију фразема, праћење њиховог прекла и пресећење с онима у другим језицима; посматрање данашњег психолошког и употребног статуса фразема* (Шипка, 1998: 110).

Без претензије на свеобухватност, у разради методичке апликације „Учење фразеологије у настави српског као страног за говорнике румунског језика“ покушаћемо да дамо један од начина за излагање различитих типова фразеологизама који уживају семантичку и синтаксичку самосталност у настави српског као страног језика кроз:

1. Контекстуално разумевање фразеологизама (улога контекста при идентификовању значења фразеологизама различитог типа)
2. Речничко разумевање значења фразеологизама (изналажење основних и пренесених значења фразеологизама као садржаја наставног превођења).
3. Изналажење фразеолошког еквивалента у румунском језику приликом превода српских дела на румунски језик.
4. Изналажење фразеолошког еквивалента у српском језику приликом превода румунских дела на српски језик.
5. Употребни статус фразеологизама (активну употребу фразеологизама).

Када су у питању циљеви методичке апликације „Учење фразеологије у настави српског као страног за говорнике румунског језика“, наводимо образовне, васпитне и функционалне циљеве.

Образовни задаци: Развити критичко-аналитичке способности вредновања експресивности фразеологизама, неговати способности перципирања, меморисања и уочавања сврхе и намере примене фразема. Развијање рационалног мишљења и ширење ученичких сазнајних видика. Развити стратегије толеранције, сарадње и тимског рада. Посебно се истичу следећи образовни циљеви: стицање говорне, културолошке, лингвистичке и преводилачке компетенције у њиховој информативној, формативној и оперативној димензији; Формирање практичне навике и умења владања фразеолошким јединицама у циљу достизања нивоа који омогућује несметану и природну комуникацију на српском језику, у зависности од услова одвијања комуникативног чина (ситуације, намере говорника).

Васпитни задаци: Подстицање мотивације за учење и интелектуални рад; Подстицање радозналости и жеље за богаћењем знања; Развијање самосталности у уочавању одређених сличности и разлика између српских и румунских фразема;

Савладати језичке моделе и садржаје јер су фразеологизми добар ослонац у мисаоним процесима ученика. Од васпитних циљева посебно су важни следећи: Упознавање са национално-културним специфичностима српског говорног понашања кроз примену фразеологије, односно путем усвајања појмова, представа и генерализација српског језика у продуктивним и рецептивним видовима говорне делатности.

Функционални задаци: Оспособити ученике да самостално запажају и развијају способности памћења и имагинације. Обогатити језички израз ученика у циљу успостављања комуникације. Подстицање говорног чина и усмерене комуникације као говорне интеракције. Подстицај за развијање говорне културе и писмености и систематизацију језичких знања. Подстицати сопствено обликовање писаног текста. Развијање прагматичке компетенције која подразумева развијање способности умећа изражавања, тематско организовање исказа, кохезију и кохеренцију. Функционалну и образовну димензију подразумева и следећи циљ: Овладавање вокабуларом у његовој квантитативној димензији које подразумева и усвајање фразеолошког фонда који ће *студентима омогућити зрело беспреводно читање оригиналне уметничке књижевности, праћење штампе и публицистике, несметану продукцију и рецепцију исказа у свим сферама усмене комуникације, различитим стиловима и жанровима писменог изражавања* (Кончаревић, 1996: 253).

Сви су ови циљеви саставни део пројекта обавезног планирања и програмирања садржаја унутар наставе српског као страног за говорнике румунског језика. У теорији и пракси наставе српског као страног језика једно од начела планирања свакако је *тематско планирање* (Тежак, 1996: 196). Људске особине као део васпитно-образовних тема (*човек и рад, жена у друштву, ситуације из свакодневног живота и сл.*) чине суштину избора фразема у раду. У складу са одређеним темама распоредићемо наставне јединице, образовне задатке, васпитне задатке, методе и наставна средства.

Методичка апликација

Имајући у виду да је наставни приоритет комуникација у разноврсним ситуацијама методичка апликација “Учење фразеологије у настави српског као страног за говорнике румунског језика“ намењена је студентима треће године српског као страног језика, који ће кроз *експресивност, сликовитост и конотативност као важне одреднице фразема* (Менац, 2003: 6) развијати језичке компетенције, стварати језичке навике и сналазити се у различитим говорним сферама. Оријентациони приказ устаљених израза везаних за ситуације из свакодневног живота, који је за ниво Б2 релевантан, а са којим се ученици искусствено или учењем нису сусретали, биће предочен студентима на класичним наставним листовима, а захваљујући примени рачунарске технологије, примање

истих информација биће засновано на интегрисању визуелних и писаних материјала уз помоћ компјутерског платна. Предност овако приказаног садржаја огледа се у томе да се радни задаци контролисано појављују и на платну, па се на њих може двојачко одговорити: усмено или писмено у циљу продуковања исказа на језику превода. Такође је омогућено враћање на материјал и понављање до потпунијег разумевања и памћења садржаја услед активности више чула.

Када је у питању временска структура часа, односно двочаса у нашем случају, треба бити опрезан када се израчунава просечно време које је потребно за постизање задатих циљева, а студентима прићи на крајње позитиван начин и увидети шта су заиста способни да ураде на циљном језику. Први час састоји се од обраде новог градива уз навикавање студената на коришћење речника, развијање вештине брже оријентације када је у питању уочавање и тумачење значајних појединости фразеологизама. Уз израду наставних листова на којима је осмишљено неколико конкретних задатака, уз успешно вођење, студенти ће се активно упознати са најважнијим фразеолошким јединицама у циљу постепеног савладавања најбитније фразеолошке терминологије српског као страног језика. Методом рада са различитим типовима речника, а пре свега фразеолошких (Речник МС, Речник САНУ, Речник фразеологизама, „Фразеолошки речник“ Ј. Матешкић, „Хрватски фразеолошки рјечник“ А. Менац...) студенти индивидуално или у паровима решавају вежбе предочене истовремено и на наставним листовима и на компјутерском платну, проналазе објашњења фразема у тексту који нам је послужио као текст предлогач са лингвостилистичком основом као мотивација за обраду новог градива, као и за понављање истог. Други час обухвата проверавање, понављање и систематизацију стечених знања, а уз помоћ радних задатака који су предочени и на наставним листовима и на платну, студенти се подстичу да разумеју, усвоје и у одговарајућим говорним и наставним ситуацијама примењују обрађене фразеологизме. У контексту ове проблематике не можемо да одбацимо неопходност сталног рада на култури изражавања и на румунском и на српском језику.

Оба часа пропраћена су интензивним лексичким и семантичким вежбама као што су изналагање фразеолошких еквивалената у румунском језику, односно српском, уочавање семантичке функције појединих фразеологизама, основно и пренесено значење речи и сл., као и синтаксичким и стилским вежбама, на пример: састављање и писање реченица према заданим фразеологизмима, вежбе за богаћење речника и тражење погодног израза, уопштено и конкретно казивање и сл. Извесно је да ће се појавити проблем јер је ниво познавања фразеологије код студената неуједначен, па је решење овог проблема свакако у диференцијацији и индивидуализацији учења.

Фразеологија као наука о особеним изразима својственим неком језику, припада фонду *лингвокултурема* *ксје* су предмет *лингвокултуролошких*

истраживања српског као страног језика (Кончаревић, 2003: 233). У семантизацији лексике са национално-културном маркираношћу, определили смо се за културолошки контекстуални приступ. Као одличан језички предлогачак за илустровање разних типова фразеологизама, може послужити текст „ Велики српски сликар“, који кроз елементе културолошке садржине показује стилску вредност фразеолошких јединица. Када је реч о методичким поступцима у разради наше методичке апликације користећемо поступке очигледности, беспреводно објашњавање, контекстуално усмено излагање и сл.

ВЕЛИКИ СРПСКИ СЛИКАР

Павле, Паја Јовановић, који је за живота насликао око 4.000 дела од чега је тек четвртина у Србији, рођен је у Вршцу 16. јуна 1859. године као син првенац Стевана Јовановића, угледног вршачког фотографа.

Црта, најпре у тајности, копирајући црквене иконе, тако да је већ у својој четрнаестој години **ни по бабу ни по стричевима** Паја добио прву поручбину, али и **црно на бело** позив за бечку сликарску Академију. Након тога, од среће је сатима ходао по соби **тамо амо**.

Редовне студије сликарства завршио је 21. јула 1880. године, али је наставио да се усавршава у мајсторској класи професора Леополда Карла Милера, познатог по сликама са оријенталним мотивима, нарочито из Египта. Паја је желео **да крене стопама** свог професора, али његова жеља остала је само **мртво слово на папиру**. Мудри Милер га **јасно и гласно** саветује: „Шта ћеш ти у Африци, ено ти твој Балкан, **пре или касније**, бићеш **бог и батина** у свом послу“.

Крајем 1883. год. Паја **окреће нови лист** у животу и одлази у Лондон. Језичку баријеру морао је **у ходу** да савлада. Сlike се добро продају и он живи **на високој нози**. Није морао, као већина уметника у то доба, **да једва саставља крај с крајем**. Кад је човек **го и бос**, спреман је да иде **на све или ништа**, за разлику од оног што му се дели **шаком и капом**. Дobar и удобан живот обезбеђивало му је пре свега портретисање лепих жена. Да је и он био човек **од крви и меса**, потврђује чињеница да се заљубио у ћерку настојника куће у Бечу у којој је имао атеље. Био је **глув и слеп** од љубави према младој Хермини-Муни Даубер. Када су се 27. марта 1914. године венчали у Будимпешти, њему је било 55 година, а њој 18. Прелепа Муни је постала његово надахнуће, непресушна инспирација коју је сликао у свакој прилици, једном речју она је била **прича за себе**. Након Првог балканског рата **тешка срца** напушта Беч и одлази на фронт.

За време Другог светског рата обијен је њихов атеље у Бечу, одакле су многа дела Паје Јовановића нестала **без трага и гласа**. Последње дело Јовановића, насликано неколико година пре смрти, „букег црвених ружа“, било је на неки начин његов опроштај од сликарства. Последњег дана новембра 1957. године стигла је из Беча тужна вест да је у дубокој старости **отишао на онај свет** сликар и академик Паја Јовановић. По његовој изричитој жељи, урна са његовим пепелом пренета је у Београд.

Први задатак студената састоји се у следећем:

- пажљиво прочитајте текст „Велики српски сликар“
- уочите изразе и необичне спојеве лексема
- обратите пажњу на њихову стилску вредност
- уочени изрази дали су нова значења тексту, наведите која
- покушајте из контекста да разумете значења фразеолошких јединица.

Визуелна присутност на компјутерском платну олакшаће перцепцију текста и инспирисаће ученика на интензивнију мисаону и комуникативну активност. Будући да је основно обележје фразеолошке јединице експресивност, јер се њом уједно изражава став говорника у односу на неку појаву, ово је добар начин да се студенти оспособе да у говору изворног говорника уоче оне језичке одлике који су показатељи разноликости језичке употребе и истовремено подстакну на разумевање појединих фразеолошких јединица.

Напомена: Будући да је једно од основних обележја фразеологизама отежана могућност њиховог превођења, треба се у решавању задатака који се постављају пред студенте задовољити потпуним или делимичним еквивалентом, а негде и само реченицом која нема фразеолошко обележје у румунском језику. Као такве из предложеног текста издвајамо следеће: *Ни по бабу ни по стричевима (nici după tată nici după unchi), мртво слово на папиру (literă moartă pe hârtie); пре или касније (mai devreme sau mai târziu) и сл.* Наведимо и чињеницу да међујезички фразеолошки еквиваленти могу бити: *апсолутни* са истоветношћу својствене им семантике, формалне организације и прототипа садржаног у њиховој основи као нпр. *црно на бело*, рум. *negru pe alb*¹; *од крви и меса - din carne și oase; све или ништа - tot sau nimic* и сл.; *релативни* са извесним разликама на плану лексичког састава или граматичке структурираности, које нису релевантне са становишта семантике као нпр. *банске приче - рум. Povești!*; *нестати без трага и гласа - рум. a dispărea fără urmă; тешка срца- рум. cu strângere de inimă.*

Након наведеног задатка студенти су издвојили следеће фраземе дајући следећа објашњења:

ни по бабу ни по стричевима (објективно, без протекције)

црно на бело (јасно, написмено)

тамо амо (без циља, час у једном, час у другом смеру)

да крене стопама (следити, пратити некога у нечему, угледати се на некога)

мртво слово на папиру (нешто записано, а неостварено, безвредно, празне речи)

јасно и гласно (отворено, без увијања)

пре или касније

бог и батина (главни, онај ко одлучује о нечему, врло утицајан човек)

¹ Сви еквиваленти према Фразеолошком речнику Мила Томића (*Dicționar frazeologic al limbii române*, Editura Saeculum vizual, București, 2009).

окреће нови лист (започети нешто ново, прекинути са старим навикама)
у ходу (успут, узгред)
живети на високој ноzi (живети богато, у изобиљу)
једва саставља крај с крајем (живети сиромашно)
го и бос (врло сиромашан)
ићи на све или ништа (ризиковати)
делити шаком и капом (дарежљиво)
од крви и меса (поседовати људске особине)
глув и слеп
бити прича за себе (бити нешто посебно, другачије од осталих)
тешка срца (нерадо)
нестати без трага и гласа
отићи на онај свет (умрети)

Наставни лист бр. 1

Заокружите правилно значење фразеологизама. Ако не знате одредити њихово значење, објасните смисао текста (допишите га с десне стране).

1. Од нервозе сатима је ходала по соби *тамо овамо*.
 - а) само у једном смеру
 - б) само у другом смеру
 - в) час у једном, час у другом смеру
2. Мирко је *бог и батина* у фирми, без њега се нико не може примити на посао.
 - а) споредна особа
 - б) неважна ствар
 - в) главни, онај који одлучује
3. Иако није био умешан у ту аферу, остао је без посла *ни крив ни дужан*.
 - а) потпуно невин
 - б) делимично крив
 - в) крив
4. Смањиће порез на стан *кад на срби роди грожђе*.
 - а) понекад
 - б) никад
 - в) некад
5. Мудро је ћутала и чекала *свјих пет минута*.
 - а) чекати пет минута
 - б) чекати своју прилику
 - в) чекати некога

Наставни лист бр. 2

Означеним фраземама допишите апсолутни румунски фразеолошки еквивалент:

1. Бити од речи
2. Часна реч
3. Бити широке руке
4. У четири ока
5. Корак по корак

Могућа решења:

1. A se ține de cuvânt (A-și respecta angajamentul, promisiunea)
2. Pe cuvânt de onoare (Ai cuvântul de onoare)
3. Mână largă (generos)
4. Între patru ochi (confidențial)
5. Pas cu pas (încet, fără grabă)

Наставни лист бр. 3

Означеним фраземама допишите релативни румунски фразеолошки еквивалент:

1. Правити од муве слона
2. Пасти с коња на магарца
3. Тражити длаку у јајегу
4. Блед као крпа
5. Живети као бубрег у лоју
6. Кад на врби роди грожђе

Могућа решења:

1. A face din țânțar armăsar (правити од комарца пастува), (A exagera valoarea, însemnătatea a ceva)
2. A cădea din lac în puț (пасти из језера у бунар/ извор), (A scăpa de un necaz și a da de altul și mai mare)
3. A despica firul de păr în patru (A cerceta ceva cu atenție exagerată)
4. Alb ca varul (блед као крч)
5. A trai ca un pașă (живети као паша) (A o duce foarte bine; A avea din belșug de toate)
6. Când va zbura porcul, (кад свиња полети) Când va face plopul pere și răchita micșunele (niciodată)

Наставни лист бр. 4

Преведите следеће фразеологизме на румунски језик имајући у виду потпуне и делимичне преводне еквиваленте као и реченице које немају фразеолошко обележје у румунском језику:

1. Говорио је *с брда с дола*, тако да не знам шта је хтео рећи.
2. Након две године боловања, била је *сама кост и кожа*.
3. Дошао човек да *убије време*.
4. Милица је као отворена књига.
5. Остало је само мртво слово на папиру.
6. Није волео да *забада нос* у туђе ствари.
7. *Ни за живу главу* није хтео да напусти Букурешт.
8. *Без по муке* је завршио факултет.

Могући одговори:

1. A vorbit *vrute și nevrute* ca să nu înțeleg ce spune. (budalaštine, gluposti, koješta; šta je hteo i šta nije hteo); *în barbă*; (krijući, veoma tiho; u bradu;)
2. După doi ani de suferință era *doar piele și os*; (samo koža i kost).
3. A venit să *piardă vremea*. (gubiti vreme)
 4. Milica e ca o *carte deschisă*. (otvorena knjiga).
 5. *N-a rămas decât praful*. (samo prah, prašina).
 6. Nu se amestecă *unde nu-i fierbe oala*. (ne mešati se tamo gde je lonac sa vrelom vodom)
7. *Nici în ruptul capului* nu a vrut să plece din București. (ni za živu glavu)
8. A trecut prin facultate *ca peștele prin apă*. (kao riba kroz vodu, lako)

Методички коментар: У учењу и настави српског као страног језика, треба применити контрастивни приступ који омогућује препознавање сличности и разлика фразеологије језика који се изучава са фразеологијом језика средине у којој се српски учи. С обзиром да у свом језичком осећају поседују велику моћ, студенти ће покушати да изнађу фразеолошке еквиваленте у свом матерњем језику. Изналажењем најближег функционално-смисленог еквивалента, иако је реч о двама несродним језицима, српском и румунском, бави се *читава једна фразеолошка грана - усредна фразеологија која супротставља фраземе два или више језика по типолошком или конфронтативном основу* (Širka: 1998). На тај начин обезбедиће се значајан прилог контрастивном проучавању фразеологије у оквиру разговорног функционалног стила. Студент се, наиме, ставља у позицију да из ширег круга предложених фразема, активирајући своје мисаоне потенцијале напише своје претпоставке на румунском језику. Затим може да упоређује неке елементе информација из различитих извора и направи резиме у виду обнављања и допуњавања знања. Студенти ће грешити и неће увек одмах проналазити најбоље решење, односно најближи природно функционално смислени преводни елемент који ће у потпуности пренети информацију, али је управо трагање за одговарајућим изразом

најбољи начин за њихово напредовање.

Наставни лист бр. 5

Преведите на српски језик :

a se speria de moarte

minciuna are picioare lungi

a schimba câte o vorbă

a schimba rolurile

a pierde timp prețios

a umbla peste mări și țări

a se înțelege ca câinele cu mâța = a se înțelege ca câinii cu pisica, a trăi ca mâța cu șoarecele;

Могући одговори:

Уплашити се на смрт; Јако се уплашити;

У лажи су кратке ноге;

Разменити неколико речи; Кратко разговарати;

Променити улоге; Заменити улоге;

Губити драгоцено време;

Прећи мора и земље; Много путовати;

Разумети се као пас и мачка; Свађати се често;

Живети као мачка и миш; Свађати се често;

У завршном делу часа како бисмо проверили колико су студенти у прилици да употребне фразеолошке јединице разумеју слојевито: најпре да их идентификују, а потом сагледају у систему и функционално повежу са језичким контекстом у којем се они очекују, на наредним радним листовима дајемо две могућности: лакшу (наставни лист број 6А где ће им у преводу у великој мери користити контекст) и тежу (наставни лист број 6Б), што је пример диференцираног листа.

Наставни лист бр. 6А

Задатак: На основу контекста утврдите значења следећих израза:

1. Било је веома мрачно кад сам се враћала кући. *Умрла сам од страха.* - *Умрети од страха*

2. Твоји савети ме *дигу из мртвих* – *Дићи се из мртвих*

3. Кад су ми рекли да ми је сестра озбиљно болесна и да јој *живот виси о концу*, *свет ми се срушио на главу* – *Висити о концу*, *Свет се срушио некоме на главу*

4. Шта има за ручак? *Умирем од глади* – *Умрети од глади*

5. Мира је у *топ форми*, свакодневно тренира и одлично се осећа – *Бити у топ форми*

6. Већ дуже време је у *шеми са* Јованом и мислим да ће ова веза бити крунисана

браком – *Бити у шеми са неким*

7. Ближи се испитни рок. Морам да се бацим на књигу и дам услов за упис у трећу годину, иначе сам угасила! – *Бацити се на књигу, Угасити*

8. Где је Драган? *Питсј бога*. Нисам га видела данима – *Питсј Бога*

Наставни лист бр. 6Б

Одредите значења, пронађите румунски преводни еквивалент (ако га има), а потом заокружите број испред фраземе које активно употребљавате:

алфа и омега, у добру и у злу, ни из џепа ни у џеп, упловити у брачну луку, дати зелено светло, мед и млеко, стати на луди камен, ићи на све или ништа, уздуж и попреко, Содом и Гомора, страх и трепет, бити или не бити, реч-две, око соколово, носити главу у тррби

Методички коментар: Вредност анализе појединих фразеологизама, који су носиоци релевантне комплексне културолошке информације, лежи управо у томе што се уочавају категорије које су на темељу контрастивног приступа веома погодне за интеркултуралну размену у настави. За студента ово значи отварање према другом језику и култури, психолошку еластичност и богаћење вокабулара у циљу новог начина вредновања српског као страног језика. Фразеолошки фонд, у ширем смислу, представља значајан извор података о интеракцији између културног и језичког феномена. Стога је лингвокултуролошка презентација и интерпретација фразеологије у наставном процесу битан предуслов комплексног овладавања српским језиком као страним. У којој мери је фразеологија присутна у настави српског језика као страног? Одговор на ово питање може се наћи у приручнику *Зашто се каже?* у којем аутор, наводи 130 фразема у српском језику, а који своје корене имају у грчкој и римској митологији, у Библији, у народним предањима, или су у вези са реалним историјским личностима и догађајима из књижевности, медицине и других области. Тако, постоје устаљени изрази чије је значење и порекло у потпуности јасно студентима српског као страног језика у другој средини. Такви су изрази: *Ахилова пета* (у значењу: „слабо, рањиво место, слаба тачка, слаба страна“); *Трсјански коњ* („неко ко се лукаво увуче у неку заједницу да би је изнутра ослабио и тако уништио“); *Сизифов посао* („непрекидан, узалудан рад без сврхе и циља“); *Танталове муке* („муке изазване близином жељеног циља, а немогућношћу да се тај циљ оствари“); *Пандрина кутија* („извор сваког зла“, „дар ксји узрокује невоље и свађе“); *Евин костим* („бити без одеће“); и *сруги* (Шипка, М. 1998: 6).

Литература:

- Cojocaru, Dana (2004), *Frazeologia. Concepte de bază (cu exemple din rusă și română)*, București: Editura Universității din București
- Cojocaru, Dana (2004), *Frazeologie și cultură (o analiză contrastivă a frazeologiei ruse și române)*, București: Editura Universității din București
- Драгићевић, Рајна (2007), *Лексикологија српског језика*, Завод за уџбенике: Београд
- Fink-Arsovski, Željka (2002), *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, Zagreb: Filozofski fakultet
- Groza, Liviu (2005), *Dinamica unităților frazeologice în limba română contemporană*, București: Editura Universității din București
- Hadži Požgaj, Vesna; Smolić, Marija, Benjak Mirjana (2007), *Hrvatski izvana*, Školska knjiga: Zagreb
- Menac, A., Fink-Arsovski, Ž., Venturin, R. (2003), *Hrvatski frazeološki rječnik*, Naklada Ljevak: Zagreb
- Rakić, Mirjana (2006), *Diskursna analiza kolumni u dnevnom listu „Danas“*, Prilozi proučavanju jezika, бр. 37, Odsek za srpski jezik i lingvistiku: Novi Sad, str. 173-184
- Šipka, Danko (1998), *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Matica Srpska, odeljenje za književnost i jezik: Novi Sad
- Шипка, Милан (1998), *Зашто се каже?*, Прометеј: Нови Сад
- Tomici, Mile (2009), *Dicționar frazeologic al limbii române*, Editura Saeculum Vizual: București
- Tomici, Mile (2005), *Dicționar român-sârb*, Editura Academiei române: București

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

О ПЕРЕВОДЕ И ЕГО ВОПРОСАХ

Мария ДУМИТРЕСКУ

The author focuses on the translating activity and on the necessity of improving the translator's training. The development of the society (including the economy, technology, culture) makes new elements appear in the language lexic of which inclusion into dictionaries actually takes a long time (loans, abbreviations and their derivatives).

There should be institutions in the area/field which could provide an electronic instrument (data base) assisting the translator's activity by supplying, completing and updating the information.

Keywords: translation, translator, loan, abbreviation, derivatives

Перевод как *действие* (*переводить, перевести*; см. и другие дериваты: *переводчик, переводческий*; продукт *e-перевод...*, *дословный ~, устный ~, письменный ~*; *непереводимый/переводимый* элемент/текст; *безэквивалентный* элемент) – **а.** *акция*, осуществляемая специально подготовленным лицом определенного текста (короткого, развернутого) с целью передать содержание произведения (литературного, научного, специального...) на другой язык (предположим с русского на румынский или наоборот), и **б.** *результат*, т.е. текст на языке будущего пользователя. В таком случае, т.е. при наличии основного текста у переводчика, последний, разумеется, обязан ознакомиться с текстом и выделить для себя этапы осуществления перевода (не обязательно отметить дни, недели...), чаще всего возможны: **а.** ответ на срок осуществления задания, предложенный/указанный заказчиком (отдельное лицо, учреждение, издательство, кинокомпания, комиссия, театр, НИИ...) и **б.** уточнение, связанное с возможностью самого переводчика (последнее относится и к общему рабочему плану переводчика или к его постоянному занятию, с интересом переводчика к предложенному тексту и с тем, что переводчик принимает впервые такое задание или это - практика ряда лет).

В случае начинающего переводчика ознакомление с текстом (литературным) представляется в виде его чтения. Одновременно имеет место выделение неточностей, неизвестных (или не совсем известных на данный момент) единиц: сущ. (имена собственные с дериватами Ламар > *ламаризмы* (лгз.ру 21 10 2009 3), *добрист* < *do*bra, instrument muzical, *протвинец* < *Протвино*

persoană din localitatea P.; *кривовичевит* (один из новых 30 минералов, АиФ, 29 09 3) < Кривовичев, Сергей, молодой ученый mineral nou cu numele savantului K.; прил. *дизайнерский* de design, *интернетизация* internetizare, *корпоративный* de corporație, *ЕГЭ-центричный* de centru EGE (abr.), *Забайкальский край*, не новое географическое наименование на карте с изменениями территории regiune nou creată; *межличностный* interpersonal, *постдок* după doctorat, *антипростудный* de/contra răcelii, *посткризисный* de postcriză, *противоугонный* contra furtului de auto, *разлоченный* relocat, *рузский* (Рузска) de/din localitatea R., *хэллоуинский стол* – *праздник* de Halloween; числительное в сложном комплексе может занять начальное (*однокомнатный*, cu/de o cameră *пятиэтажный*, cu/de cinci etaje) срединное (P2P) или конечное (*дети-стотысячники*, *генерация-4*) место; наречие (*экологически*, *по-черному*,) или глагол (*виртуализироваться* a virtualiza, *делегировать* a delega, *закачать*, a transfera un material, text, muzică, film; *лоббировать* a face lobby, *промоутировать* a promova, *самореализоваться* a se autorealiza, *фоллоуивать* a urma), которые чаще всего встречаются; разумеется, в настоящее время услуги интернета только в помощь переводчику, но не у всех технология рядом). Текст на русском языке ставит перед начинающим переводчиком невероятное количество проблем. Среди единиц лексики имеются **заимствования** (англ. IT&C сферы, *№96 телефония*, меняющиеся ежеминутно; новый завод в Румынии, Nokia, за два года регистрирует прогресс и выпускает аппараты на весь мир) и **аббревиатуры** (*ЕврАзЭС*, *ЖД-билеты*, *нано*, *нм*, *Роснано* [эта серия с *нано* открыта на неопределенно длительное время], *ДЕЗ*, *МФГС*), с которыми переводчик не знаком и, как правило, их в словарях (даже специальных или новых) пока нет. В настоящее время аббревиатура взаимодействует с другими единицами и может занять начальное (*БраМос-2*) или конечное (*Интернет-симфония №1*) место в единице и некоторые из них отличаются теперь необыкновенной частотностью (см. *био*, *гос*, *зам*, *квр* [из известных], *вип*, *вич*, *еуро*, *нано* [IV т. русско-румынского словаря инноваций, 2009 г., содержит более 140 единиц с таким компонентом; не мало таких и в V т., над которым мы работаем в настоящее время] и др.).

Во многих случаях словари других европейских языков, в одном из новых изданий, могут помочь (см. Библиографию). В случае перевода научного текста сам русский язык помогает (сущ. *наноматериал*, например, сохраняет, в случае румынского языка, исходную структуру и сами единицы имеются и в лексике румынского языка, *nanomaterial*). Кроме того текст из самых новых и, естественно, там могут встречаться и авторские дериваты и сокращения (*Время МГОУ* - студенческая газета, <1931..., 2001..., 2009 г., перечисленные даты указывают на историю данного учреждения, *Московский государственный образовательный университет*). В отсутствии эквивалента переводчик переходит к описанию явления, предмета, учреждения, возможно в ряде случаев и

привлечение иного слова с указанием разницы (чаще всего описание помещается в конце страницы или в конце текста с указанием страницы). Во всех случаях следует обратить внимание на *ударение* (проблемными являются чаще всего имена собственные и дериваты от них, например, *эришковице*, где любой гласный, у неопытного переводчика, претендует на ударение).

При *устном* переводе внимание переводчика должно быть максимальным, в этом случае любой звук или сочетание звуков может довести до ошибок (*Комсомолка* и *комсомолка* звучат одинаково, но в первом случае речь идёт о газете, а во втором - о девушке, являющейся членом комсомола, молодёжной организации), выход из тупика здесь оказывают орфография и контекст. Такую ситуацию можно проиллюстрировать и другими примерами: *старт* в прямом смысле и «*Старт*» - детский оздоровительный лагерь (ДОЛ), откуда и *стартовец*, школьник, участвующий в мероприятиях по программе; *МАН* Малая академия наук и *мановец*, лицо, состоящее в качестве члена организации (*Научное сообщество*, 9-10 2009 29).

Среди новых единиц лексики русского языка встречаются и наименования кулинарной сферы (касаются они предметов, материалов, ингредиентов, моделей, эстетических элементов, способов изготовления и коммерциализации), где чаще всего определение содержания продукта и источник наименования должны быть в центре внимания (примерами являются наименования сладостей типа «*пальчики мертвого Джо*» и «*улыбка дьявола*», первое в виде палец, смоделированных из теста и на каждом фаланге следует поместить орешек-ноготок, после того, что пальчики поджарятся следует покрасить каждый ноготок пищевым красителем и второе – из долек красного яблока, намазанных клубничным вареньем и белого жевательного мармелада в роли зубов; МК 31 10 08 12).

В настоящее время подготовка переводчика представляется не только длительным, но она приобретает и качество приоритета и связана со временем, со средствами и с практикой (практически переводчик готовится постоянно). В отношении времени, вероятно, предстоит придумать программу, включая годы студенчества, мастер-класс и докторантуру. В данном случае лицо, определившее профессию на первом этапе и род деятельности, со всей серьёзностью сможет придумать и сам свой план подготовки (сюда относятся: посещение страны, язык которой станет предметом дополнительной подготовки с привлечением данных по *истории его языка* и истории и географии одновременно); занятия по переводу должны стать ежедневными с адекватным контролем со стороны ведущего. Следует иметь в виду и тщательное ознакомление со всеми видами лексикографических работ (словари, современные, грамматические, *Index a tergo* (обратный), словарь сочетаемости единиц, исторические, этимологические, специальные, двуязычные, мультязычные (ЕС, но и отдельные страны, издаются мультязычные словари, достаточно часто в одном словаре встречается материал

от 5 до 9 языков и специальные труды по лексикологии) и по возможности приобрести часть этих трудов полезно с учётом специфики будущей работы, разумеется, словари румынского языка займут своё место на столе (имеются новые их издания и *словарь тезаурус*, работа над его материалом велась 105 лет и который выйдет в конце этого года). Дополнением в таком случае будут и издания по интернету. Краткие курсы по другим славянским языкам составят багаж, который безусловно поможет. К этому списку необходимо добавить печать (минимум 2-3 газеты ежедневно и много изданий на румынском языке), культурные программы (музей, кино, театр, спорт, памятные места, народные обычаи, сказки, радио и ТВ, выставки любого типа (в том числе выставки моды, чаще – книжные, не забыть о посещении магазинов и букинистического, есть чему научиться в любом из них). Наименования заинтересуют и в случае средств для ухода за собой (*крем, гель, лосьон*), но и в случае средств передвижения (сектор *авто* вероятно не оставит в покое будущего переводчика).

Календари, старые и новые, содержат материал и для переводчика и, как правило, они приглашают внимательнее относиться к организации работы и части досуга (газеты содержат невероятное количество объявлений, последние могут интересовать будущего переводчика и с т.з. языковой формы коммерческой деятельности, о видах, содержании и формах отдыха). Участие в мероприятиях факультета или города обогатит на долгое время и запомнятся они на всю жизнь.

Картина получает и литературное дополнение: стиль текста должен соблюдаться, возможны отклонения, но в целом он свидетельствует о добросовестности переводчика, о качестве работы и уважении к тексту и его автору.

Картина получает и литературное дополнение: стиль текста должен соблюдаться, возможны отклонения, но в целом он свидетельствует о добросовестности переводчика, о качестве работы и уважении к тексту и его автору.

Ко всему следует добавить, что в помощь переводчику было бы полезно создать базу данных, куда могут войти новые элементы (*заимствования, аббревиатуры* и *дериваты* от них), которые включаются в словарь с большим опозданием.

Остаётся пожелать будущим переводчикам достойно выполнить весьма сложный труд и добиться максимально правильного перевода.

Библиография:

Лингводидактические проблемы преподавания астроавия-космической терминологии в Липовска, Анна. *Русско-болгарская лексикография: традиции и тенденции развития.* София, 2009

Петезичен тематичен бизнес речник. ИК "Colibri", 2009

Узбекистане на рубеже веков. Ташкент, 2006

Толковый словарь современного русского языка. Языковые изменения конца XX столетия. Москва: АСТ, 2001

Bolocan, Gheorghe. Voronțova, Tatiana. Șodolescu-Silvestru, Elena, *Dicționar rus-român.* București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1985

Dicționar vizual în 5 limbi. Editura Litera Internațional, 2008

Dumitrescu, Maria. *Dicționar rus-român de inovații. Русско-румынский словарь инноваций.* IV, 2007-2009. București: Semne, 2009 (эквивалент для единиц с нано приводится впервые).

Dumitrescu, Maria. *Dicționar de cuvinte recente. D.C.R.-2009.* București: Semne, 2009.

Le Petit Larousse Dictionnaire 2008... p.679: *nanoelectronique, nanometre, nanophysique, nanotechnologie, nanotube*

Micul dicționar academic. Vol. I-IV. București: Univers enciclopedic, 2001-2003

Noul dicționar universal al limbii române (NDULR). Litera Internațional, ed. a II-a, 2006

Noveanu, Eugen. *Dicționar român-rus; rus-român.* București, 1983

Pedestrasu, Anatol. *Dicționar rus-român. DRR.* București: ALL, 1999

Universală 2008, Techniques. Les nanomédicaments des perspectives qui se conforment... p. 307

ПРИЛОЖЕНИЕ

Maria Dumitrescu, *Dicționar rus-român de inovații, vol. V, 2009-2011. Русско-румынский словарь инноваций* (единицы с *нано-*). București (на правах рукописи до издания в июле 2011 г.), т. I 1994-1998; II 1999-2003; III 2003-2007; IV 2007-2009.

Н

нанобет'он м см контекст

В России изобретен нанобетон (з) 2 1 2010
nanobeton

нанобиотехнол'огия ж см контекст

Она (премия) присуждается за нанотехнологические разработки и их внедрение в массовое производство по направлениям нанoeлектроники, наноматериалов, нанобиотехнологии или нанодиодных батарей. 2 1 2010
nanobiotehnologie

нановзрывч'атка ж см контекст

... ученые... разработали особую нановзрывчатку, способную порождать сверхзвуковую ударную волну, которая поможет доставлять лекарственное вещество прямо в раковые клетки, не повреждая при том здоровые клетки организма. 2 1 2010
nanoexplozibil

Нано Дайджест Интернет-журнал о нанотехнологиях 31 10-1 11 09

[nanodaidjest] revistă de nanotehnologie

нанодэф'ект м ы 10 I 2010 nanodefekt

нанод'иск м и см контекст

Нанодиски толщиной около 60 нм могут разрушать мембрану раковых клеток, вызывая их самодеструкцию. Диски из железо-никелевого сплава.

Авторы работы утверждают, что достаточно 10 минут воздействия на диск низкочастотного магнитного поля, чтобы 90% раковых клеток разрушались. Г.ru 1 12 09
nanodisc

НАНО2009 Междисциплинарный проект

(РОСНАНО), научнообразовательный центр по нанотехнологиям, МГУ... планируют проведение 1-й международной научной школы «Нано2009. Наноматериалы и нанотехнологии в живых системах». rg 3 7 09

[nano2009] proiect interdisciplinar internațional

Наноиндустрия ж см и IV

Концерн Наноиндустрия, разработка и внедрение нанотехно логических инноваций в производство... 31 10-1 11 09

Nanoindustria concern

нанокл'астер м ы см контекст

Нанокластеры для оптического диска будущего 31 10-1 11 09
nanocluster

нанокмпоз'итнвй прил см контекст

Эти и другие бюджетные вливания можно будет вернуть государству... за счёт коммерческого успеха нанопродукции – нанокмпозитных материалов, солнечных батарей, светодиодов, мембран для очистки крови. 2 1 2010

de nanocompozite

... А. Чубайс подчеркнул тот факт, что ГК «Роснано» настроена на поддержку перспективных проектов в области солнечной энергетики, оптоэлектроники, нанокмпозитных материалов и медицины. g.ru 9 I 2010

nanomaterial/e... compozite... și de medicină

нанокмпоз'иты м мн см контекст

Макромолекулярные нанообъекты и полимерные нанокмпозиты... 31 10-1 11 09

nanocompozite

наноконт'ернейный прил см контекст

В решении проблем предпочтение было отдано наноконтэйнерным технологиям векторной доставки лекарств: этот метод позволяет адресно доставить лечебные средства. aif.ru 35 09 6

de nanocontainer

нанокосм'етика ж см контекст

... предлагают нанокосметику. Уверяют, что она способна добраться «до самых глубоких слоев кожи, устраняя очаги старения». inedia-ru 15 5 09 7

nanocosmetică

нанол'ампочка ж и см контекст

Физики создали из одной нанотрубки самую маленькую на свете нанолампочку. Её длина составляет 1,4 нанометра, а ширина – 13 нанометров. aif.ru 5 7 09

nanobec

нанолов'ушка ж и см контекст

Наноловушка для молекул... internet 10 I 2010

nanosarpană

наномагн'ит м ы см контекст

Наномагниты вместо лекарств... 2 I 2010

nanomagnet

наноматери'ал* м ы см контекст

... была продемонстрирована технология – производство алюминия с применением наноматериала (инертных нерасходуемых анодов). g.ru 9 I 2010

nanomaterial (anozi inerti neutilizați) pentru producția de aluminiu

наноматери'ал* м ы см контекст

В 2005-м я сделал своё главное на сегодняшний день открытие – один из первых наноматериалов на основе урана. aif.ru 28 09 3

nanomaterial pe bază de uraniu

наномет'одика ж см контекст

За две недели 10 кило по специальной нанометодике. g.ru 9 I 2010

nanometodică

наном'етровый* прил см и Dicționar IV 2007-2009

С помощью туннелирования между двумя слоями ферромагнетика через нанометровый слой оксида алюминия (Al₂O₃) ученые ввели поляризованные электроды в кремниевый элемент, причем им удалось добиться стабильной поляризации спинов большей части электронов при комнатной температуре. g .ru 9 12 09

de nanometru

нанометрол'огия ж см контекст

... открыт научно-образовательный центр «нанотехнологии», основные направление деятельности которого нанометрология. aif.ru 22 09 14

nanometrologie

наномиллиард'ер м ы см контекст

Нынешние учёные-«наномиллиардеры» в настоящих миллиардеров, конечно, превратятся вряд ли. rg 1 7 09

nanomiliardar

нано-модифици'рованный прил см контекст

... за две недели лечения животных нано-модифицированным стволовыми клетками человека сумели добиться четырехкратного ускорения роста кровеносных сосудов по сравнению с контрольной группой животных... г.ру 6 10 09

nanomodificat

нанона'ука* ж см Dicționar... IV, 2007-2009. Semne 2009

... в области нанонаук... Г.ру 30 12 09

nanostiințe (pluralul s-a format recent)

нанообъ'ект м ы см контекст

Научиться манипулировать нанообъекты – задача сколь не актуальная, столь не простая. aif.ru 5 7 09

nanoobiect

нанопервопрох'одец м дцы см контекст

«Секрет фирмы» представляет нанопервопроходцев – десять первых производственных проектов, получивших одобрение госкорпорации. rg 1 7 09

primul transferat în sfera nano

Нано-Поли-Техно Выставка Internet 10 I 2010

[nano-poli-tehno] Expoziție

наноп'ористый прил см контекст

Нанопористый микроскоп (з) г.ру 6 10 09

microscop cu nanopori

наноразм'ерный* прил и IV см контекст

Промышленные нанотехнологии...

Возможность конструкционного применения целевого продукта нанотехнологии появляется только в результате консолидации наноразмерных частиц вещества... 31 10-11 09

de dimensiuni nano

Вопросы исследования структуры и свойств наноразмерных объектов. Г.ру 30 12 al obiectelor de dimensiuni nano

наноразраб'отка а и см контекст Dicționar... IV

Наноразработки сегодня ведут все страны мира, практически во всех отраслях промышленности. aif.ru 5 7 09

nanoelaborare

нанорель'еф м см контекст

Нанорельеф повысит активность топливных элементов. 31 10-1 11 09

nanorelief

нанорубрик'атор м Internet 10 I 2010

Наносиб'ирь см контекст

... фонд «Наносибирь» - именно так будет называться высокотехнологичное предприятие, которое будет построено в Новосибирской области при партнерстве ГК «Роснано». g.ru 9 I 2010

[nanosibir'] fond

нанососто'яние с см контекст

Путь в наносостояние 10 I 2010 internet

nanostare

нано-ср'едство с -а см контекст

Нано-средство для восстановления прозрачности стеклопластиковых автофар. 2 1 2010

nano-modalitate de... nano-mijloc de...

наноструктур'ированный прил см контекст

Кафедра... организует участие студентов в моделировании, разработке и создании новых, в том числе, наноструктурированных материалов... широкого спектра использования. aif.ru 22 09 19

... разработали экологически безопасные процессы подготовки поверхностей металлических изделий к окрашиванию с нанесением наноструктурированных слоёв, которые предполагают более короткий цикл обработки по сравнению с традиционными методами. aif.ru 22 09 19

nanostrucurat (material, strat)

нанотекст'иль м см контекст

Настоящее и будущее нанотекстиля 10 I 2010 Интернет

nanotextilă

нанотерап'ия ж см контекст

Возможно, последний шанс для России излечиться от нефтемании нанотерапией. rg 1 7 09

nanoterapie

нанотерм'итный прил см контекст

При разработке такой «умной бомбы» исследователи использовали специальный нанотермитный композит, содержащий металловидное топливо и неорганический окислитель, в результате чего получилось крайнее горючее вещество, способное ... ударную волну... Нано в России... 2 1 2010

de nanotermiit

nanotech-компании мн см контекст

... nanotech-компании множатся, как грибы после дождя... 31 10-1 11 09

companii nanotech

- нанотехнол'огия*** ж гии см контекст
... Израиль очень надеется на совместные проекты в сфере нанотехнологий, освоения космического пространства и спутниковой связи. 6 09
nanotehnologie
Нанотехнологии лечат раны
Разработан новый наноматериал – плёночное покрытие для лечения ран. g-ru 9 I
2010
membrană nano pentru răni
- нанотр'убка*** ж и Dicționar... IV, 2009 см и контекст
Гигапроблемы от нанотрубок (з)
Нанотрубки представляют опасность для здоровья. Г.ру 30 10 09
nanotub
- наноустр'ойство** с а см контекст
Комбинированные ДНК-нанотехнологий могут способствовать созданию новых наноустройств. 31 10-1 11 09
nanodispozitiv
- нанох'имия** ж 10 I 2010 panochimie
- наночаст'ица*** ж ы см контекст
Ученые наночастицами улучшили свойства стволовых клеток. г.ру 6 10 09
nanoparticulă
- наночаст'ица*** ж ы см контекст и Dicționar... IV
Исследователям из Индии удалось создать технологию получения золотых наночастиц с помощью обычного чая.
NaAuCl₄, которые при помешивании меняли цвет чая с желтого на красный. Это являлось признаком образования наночастиц золота. ajf.ru 5 7 09
nanoparticule de aur
наночастица* см контекст
Как увидеть «наночастицу»... Internet 10 I 2010
- наночаст'ица*** ж ы см контекст
Инновационная линия средств по уходу за волосами, содержащие наночастицы (~ железа, цинка и меди)... sz.ru 23 11 09 2
nanoparticule de fier, zinc și cupru

CĂRȚILE SLAVONE VECHI ÎN FONDURI ȘI COLECȚII DIN JUDEȚUL SUCEAVA. COLECȚIA MĂNĂȘTIRII PUTNA

Olimpia MITRIC

Dans la première partie de l'article, l'auteur fait une présentation d'ensemble des livres anciens slavons, qui sont gardés aux grands détenteurs du département de Suceava et attire l'attention sur leur importance pour la culture roumaine. Ces livres sont imprimés dans des ateliers typographiques de Cernigov, Grodno, Kiev, Lvov, Moscou, Ostrog, Poceaev, St. Petersbourg, Vienne, Vilnius et Zabludov. On a évoqué, aussi, les noms de ceux qui ont signalé auparavant la présence de livres semblables dans cette zone-ci.

Dans la seconde partie de l'article, l'auteur fait connu le patrimoine de livre slavon gardé de nos jours dans la bibliothèque du monastère Putna, la célèbre fondation, de l'année 1466, du prince régnant Etienne le Grand.

Les notes marginales et les ex-libris, inédits, dans les langues roumaine et slavone qui accompagnent les feuilles de ces livres présentent une grande importance documentaire. Une de celles-ci est la note dédicatoire autographe dans la langue slavone de l'année 1629, pas signalée jusque maintenant, de Petru Movilă, à cette époque-là, l'abbé de Lavra Pecerska de Kiev. La note a été identifiée sur les feuilles d'un livre slavon (*Cuvântările Sf. Ioan Gură de Aur // Les discours de Saint Jean Bouche d'Or*), imprimé à Kiev en 1624, donné au monastère Sucevița, la fondation la plus importante de la famille Movilă. Aujourd'hui, le livre se trouve dans la bibliothèque du Monastère Putna. La transcription du texte, suivie par la traduction, a été réalisée en concordance avec la méthode utilisée dans les ouvrages de spécialité.

Mots-clés: livres anciens slavons, patrimoine de livre slavon, bibliothèque du monastère Putna

Marii deținători de carte veche din județul Suceava (Fondul de carte veche al județului, de pe lângă mănăstirea Teodorenii din Suceava; mănăstirile Putna, Sucevița, Dragomirna, Moldovița și „Sf. Ioan cel Nou” de la Suceava; Serviciul Județean al Arhivelor Naționale; Complexul Muzeal Bucovina din Suceava), câteva biserici și persoane particulare păstrează, potrivit estimării noastre, 153 de cărți vechi (evident, avem a face și cu titluri în mai multe exemplare) imprimate în centre tipografice din Cernigov, Grodno, Kiev, Lvov, Moscova, Ostrog, Poceaev, St. Petersburg, Viena, Vilnius și Zabludov¹. Desigur, ele trebuie introduse în circuitul științific întrucât sunt

¹ Pentru cei interesați de circulația și frecvența acestor tipărituri, indicăm numărul de exemplare și vechimea, pentru fiecare centru tipografic: Kiev: 56 exemplare, din anii 1623-1792; Moscova:

importante și pentru cultura românească. După cum se poate constata și din prețiosul catalog realizat de Iakim Zapasko și Iaroslav Isaevič, pentru cartea imprimată în centrele tipografice de pe teritoriul actual al Ucrainei¹, nu sunt cunoscute specialiștilor; autorii indică și bibliotecile din Europa, în care pot fi găsite exemplare din tipăriturile descrise.

Au mai existat câteva inițiative în acest sens. Profesorul Ștefan Hreniuc din Suceava a făcut cunoscute, în revista Mitropoliei Moldovei, câteva cărți mai rare imprimate la Lvov, în tipografia Frăției (Bratstva): o *Evanghelie* (1670) și un *Apostol* (1696) din biblioteca personală, un *Triod al Floriilor* (1642), din tipografia lui Mihail Sliozka, dedicat mitropolitului Petru Movilă, exemplar aflat în proprietatea bisericii din localitatea Ipotești, lângă Suceava².

De asemenea, Pr. prof. Ioan Zugrav a descris, în special sub aspectul însemnărilor marginale, un *Triod pentru post* tipărit la Kiev, în Lavra Pecerska, în anul 1715, păstrat la biserica din Dănila³; un *Apostol* (1666), tipărit la Lvov, în tipografia Frăției, bogat ornamentat și ilustrat, din proprietatea mănăstirii Sf. Ioan cel Nou din Suceava⁴; alte cărți aflate în proprietatea bisericii „Adormirea Maicii Domnului” din Ițcani (cartier al orașului Suceava)⁵: un *Triod pentru post* (1627) bogat ilustrat, tipărit la Kiev, la Lavra Pecerska, alt *Triod al Floriilor* (1663) și un voluminos *Antologhion* (1694), imprimate la Lvov, în tipografia Frăției; o *Evanghelie* (1644), tipărită la Vilnius, un *Ceasoslov* (1724), și un *Slujebnic* (1746), din tipografia Lavrei Pecerska din Kiev, un *Trebnic* (1743) și un *Tipicon* (1763), tipărite la Moscova, toate aflate în proprietatea vechii biserici episcopale din Rădăuți⁶.

În continuare, ne vom referi la patrimoniul de carte slavonă păstrat, în prezent, în colecțiile de carte veche ale bibliotecii mănăstirii Putna, binecunoscuta ctitorie, din anul 1466, a domnitorului Ștefan cel Mare. Mai puțin cunoscută, colecția de cărți slavone cuprinde 42 de volume tipărite în centre tipografice din Zabludov, Kiev, Lvov și

48 exemplare, din anii 1700-1784; Lvov: 37 exemplare, din anii 1639-1790; Viena: 5 exemplare, din anii 1780-1795; Poceav: 2 exemplare, din anii 1756-1787; Cernigov: 1 exemplar, din 1761; Grodno: 1 exemplar, din 1790; Ostrog: 1 exemplar, din 1580/1581; St. Petersburg: 1 exemplar, din 1765; Zabludov: 1 exemplar, din 1569.

¹ *Памятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків виданих на Україні*. Львів, Видавництво при львівському державному університеті видавничого об'єднання „Вища школа”, книга перша (1574-1700), 1981; книга друга, частина перша (1701-1764), 1984; книга друга, частина друга (1765-1800), 1984.

² Ștefan Hreniuc, *O veche carte bisericească tipărită pe vremea Mitropolitului Petru Movilă*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei” (în continuare: MMS), 1968, nr. 3-4, p. 231-232; Idem, *Însemnări despre unele cărți vechi care au circulat în Moldova*, în MMS, 1988, nr. 1, p. 128.

³ Ioan Zugrav, *Alte cărți vechi bisericești*, în MMS, 1966, nr. 1-2, p. 109-112.

⁴ Idem, *Cărți rare cu d.ferite însemnări păstrate în Biblioteca Mănăstirii „Sf. Ioan cel Nou” din Suceava*, în MMS, 1968, nr. 5-6, p. 322-324.

⁵ Idem, *Vechi tipărituri bisericești păstrate la Ițcani*, în MMS, 1966, nr. 3-4, p. 240-242.

⁶ Idem, *Cărțile bisericești mai vechi din vechea biserică episcopală din Rădăuți și însemnările de pe ele*, în „Candela”, 1924, nr. 7-8, p. 341-343.

Moscova. Cea mai veche carte, o frumoasă *Evanghelie învățătoare*, din anul 1569 (cumpărată „de la popa Matei din Orhei, cu un ughi”), provine din tipografia de la Zabłudov. S-a demonstrat că textul acestei Evanghelii a stat la baza traducerii în limba română a *Evangheliei cu învățătură*, tipărită de diaconul Coresi, la Brașov, în anul 1581¹.

De formate și tematică variată (literatură patristică, omiletică și liturgică, hagiografii, învățături morale, scrieri filozofice, epistole), cărțile slavone sunt bogat ornamentate și ilustrate prin contribuția unor gravori iscusiți. Din rândul autorilor, traduși ulterior și în limba română, îi amintim pe Ioannikie Galeatovski, arhimandritul Cernigovului (cu volumele *Cheia înțeleșului*, *Mesia cel adevărat*), Tuptalo Dimitrii, mitropolitul Rostovului (cu vasta lucrare, în mai multe volume, *Viețile sfinților*) și Ștefan Iavorskij (cu volumul *Piatra credinței*). Este prezent, de asemenea, și *Trebnicul*, din anul 1646, împodobit cu stema Movileștilor, marea operă a mitropolitului Petru Movilă, care-i semnează și predoslovia.

De mare importanță documentară sunt însemnările marginale și ex-librisurile, în limbile română și slavonă, ce însoțesc filele acestor cărți. Cele mai multe reconstituie circulația cărților, ca, de pildă, însemnările de danie către mănăstirea Putna sau Sihăstria Putnei cu frumoasa semnătură autografă a fostului mitropolit al Sucevei, Antonie, apoi mitropolit de Cernigov și Bielgorod. De aici trimite cărți mănăstirii sale de metanie, Putna: „Această carte, Sbornic, dăruitu-am sfintei mănăstiri Putnii, pentru ca să fie întru pomenirea noastră. Bealgrad, vleit 7253 <1745>, aprilia 25, Antonii, metropolit” (*Sbornic*, Moscova, 1700); și Ioanichie, arhimandritul Lavrei Pecerska, trimite un Triod (Kiev, 1727) schitului putnean, la rugămintea starețului de aici; altele au fost donate de viețitorii mănăstirii Putna sau au fost cumpărate de obștea mănăstirii.

Cercetarea acestei colecții ne-a rezervat și o mare surpriză: pe un exemplar din *Cuvântările șf. Ioan Gură de Aur* (Kiev, 1624)², ce a aparținut, după cum vom vedea, mănăstirii Sucevița (ctitoria cea mai importantă a Movileștilor), am identificat, însemnarea de danie, din anul 1629, nesemnălată până în prezent, a lui Petru Movilă, viitorul mitropolit de Kiev; în momentul donării acestei cărți era conducătorul Lavrei Pecerska și în plină ascensiune a activității publicistice, dacă este să ne referim numai la această latură a activității sale prodigioase. Se găsește în partea inferioară a primelor file r. ale cărții, dispusă în două rânduri pe fiecare filă (mai exact, pe p. 3-15, întrucât

¹ K.I. Koliada, *Ivan Feodorov i knigopechatanie nekotorykh stran vostochncj Evrcpy*, în „Vestnik istorii Mirovoj kul'tury”, nr. 1, Moscova, 1958 (articol tradus în românește în „Probleme de istorie. Traduceri din revistele sovietice de istorie”, III, 1958, pp. 32-54); P. Olteanu, *Les originaux slavo-russes des plus anciennes collections d'homélie roumaines*, în „Romanoslavica”, IX, 1963, pp. 176-187 (După *Crestomația limbii române vechi*. Volumul I (1521-1639). Coordonator Alexandru Mareș, București, 1994, p. 30, nota 79).

² Colligat cu volumul *Tălcuirea Apocalipsului de Andrei, arhiepiscopul Cezareii Capadociei* (Kiev, 1625). Inv. 427, cota 1472. Potrivit acestei însemnări de danie, aceste volume au aparținut inițial mănăstirii Sucevița, ctitoria cea mai importantă a familiei domnitoare a Movileștilor.

cartea are numerotate paginile), scrisă cu cerneală neagră (astăzi, ușor rădăcinie), în limba slavonă.

Lipsa primei file cu începutul însemnării, în care apărea și numele lui Petru Movilă, ne-a determinat să acordăm mare atenție particularităților grafice ale textului, pe care l-am comparat cu alte însemnări și ex-librisuri autografe cunoscute ale mitropolitului din volumele ce ne-au stat la îndemână¹. Edificator a fost și autograful ierarhului, de pe fila unui manuscris grecesc², ce cuprinde sintagma „r□ko□ vlasno□” (cu mâna proprie), prezentă și în însemnarea noastră. Pe alocuri apăsate și amplificat, scrisul elegant al ilustrului teolog, prezintă câteva caracteristici (unele proprii), ce atrag atenția, în mod deosebit, precum: hastele inferioare și superioare ale unor litere ce depășesc rândul; litera t suprascrisă, în poziție finală; tendința de evitare a ovalului, de pildă, la litera r.

Redăm în continuare textul însemnării (cu marcarea, prin bare, a dispunerii textului pe paginile cărții), urmat de traducere. În transcrierea textului însemnării, în concordanță cu metoda folosită în lucrările de specialitate, am păstrat cuvintele prescurtate marcate prin tittle, iar literele suprascrise au fost coborâte între paranteze rotunde. De asemenea, s-au introdus majuscule și s-a folosit punctuația modernă:

[...] voevodi(ç) Ze(m)lß Mo(l)da(v)ski(x), ml(s)ñiÓ bi}ieÓ, velikii a(r)xima(n)dri(t) sñ}oi velikoi ç"doñvo(r)noi / La(v)ri Peça(r)skoi Kïevskoi i vßseã Rossii, darova³ vß sñ{i(i) monasñi(r)i S"çevi(c)kii rodiñêlêi / svoi(x), Simêna Mogili, voêvoda i g(s)p(d)rã Zê(m)li Mo(l)da(v)skoi i Ágrovlaxiiskoi, i g(s)pËi e(g) Melanii, / m{ñri svoe(i), vß Mo(l)dovlaxii, sówêi vß prêdhlh S"ça(v)sko(m), vß pamã(t) sebh i rodiñele(m) svoi(m), / da niktoËe Ábo drßzne(t) po(d) klã(t)voÓ sñ}i(x) [...] ili sebh prisvoiñi. Pisa(n) v velikoi Lavrh Peça(r)skoi Kïevskoi, r"koü vla(s)noü. Lh(t) ›(t) / sßzdanïa mira #ZR}LZ, ›(t) vßplßwenïa Ú}e X{va #AX}KĪ, m(s)ca ge(n) z± d}nã.

[...] fiu al voievodului Țării Moldovei, din mila lui Dumnezeu, mare arhimandrit al sfintei mari făcătoare de minuni Lavra Pecerska din Kiev și a întregii Rusii, a dăruit⁴ în sfânta mănăstire Sucevița a părinților săi, a lui Simion Movilă, voievod și domn al Țării Moldovei și al

¹ Archim. Ghenadie Enăceanu, *Din istoria bisericească a românilor. Extradate din Jurnalul „Biserica Ortodoxa Romana”, pre anul al VII. 1883. Petru Movilă*, București, 1882, p. 87; Dr. Nestor Vornicescu, *Șfântul ierarh Petru Movilă Mitropolitul Kievului, al Galiției și a toată Ucraina. Monografie hagiografică, Tipărită în urma hotărârii Șfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, din anul mântuirii 1996, ziua 26, luna octombrie*, Craiova, 1999, p. 283, 287, 288.

² Victor Brătulescu, *Miniaturi și manuscrise din Muzeul de Artă religioasă*, București, 1939, planșa IX.

³ Cuvânt barat de o linie.

⁴ Idem nota 12.

Ungrovlahiei, și a doamnei lui, Melania, mama sa, în Moldovlahia, aflându-se la hotarul Sucevei, spre pomenirea sa și a părinților săi, ca nimeni să nu îndrăznească sub blestemul sfinților [...] sau să-și însușească. A fost scris în marea Lavră Pecerska din Kiev, cu mână proprie. Anul de la facerea lumii 7137, de la întruparea lui Iisus Hristos, 1629, luna ianuarie ziua 7.

După cum se poate observa, textul nostru mai prezintă o discontinuitate: a fost decupat rândul ce cuprindea tocmai obișnuita formulă de blestem la adresa celor ce-ar îndrăzni să înstrăineze cartea de la mănăstirea Sucevița, indiferent prin ce mijloace.

Astăzi, în biblioteca mănăstirii Sucevița se mai păstrează și alte cărți imprimate la Kiev, în strânsă legătură cu activitatea mitropolitului Petru Movilă¹, și nu excludem posibilitatea ca unele să fi făcut parte chiar din aceeași donație, însă numai exemplarul de la Putna poartă însemnarea de danie autografă. De bună seamă, comunitatea monahală avea nevoie de aceste cărți; Moldova era încă lipsită de activitate tipografică, iar în Țara Românească, din anul 1558, nu se tipărise nici o carte. De aceea ajutorul de la Kiev va fi binevenit pe tot parcursul secolului al XVII-lea². Mai precizăm că volumul kievean nu conține alte înscrisuri marginale, care ne-ar fi putut lămuri și asupra împrejurărilor în care a ajuns la Putna.

Această însemnare, neașteptată, se alătură celorlalte autografe cunoscute – nu prea multe – ale marelui ierarh ortodox și patron al culturii.

Reunite în cele mai reprezentative colecții de carte veche din România, cărțile slavone păstrate astăzi la mănăstirea Putna, alături de celelalte cărți tipărite și manuscrise, de celelalte obiecte prețioase (broderii, argintării, icoane) sunt deopotrivă mărturia focarului de cultură ortodoxă de aici, ce s-a manifestat neîntrerupt, până în zilele noastre.

¹ Un alt volum colligat cuprinzând *Cuvântările Sf. Ioan Gură de Aur* (ed. 1623, 1624) și *Tâlcuirea Apocalipsului* de *Andrei*, arhiepiscopul Cezareii Capadociei (1625) (Inv. 201); *Învățăturile avvei Dorothei* (1628) traduse din limba greacă de către Petru Movilă, împodobite cu stema arhimandritului, iar prefața îi este dedicată: „Lui Petru Movilă, fiu al voievodului Țării Moldovei” (Inv. 196); *Evanghelie învățătoare* (1637), cu prefața scrisă de mitropolitul Petru Movilă (Inv. 202); *Trebnicul* (16 decembrie 1646), marea operă, în trei părți, a mitropolitului, care-i semnează și predoslovia; împodobit cu stema Movileștilor este cercetat și astăzi de cei doritori a afla desfășurarea amănunțită a ritualului ortodox (Inv. 187).

² Vezi, de exemplu, Gabriel Ștrempel, *Spr.jinul acordat de Rusia tiparului românesc în secolul al XVII-lea*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, I, 1955, p. 15-42 [republicat în „Revista română de istorie a cărții”, III-IV, nr. 3 (2006)/4 (2007), p. 238-255].

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

**WHEN COULD BE DATED ‘THE EARLIEST SLAVIC
BORROWINGS IN ROMANIAN’?**

Sorin PALIGA

The paper briefly analyses some crucial elements leading to understanding the Slavic ethnogenesis in the interval from 6th to 10th centuries A.D. These data allow us to note that there is no argument supporting the hypothesis that there were ‘Old Slavic elements in Romanian’ (i.e. 6th to 7th centuries A.D.) The author compares two studies, one written by Gh. Mihăilă (1971) and a newer one of Ivan Duridanov (1991), which are practically irreconcilable: the former (Mihăilă) brings forth arguments supporting the hypothesis that oldest Slavic borrowings in Romanian cannot be dated earlier than 12th century A.D., whereas the latter (Duridanov) continues to support the older hypothesis that oldest Slavic borrowings may be dated in the 6th century A.D. The data and arguments recently presented in Paliga and Teodor 2009 permit to have a clearer view of the realities in the first millennium A.D. and to try explanations based on solid arguments, not on circumstantial speculations.

Instead of conclusions, the author analyses the relevant case of form *cumătră*.

Key words (English) Slavs, Proto-Slavs, Sclaveni, ethnogenesis, Albanians, East Romance, Proto-Romanians

Introduction

In 1966 Giuliano Bonfante published a then famous study suggestively entitled *Irfluences du protoroumain sur le protoslave?* in which he brought forth arguments that, among others, the open syllables of the early Slavic phonetic system reflected a Proto-romanian influence. The study was later included in his consistent volume dedicated to various issues regarding the Romanian language, mainly aspects regarding etymology and historical issues (the *Studi romeni*), now also translated into Romanian (Bonfante 2001 – I have used this edition for references in this paper). Several years later, in his turn, Gh. Mihăilă published another reference study dedicated to the criteria of determining the Slavic influences in Romanian (Mihăilă 1971). Several decades have since elapsed, but the problem of the earliest Slavic borrowings in Romanian continues to be frequently debated, with not rare cases when influential linguists still hold the hypothesis that the earliest Slavic borrowings in Romanian may be dated as early as the 6th-th centuries A.D.

The problem labelled ‘the earliest Slavic borrowings in Romanian’ has been constantly present in many volumes or papers. Without analysing the details – as simply quoting the various works where it has been debated would require tens of pages – one may conclude that the overwhelming majority of the Romanian linguists and an important number of the foreign linguists (the situation is complex here, as there are many views of the topic) have advocated the basic idea that ‘Slavic had an early and deep influence upon Romanian’, with some hues and stresses on various details. (See with details and further discussions Paliga 1997, later reprinted with some additions and corrections as Paliga 2006). The studies written by Bonfante and Mihăilă are rather exceptions, just like our studies. I would refer here to the brief, but dense, paper of Ivan Duridanov (Duridanov 1991, *Die ältesten slawischen Entlehnungen im Rumänischen – The Earliest Slavic Borrowings in Romanian*). The title is eloquent. Duridanov’s approach seems rather surprising, as he had published extensive and solid studies in the field of Thracian studies and other fields of comparative grammar (e.g. Duridanov 1989, 1993, 1995 etc.) On the other hand, Duridanov’s study is a good proof of the largely spread hypothesis that ‘Romanian has a massive Slavic influence’ or, if not so important, at least must have had a very early Slavic influence. This conviction began to gradually gain roots in the 19th century, and gradually became so solidly rooted in the conscience of many researchers of the field, that it has got the contours of an obsessive cliché, a doubtless axiom. It is not of course our purpose to deny the Slavic influence in Romanian, as it is obvious. I just want to stress some less known or unknown facts, and to conclude that there was no such ‘early Slavic borrowings’ datable in the 6th- 7th centuries A.D.

As far as we can approach the topic in a few pages only, our wish is to show that the issue of the ‘earliest Slavic borrowings in Romanian’ is more complex and, as any complex issue, more complicated than it seemed (and still seems). The two mentioned papers of Bonfante and Mihăilă are almost forgotten now, even if Bonfante’s study was lately included in his volume of studies dedicated to the Romanian language. Our studies have not had a happier fate. *Habent sua fata libelli*.

Let us not discourage though. An ample interdisciplinary approach was lately attempted in *Lingvistica și arheologia slavilor timpurii. O altă privire de la Dunărea de Jos* (Linguistics and Archaeology of the Early Slavs – Paliga și Teodor 2009), for the time being the only such attempt in Romania and, to put in straight, among the few similar attempts in the world. Our book is published several years after another book written by a Romanian archaeologist, Florin Curta, shocked – we may say – the scientific world (Curta 2006, the Romanian edition; the English original had been published in 2001). We should not be amazed: there was a long series of errors in preconceived ideas in the study of the early Slavs.

I would just add that quoted large work, and the present paper, reflect a long-lasting preoccupation regarding the substratum heritage in southeast Europe and, as a part of it, the relations between East Romance and Slavic, with several glimpses of attempts to

reconstruct the Slavic ethnogenesis. One of the first attempts was published in *Slavistična Revija* (Paliga 1988) and alternatively continued with studies published in the *Linguistica* (Ljubljana) and some other journals, in Romania and abroad. The road has been difficult and tortuous but, after more than 25 years in the meanders of etymology and other historical investigations, I may have the right to try a summary. The reader may find it here.

What is an ‘old Slavic element’ in Romanian?

Across years, in studies and papers published in various journals, we gradually got to the conclusion that the problem of the Slavic elements in Romanian is far more complicated than previously presented, some due to prestigious, influential linguists. Unfortunately, their assertions, too often taken for granted, for irrefutable axioms, do not resist a keen analysis. As an example, it is not at all proved by analysis that the ‘oldest Slavic elements in Romanian date back to the 6th-7th century A.D.; nor is it proved that ‘Romanian underwent a massive Slavic influence’; and it is not feasible to accept the view that there are Albanian elements in Romanian. These are clichés spread not only after WW2, but some of them long before, often in a certain political context and with certain political aims. But we know that politics is a frequent intruder into science and, almost always, a bad, if not a catastrophic advisor.

We would like to resume the former discussions about the fate of the so-called ‘earliest Slavic borrowings into Romanian’ starting from Ivan Duridanov’s evoked paper (Duridanov 1991). After summing up various previous studies on the oldest Slavic borrowings into Romanian, the author presents the following list: *baltă* ‘a pond; a lake’, *daltă* ‘chisel’, *gard* ‘a fence’, *jupîn* (*jupân*) ‘a local leader, a noble’, *măgură* ‘a narrow pass in the mountains’, *mătură* ‘a broom’, *smântână* ‘milk cream’, *stăpân* ‘a leader, a master’ (see *jupân* / *jupîn* above), *stână* ‘a sheep shelter’, *sută* ‘one hundred’, *șchiau*, pl. *șchei*, today obsolete in vocabulary and / or common speech, ‘a Slav’; still present in place-names, the best known being *Șcheii Brașovului* (lit. ‘the Slavs of Brașov’), but there are other place-names *Șchei* in other districts of Romania. The form was, beyond any doubt, more spread in the past. Let us then attempt a brief analysis.

We anticipate the conclusion below: NONE is, in fact, a Slavic element still less an old Slavic element into Romanian, therefore to be dated in the 6th-7th century A.D. We shall proceed step by step, then by eliminating the possible candidates for the list of the ‘oldest Slavic borrowings in Romanian’.

It would be at least a bold attempt to assume that *Sclavus* may be possibly labelled a ‘Slavic element’ in (Proto-)Romanian. We do know that this form was used at colloquial level as proved by Romanian forms *șchiau*, pl. *șchei* < Late Latin *Sclavus*, for sure borrowed from a local vernacular; in documents, the earliest attested form is *Sclavenus*, pl. *Sclaveni*, Greek *Sklavenoi* but we may infer that the short, colloquial form preceded the bookish form by at least several years, therefore it must have been adapted to

postclassical Latin some time before 550 A.D. We must also assume that postclassical *Sclavus*, pl. *Sclavi* (to later become Romanian *șchiau*, *șchei*) somewhat reflected a borrowing and adaptation from an initial form heard as *slověninъ*, pl. *slověne*. The phonetical evolution is not clear in all details (*c/ k* is epenthetic in the sequence *scl-*, *skl-*), but this is acceptable for those hard times of wars and unrest. We may therefore assume that some time before 550 and, from that moment on, the East Romance speakers first heard the Slavic speakers and adapted the original ethnic name *slověninъ*, pl. *slověne* as *Sclavus*, *Sclavi* (colloquial forms) and, perhaps some time later, *Sclaveni*, *sklavenoi* (even if these latter forms are, in fact, the earliest attested).

On the other hand, it is highly probable that the new name for the new comers covered, in fact, a multi-ethnic reality, in which the majority was formed by what we may label 'early Slavs' (but it is so, so difficult to define these 'Early Slavs', see below). The modern ethnic names *Slovák* 'a Slovak', *slovenský*, the adjective, and *Slovenec* 'a Slovene', *slovenski* (the adjective) show that an ethnic name derived from the root *slovo* 'word; to utter words in our language (i.e. 'the language we can understand' as opposed to *němci* < *něm-* 'dumb', i.e. 'those who speak a language we cannot understand') must have existed in those times as well, the precursor of the modern ethnic names of the Slovenes and Slovaks. The phonetic evolution from *slověne* to *Sclaveni* or *Sklavenoi* is not clear, but it would be naïve to assume it may traced back with more accuracy. Otherwise put, *Sclaveni* or *Sklavenoi* is close enough to *slověne* so as to assume that the original form was first heard, then adapted to the pronunciation in the Latin vernacular of the age. There is not other plausible explanation, at least we are not capable to offer a better one. But I think the explanation is correct, it is just our task to try to unveil what it may have covered some 1,500 years ago.

We have recently discussed the indeed complex situation of the forms *Sclavenus* și *Sclavus* (see Paliga and Teodor 2009: 80-83). These cannot be anyway labelled as 'old Slavic elements in Romanian', even if we may be inclined to major concessions and without any local patriotism. Rom. *șchiau*, *șchei* is indeed an old ethnic name in Romanian, and the best, irrefutable proof it was once used at colloquial level, and continued to be used for several centuries, until the dawn of the modern age, when it became obsolete, then replaced with the modern, bookish form *slav*. It is, in fact, as old as two other ethnic names preserved in Romanian: *rumân* < *Romanus* and *frânc* < *Francus*; to just add that *rumân* turned to have a social, not ethnic, meaning in the Middle Ages: a serf, which obviously reflected the humiliating status of what the heirs of Rome turned to be several centuries later. But that was history. The final re-shaping of *rumân* with the ethnic meaning 'Romanian' consolidated in the 19th century, but it was first documented in 1582. The Middle Ages were not so dark as we were accustomed to consider them, and the memory of that tradition had not died.

In short, *șchiau*, *șchei* cannot be labelled 'a Slavic element', it is – beyond any reasonable doubt – on the same semantic and historical level together with *rumân* <

Romanus and *frânc* < *Francus*. If *rumân* < *Romanus* may be labelled a direct heritage from Latin, then *frânc* < *Francus* and *șchiau*, *șchei* < *Sclavus* are postclassical Latin elements, i.e. forms borrowed, in less clear circumstances, in the wake of the new historical and political conditions. There were many post-classical forms, borrowed from various sources of the time, but which must be considered Latin elements, be they 'late Latin' or 'post-classical elements'. Therefore, one of the would-be 'early Slavic borrowing in Romanian' may be safely removed from the list.

The most interesting Romanian form *sută* was once analysed, together with Slavic *sъto* in a quite consistent paper in *Slavistična Revija* (initially written in English, then translated by editors into Slovene, later included in a volume of studies; a variant of it was also included in our doctoral thesis – Paliga 1988, a topic resumed in 1997 and, with some revisions and additions in Paliga 2006: 187 ff.). As we analysed the multiple aspects of the relation Rom. *sută* v. Slavic *sъto* we shall not resume the whole discussion here. Just a note though: even a furtive glance at the form **sъto* shows that it is 'outside the Slavic numeral system', as the expected form should have a nasal in its root, just like the numerals for '10' and '100'. In other words, an archaic Balto-Slavic form should have been **sęt-*, **sętъ* or **sęto*, never **sъto*. There were repeated attempts to consider Slavic **sъto* a borrowing from a neighbouring language. That language should have obviously been a satem idiom, but – by elimination – could not be a Baltic idiom, nor could it be a West Iranian dialect; it could ONLY be a north Thracian vernacular. This is obvious. Of course, 'obvious' may have various interpretations in various authors: what is obvious to me may be entirely unconvincing to others. The situation of Slavic **sъto* will be clarified as we can gather together additional material showing that the North Thracian (perhaps Carpien or other north Dacian) groups had their contribution to the Slavic ethnogenesis. Both the linguistic and the archaeological evidence decisively supports this hypothesis. It is not the high time for a global consideration, but we are indeed quite close to it. This paper is such a modest step ahead¹. Any serious, keen analysis may also safely conclude that Romanian *sută* is NOT a Slavic borrowing, early or not early. It is, beyond any reasonable doubt, a substratum, Thracian form; it is also of Thracian origin in Proto-Slavic too; and it is NOT the only such example. It should be also removed from Duridanov's list.

The forms *stăpân* and *jupân* were also analysed: Paliga 1987 (initially in *Linguistica*) then, resuming the topic from the perspective of 'the suffix of leadership' (*Herrschaft* and *Herrschaftsfix*²) in Paliga 2002. The topic had been yet

¹ I do not want to comment on Marko Snoj's criticism on my explanation as presented in the last volume of France Bezlaj's etymological dictionary. The author asserts that my explanation is 'najmanj utemeljeno', without giving any argument. Until solid arguments are really invoked, I maintain it, being proved by already numerous other examples and cross analyses.

² We started, in fact, from an outstanding study of Isabelle Koock-Fontanille, who had analysed this suffix in the Hittite terms referring to *Herrschaft*. Our view is that Thracian agrees with Hittite in some important details, including the preservation of a specific phoneme, presumably a

approached on another occasions as well, e.g. Paliga 1997 and, in the revised edition, Paliga 2006, in the chapter dedicated to the terms referring to social and political organisation. We then showed that the etymological analysis suggests the reconstruction of some basic forms with root **ban-*, **pan-*, hence *ban* ‘a local leader’ and later, at a given historical moment, also ‘coin’, when the local leaders began to issue coins as a token of their authority (a problem already explained by Hasdeu more than a century ago). This root later developed as *stă-pân* and *ju-pân* < *giu-pân* (*ǵu-pân*), with the evolution *ǵ* > *j* as in the Latin elements of Romanian, e.g. *joc* < *ǵoc* etc. These are NOT, therefore, Slavic elements. If doubt may still persist, then we stress: for sure, they are not ‘archaic Slavic elements in Romanian’. Another axiom proves false. Both *ju-pîn* (*jupân*) and *stăpân* are of indigenous, Thracian origin and, again, also borrowed in early Slavic (representatives of satem substratum C, see below).

Măgură ‘a narrow pass in the mountains’ and *mătură* ‘a broom’, both with stressed *ă* (3rd syllable from the end of the word, proparoxytone) akin to the stress in *cumătră* (paroxytone) < postclassical Latin **cumatra*, classic *commater* (cf. Fr. *commère*, Sp. *comadre* etc.)¹. This form cannot be held for ‘Slavic’, despite its being referred to as such in some reference works, e.g. the DEX. The switch to the first declension is like in **sora* < *soror*, but pl. *surori* (< *sorores*).

Both *măgură* and *mătură* are also indigenous (Thracian) elements, quoted as such in most works dedicated to this topic. True, Sl. *metati* ‘to sweep (with a broom)’ would be a tempting comparison, but in the field of comparative Indo-European linguistics, not as a borrowing. The phonetic evolution would not allow such a derivation either, so it is indeed curious why Ivan Duridanov, otherwise an exquisite and scrupulous analyst, supports such a view. Anyway, both *măgură* and *mătură* cannot be included in that list either.

In the last, the list still includes *baltă* ‘a pond; a lake’, *daltă* ‘chisel’, *gard* ‘a fence’ *smântână* ‘milk cream’, *stână* ‘a sheep shelter’. The form *gard* has been gradually included in more and more lists of the indigenous heritage of Romanian, as a borrowing from Slavic *gradъ* ‘a protected area, a fortress’, before the metathesis of liquids, is hardly acceptable; the semantic sphere and the phonetic evolution do not support the hypothesis of a Slavic borrowing, and – at last – most linguists now agree with this view. We should remind Bonfante’s hypothesis, quoted above, that a Proto-Romanian influence seems to have led to the open syllables in early Slavic, therefore *gradъ* < **gard-* would rather reflect a Proto-Romanian influence or, perhaps, a Thracian element in Slavic and, before that, in Romanian, e.g. like *sută* discussed above.

In its turn, *baltă* has long become a common element in the list of indigenous elements

velar spirant (Nikolaj Dmitrievič Andreev’s term) or a laryngeal (the ‘classical’, consecrated term). Unfortunately, such details have remained ignored so far. It is high time to correct this situation.

¹ See the final part of this paper, where we analyse the case of *cumătră*.

in Romanian. During the last decades, it has become common in any list of the substratum elements in Romanian. Curiously, its obviously similar relative *daltă* ‘a chisel’ continues to be held for a Slavic borrowing, even if the phonetic aspect *baltă–daltă* and, on the other hand, *gard* makes it a serious candidate for the list of indigenous elements, not less convincing than *baltă* and *gard*. The author of this paper does not see why *baltă* and *gard* may be now held for indigenous, Thracian elements in Romanian, but *daltă* should be held for a Slavic borrowing. There is no logical argument and, therefore, I shall also exclude this form from the list.

Finally, *smântână* and *stână* once seemed Slavic borrowings, in the tradition of the theory ‘any non-Romance element in Romanian must be a Slavic borrowing’. True again, the parallel *smetana* ~ *smântână* and *stan* ~ *stână* are obviously related; but, as in the case of other similar examples, the phonetic details do not allow to postulate a borrowing from Slavic into Romanian. And, as a general observation, the Romanian terminology referring to milk processing is either indigenous or Latin, ‘intruders’ are indeed rare and relatively new, mainly referring to specific way of processing milk, previously unknown, e.g. *iaurt* (an international term, in fact) and *cașcaval*, a solid cheese.

Summing up, only three forms may be concessively accepted as ‘Slavic’: *smântână*, *daltă* and *stână*; accepting them seems plausible only at first sight and for the sake of concession, as a serious phonetic and extralinguistic analysis does not in fact support such a view. Briefly, all these would-be ‘early Slavic elements in Romanian’ are, in fact, indigenous, substratum elements. Some of them are indeed similar to some Slavic forms, but this has other explanations, not the mere borrowing from Slavic into Romanian. These were clichés of the 19th century, loosely transmitted from one generation to another, without a serious analysis. I would also stress the idea that if not, probably most of, these Slavic forms witness the satem stratum C (Thracian), as analysed below.

Do the forms *Sclaveni* / *Sclavi* mean „Slavs”? What was the meaning of „Sclavenus / Sclavus” in the 6th to 8th centuries A.D.?

The reality of the first millennium A.D. and mainly the reality expressed by ‘the age of migrations’ should be well understood and well analysed, as this is the only way to decipher the meaning hidden behind some usual terms, but with variable meaning in time. We refer, of course, to what is currently labelled *Barbaricum*, as it may have been perceived in the 7th-8th centuries A.D., when Europe was undergoing an ample ethno-linguistic, but also religious change; mentalities were also on the move. Each such detail requires deep investigations, therefore just a few words here.

First of all, ‘ethnogenesis’ is a modern convention just like the phrase ‘the first millennium is an ethnogenetic millennium’. Be it analysed conventionally or not, the first millennium was indeed a complex period as within a quite short period of time,

mainly from 4th to 10th centuries, the changes were so radical and spectacular – if we are looking at it like at a theatre play, as we often do – so any comparison with other periods of known history seems unconvincing. The discontinuous evolution was so radical, that even steadfast ethnic groups, in principle remaining on their ancient territories, practically re-wrote their history from the scratch. As a convenient example, the modern Greeks and the Italians – the direct heirs of the ancient Romans – completely forgot their ancient gods; they remained anchored in the conservative, but otherwise meaningless, days of the week.

Monday (Spanish *lunes*, French *lundi*, Romanian *luni* etc.) reminds the veneration of the Moon; the second day, *martes*, *mardi*, *marți* reminds the veneration of god Mars; the third day, *miercoles*, *mercredi*, *miercuri*... reminds the god Mercurius; Thursday is indeed *dies Jovis* and Friday the day of goddess Venus. Equally, the ‘heathen’ elements of the modern cultures seem re-writings of the old conceptions rather than preservation of archaic elements. Exceptions are indeed rare, e.g. English *Easter*, reminding *Ēastre*, the goddess of dawn; also English *Yule* ‘Christmas’, an old Germanic religious term; or Romanian *Crăciun* ‘Christmas’ but also, at dialectal level, ‘a log, a piece of wood’, obviously an indigenous Thracian element (cf. Bulgarian *bădni večer* ‘the night of logs’ = Albanian *nata e buzmit*)¹.

It is also evident that the Slavic ethnogenesis, be it a more or less conventional label, cannot be analysed independently from other contemporary ‘ethnogenetic phenomena’, as they occurred between the 4th and 10th centuries A.D. In other words, the Slavic ethnogenesis is a chapter of the vast European ethnogenesis, with common and uncommon, specific, local elements, with clear and unclear, dim parts. These peculiar, specific, sometimes dim details are the most important, as they discriminate the Slavs against the Germanic or Romance ethnic groups.

Thirdly, defining the Slavs as they may be such labelled in the 6th through 10th centuries is not exactly the easiest task. Nevertheless, it should be added that we have the same difficulty in trying to define the Germanic groups or the Romance groups of those times, as they were also witnessing a long and complex process of ethno-linguistic changes. This is, in fact, the key of the whole issue: to understand and than to accept the basic idea that the ethno-genetic processes within the mentioned interval are ample and dynamic phenomena; a given social and economic reality in the 6th century was not the same two centuries later. The Germanic groups of the Franks ‘transferred’ their ethnic name to a Romance group, thus contributing to reshaping it as ‘the French’. In another part of Europe, the Altaic group of the Bulgars (incorrectly, but usually labelled ‘Proto-Bulgars’) transferred their ethnic name to a Slavic groups, the Bulgarians². Both cases (and the list may be enriched with other examples) show dynamic phenomena, and this

¹ Romanian *Crăciun* cannot reflect Latin *creatio*, *creationem*, an old, but entirely erroneous etymology. It has no basis, and should be abandoned for ever and for good.

² There may be hot debates, but the ethnic name *Bulgar* seems the only Bulgarian word preserved from the language of the Altaic Bulgars; others are Altaic (or Turkic) words, not Proto-Bulgar.

is – in fact – the clue to the whole issue. Turning this dynamism into a static analysis may be indeed an easier, and thus a more convenient, way to do it, what at what price! This is why many analyses of the 19th and 20th centuries are useless in the wake of the new historical and sociological views regarding history. They were largely, and deeply, affected by the political views of the moment, with catastrophic consequences.

We digressed from the main thread for just underlining, via neighbouring examples, that defining the Slavs of the 6th-10th centuries A.D. is not indeed an easy task: the times were confuse and full of unrest, the ethnic groups were on a permanent move; and, for sure, far from being ‘ethnically pure’. The ethnic purity is a Romantic invention, and turned into an aggressive ideology after WW I.

Both the linguistic analyses and the occurrences in documents show that the *Sclaveni* of the 6th century were only partially (even if in a majority) the precursors of the Slavs as they were later known. Beautiful pages were written on this topic by Ján Pauliny in his remarkable *Arabské správy o Slovanoch* (Pauliny 1999). At the court of the Arab khalifs, *Ṣaqlab* (*Ṣiqlab*, *Ṣaqlāb*), pl. *Ṣaqlāliba* meant ‘a blond slave’, which clearly shows that we still are in a period when the term *Sclavenus*, *Sclavus* had social, rather than ethnic connotations. Of course, a ‘blond slave’ already began to get ethnic connotations, even if they may be considered very far from our definition of *ethnicum*. Or, trying to imagine ourselves in those times, the ethnic connotations were so different from ours, that it would be bold to use them as such, without a careful filter and re-interpretation. To us, from a linguistic point of view, **the emerging ethnic group first known as *Sclaveni*, *Sclavi* was an amalgamation of THREE satem idioms**, to which Germanic (mainly Gothic), East Romance (at that time, Proto-Romanian) and some Finno-Ugric elements were also added across time.

The Slavs were, around the mid-5th century, a group in motion, as described and analysed by Kazymierz Godłowski. We may reconstruct with fair precision, but not with absolute certitude, as the archaeological evidence is unclear and scarce (and I doubt it will ever be otherwise), that those groups, amalgamating the elements quoted above, concur in gradually becoming an ethnic group, a long-lasting phenomenon and not easy to reconstruct (and not indeed very easy to understand from the perspective of modern thought¹). Godłowski in fact complements what Florin Curta recently presented in his book on the early Slavic archaeology.

If we start from a would-be Proto-Slavic A, of Balto-Slavic character, and a Proto-Slavic B, of West Iranian character, as defined by Aleksandar Loma at the International Congress of Slavists in Ljubljana, August 2003², I suggested the following stratification of what we conventionally label Proto-Slavic or, as I once wrote, Pre-Expansion Slavic. It is our firm conviction that there were **three satem components of early or Pre-**

¹ To just note that the generic term *Slovanstvo* got its contours in the Romantic period.

² Across years, I had two discussions with Dr. Loma: in 2002 in Brno; then in 2003, during the named Congress. Unfortunately, the final form of his paper has not been available to me, just the abridged form distributed during the proceedings of the Congress.

Expansion Slavic, thus:

– Proto-Slavic A – the main component of Balto-Slavic character; we may label it **satem stratum A**.

– Proto-Slavic B – West Iranian component; we might equally label it **satem stratum B**. (We preserve the two classifications as suggested by Aleksandar Loma in 2003).

– Proto-Slavic C – **late North Dacian (Thracian), probably of Carpathian character**, or perhaps even more northern elements, maybe belonging to the Costobocae; we may label it **satem stratum C**.

– Stratum D – Germanic elements, mainly Gothic; there are also interesting correspondences between Germanic and Proto-Slavic, not always allowing a clear position on the question ‘who borrowed from whom’ – are these Slavic elements in Germanic or Germanic elements in Slavic?

– Stratum E – early East Romance (Proto-Romanian) elements; not numerous, but significant, e.g. *cumătră* > *къmotra* (see the case study below);

– Stratum F – Finno-Ugric elements.

– Other, various elements, of different origins, including words of unknown origin; conventionally labelled as ‘G elements’.

In our view, **the three satem components A, B and C** are the most important in contouring the ‘Slavic ethos’. It was a long, meandering process, which began before 550; we may reconstruct its beginning as a gradual congregation of elements, some time in the 5th century, and continuing ‘in move’ until the 9th century. The Finno-Ugric influence should not be put down, as witnessed by indeed not frequent, but interesting parallels like *kniga* (**къhīga*, **khīga*) – Hungarian *könyv* ‘book’ or *slovo* – Hungarian *szó*, plural *szava* ‘a word’. See our list of 100 Slavic basic roots (Paliga 2004).

One more detail, hopefully relevant: the Albanians are also the heirs of those *Sclaveni* of the 6th century, as proved by ethnonym *shqipe* ‘Albanian’, *shqip* (adj.), see a more detailed discussion in Paliga and Teodor 2009: 80-84. To add here the brief discussion in the etymological dictionary of Albanian by Vladimir Orel (1998). Other research in the field also proves what we wrote in Paliga and Teodor 2009, but also earlier: Alb. *Shqipe*, *Shqiptar* etc. also reflects a late, post-classical form *sclavus*, a variant **skijab* being reconstructable for Albanian. Orel (1998: 434) assumes that *shqipe* would be a calque after the Slavic parallel *slověne* ‘Slavs’ as derived from *slovo* ‘word’, in Albanian *shqipçj* ‘to speak clearly = to speak in our language’ – *Shqipe*, *Shqiptar*. Thus put, the whole issue has no sense. It is not the first and last time when speakers of a given language associate ‘speaking in their own language’ with the idea ‘to speak clearly’, i.e. ‘to speak in a language we can understand’. That was the motivation of the parallel *slověne* – *slovo*, also *magyar* ‘Hungarian’ – *magyaráz(m)* ‘to speak clearly’ (= to speak in our language), *shqipe* ‘Albanian’ – *shqipçj* ‘to speak clearly’ etc. Therefore, the parallel *shqipe* – *shqipçj* cannot be based on a calque, this is difficult to reconstruct at a popular

level in those times or later; this is an internal, logical derivation based on the obvious and frequently attested reality ‘ours speak a language we can understand’ versus ‘the others, who speak a language we cannot understand’ = they are dumb (cf. Slavic *něm-* ‘dumb’ used for referring to the *němьсь*, lit. ‘the dumb ones’) or speak with a stutter (cf. Greek *barbaros*, lit. ‘those who stutter’) etc. Such extralinguistic realities make part of a correct interpretation of the facts, too.

The Albanians are, therefore, another ‘Sclavenic group’, but – we cannot be very far from reality – of Thracian origin, most probably of Carpian origin, as I. I. Russu brilliantly suggested as early as 1982. Unfortunately, it was difficult to have a serious debate of his hypothesis in those days¹. They moved NEXT TO the Slavs *proprie dictu*, but not melting into their groups. This proves that the FIRST Slavic move occurred indeed from north to south following the courses of Siret and Prut rivers, then crossing the Danube. Perhaps the Proto-Albanians preceded the Slavic movement, this explaining why they settled in the remotest location, beyond the extremity of the southwest Slavs. They were also *Sclaveni*, post-classical colloquial form *sclavi* > Romanian *șchiau*, *șchei*, Albanian *shqipe*. For the Byzantines, they were *Sclaveni*, *Sklavenoi*, the new enemies coming from the north. We may be sure that, at the beginning at least, the Byzantines made no linguistic difference between the Proto-Albanians and the rest of the *Sclaveni*, they were all foreign enemies. disregarding the language they spoke.

Consequences

The consequences of these realities are clear enough when we want to resume the long-lasting discussions, still unfinished, regarding the Slavic elements in Romanian and their relations with the indigenous (Thracian, or substratum) elements. If we accept the basic hypothesis that non-Romanised, north Thracian (Carpian) groups contributed to the Slavic ethnogenesis, then the problem of the indigenous elements in Romanian as compared to the Slavic elements gets new contours, and allows to understand why similar forms in Romanian and Slavic should be considered as substratum, not Slavic, elements. True, the problem is sometimes difficult and requires exquisite linguistic tools, but – not rarely – the discrimination is obvious and should be accepted as such. In the light of these data, we may conclude that we cannot accept such early Slavic

¹ In the preface of his work, Orel (1998: X) assumes that the Albanian homeland may be located in Dacia Ripensis, specifically the Beskydy, Polish Bieszczady mountains. The Proto-Albanians had, beyond any doubt, a more northern origin, and we cannot hesitate to assume a homeland beyond the Danube. It is yet impossible to accept the area suggested by Orel, as there is no archaeological proof or any other reasonable proof, of any kind, allowing to accept the Beskydy as the Proto-Albanian homeland. The obvious similarities between Romanian and Albanian, but also the differences, show that there must have been a vicinity, which must have been, precisely, the Moldavian plain and the East Carpathians, with intrusions in the Transylvanian plateau after the Roman withdrawal in 274. This location does indeed make sense, and is supported by all the documents regarding the ‘Carpian issue’ after the Roman conquest of Dacia in 105-106.

elements in Romanian as dating back to the 6th and 7th centuries. This was an illusion, a direct result of the chaotic view regarding the substratum elements in Romanian and southeast Europe in general. The earliest Slavic elements of Romanian may be dated not earlier than 12th century, rather the end of the 12th century, if not the beginning of the 13th century! This may seem indeed too late, at least if we compare the whole issue with the traditional view of the earliest borrowings in the 6th-7th centuries. Five centuries later is not just a play with time, it is a radically different view, which must lead to a radical reconsideration of the whole problem.

A special attention should be given to the problem of the Slavic river-names in Transylvania. As curious as may seem, none may be clearly dated earlier than the same 12th century! This is indeed curious but, given the same chaotic analysis of the archaic Romanian place- and river- naming, it should be resumed from the scratch, in an ample attempt. I just furtively note that Transylvania is also the region where most substratum (Thracian) place- and river-names have been preserved to modern times (despite the largely spread view that there are just a few). Can we trace any 'early Slavic river-names there'? The answer will be attempted on another occasion, hopefully not too late.

Instead of conclusions, a case study: *cumătră*

While giving a final shape to this paper, it so happened we tempted to refer to *cumătră* 'a woman assisting baptism of a child' (in concurrence with *nașă* 'god-mother', masculine *naș* 'god-father'). We referred to *dexonline.ro*, then the etymological dictionary of Ciorănescu (2002), then a last attempt to a recently published etymological dictionary of Romanian (Vinereanu 2009), again referred to the last printed version of the DEX. Even an experimented linguist in questions of etymology, as I dare name myself, is effectively lost in a maze of incoherent approaches. I have all the reasons to believe that, a 'normal' reader, i.e. a reader looking for the etymology of this word (*cumătră*) is hopelessly lost, entirely proving the adagio *Lasciate ogni speranza voi ch'entrate qui*. The series represented by the DEX (including its online version *dexonline.ro*) and the available etymological dictionaries of Romanian (Ciorănescu, Raevskij and, very recently, Vinereanu) are so confuse, so unclear, that the poor reader is really put down by ignorance and confuse mindedness.

To be specific though: the last printed version of DEX, the one found in my personal library (1996), does not mention *cumătră*, but refers to the masculine form *cumătru*, considered as derived from Slavic *kŭmotra*! The internet version of DEX, accurately reflecting the printed form, but also now including some other dictionaries, quotes some names of plants under entry *cumătră*, e.g. *ciocul-cucoarei*, *pliscul-cocoruhui*, *pliscul cucoarei*, *priboi*¹.

¹ We hasten to add that *dexonline.ro* is NOT, as some may think, the internet version of the DEX or, otherwise put, it has something to do with the Romanian Academy. *www.dexonline.ro* is the private and wonderful initiative of a Romanian who, several years ago, settled in U.S.A and, together with a group of enthusiasts, did what the Romanian Academy had not done: the internet

Entirely chaotic, unreadable, is Ciorănescu's 'explanation' (Ciorănescu 2002); less chaotic, but still unconvincing, is the explanation in Vinereanu (2009).

The author of this paper [Sorin Paliga] also analysed the form *cumătră*, first in Paliga 1997, then in the reprinted and revised version of the book. I would like to quote (in translation, without essential changes, in a just somewhat abridged form), what I wrote on *cumătră* more than 12 years ago (Paliga 2006: 55 ff.). The translation follows the original in Romanian. We do not include the references to this appendix, they may be found in the PDF form of the book, which may be downloaded free from our webpages of the University of Bucharest: http://www.unibuc.ro/ro/cd_sorpaliga_ro (Romanian) or http://www.unibuc.ro/en/cd_sorpaliga_en (English). [...]

A peculiar discussion should consider the case of post-classical Latin **cumatra* (classical Latin *commater*, ac. *commatrem*). The Romance character of the word is known and was observed a long time ago (Miklosich 1886: 154 who compares the Romanian and Slavic forms, and suggests to explain Slavic *кѹmotръ* from Latin *compater*, with the conclusion that it is *ein pannonisches Wort* in Slavic). In his history of the Romanian language, Rosetti (1986) does not refer to this form, with the general meaning 'a person assisting baptism of a child: god-mother'. Machek (262), after quoting the Slavic forms (OCS *кѹmotra*, Czech *kmotr*, *kmotra*, Slovak *kmotor*, *kmotra*, Old Russian and dialectal modern Russian *kmotr*, Polish *kmotr*, *kmotra*, Upper Lusatian *kmótr*, *kmótra*, Lower Lusatian *kmotš*, *kmotša*) showed that all derive from a colloquial, post-classical form **kumater* (classical *commater*), which was borrowed, seemingly at an early date, as proved by the situation in the Slavic languages.

Mihăilă (1974: 93) assumes that Romanian preserves the word directly from Latin, without any Slavic intermediary. The colloquial Latin origin is beyond any reasonable doubt, as proved by the West Romance parallel forms (French *commère*, Spanish and Portuguese *comadre*). Older and newer research agrees on the detail that both West and East Romance have preserved Latin *commater*, accusative *commatrem*, with the note that East Romance later developed the form **comátra* (not **kumáter*, suggested by Machek), with a switch to the first declension, very productive in Late, postclassical Latin, as proved by other forms in Romanian, e.g. *mână* – *manus*, *soră* – *soror*, but plural form *surori* – *sorores*, also *soru-mea*, *soră-mea* 'my sister'). The existence of the word in southeast Europe was noted in Mihăescu (1978: 241/ par. 230 and 292/ par. 300).

An ample discussion regarding the situation of the Romanian form is due to Sextil Pușcariu (1943). His demonstration mainly approached the situation of stressed *ă*, perhaps from an initial accent *cúmătră*. I would remind that stressed *ă* is witnessed in Romanian under various circumstances, e.g. *a vedea-văd* 'to see – I see', *fără* 'without' (< *fora*), *mătură* 'a broom', *mălură* (also stressed *mălură*), a disease of wheat, *Tilletia*

version of DEX. Our critical view is targeted to the very authors of the DEX, not to dexonline.ro which is an accurate transcription of the printed form.

tritici etc. The stress in *cumătră* is as in *mătură* and *mălură*, in the sequence stressed *ă* followed by *r* in the following syllable.

The data as a whole do not allow to postulate a Slavic origin of *cumătră*, i.e. that a Slavic idiom may be considered an intermediary between Latin and Romanian. The Slavic idioms must have borrowed the form from Proto-Romanian, from **cumătra*, with *u* reflected as *ъ*, with the same phonetic evolution analysed elsewhere (Paliga 1988 b; see the case of Slavic *съто*). Therefore, a post-classical form **cumatra* < **comatra* (as compared to *commatrem* in *Romania Occidentalis*) explains the Romanian form, and the same form was borrowed by the Slavs as *къмотра*. Obviously, the feminine form is the oldest, whereas the masculine form *cumătru* was later reshaped by analogy with other similar forms, e.g. *cuscră* – *cuscră*, *socră* – *soacră* etc. The same phenomenon occurred in Slavic, where *къмотръ* is reshaped by analogy. Masc. *къмотръ* may be yet interpreted as an internal evolution, see the case *въдова* > *въдовъць* ‘widow’ > ‘widower’. In this case too, the feminine form is older.

Another Slavic group preserves an abridged form: S.-Cr. *kûm* (pl. *kûmovi*, f. *kûma*), Slovene *kûm*, f. *kûma*, Macedonian and Bulgarian *kum*, Russian *kum* (gen. *kûma*, *kumá*), Ukrainian *kum*, *kumá*. The abridged form is mainly specific to South Slavic, but also to Russian and Ukrainian (dialectal forms in Russian also preserve the long form – see Skok 1971-1974, 2: 231-232: ‘hypochoresis’; Bezljaj 1976-1982, 2: 109; Gluhak 1993: 358). South Slavic forms cannot be analysed independently from Albanian *kûme* = *kumtër* (*kumtëri*) = Romanian *cumătru*, f. *kumë* = Romanian *cumătră*.

Chronology

When may have *cumătră* been borrowed by the Slavs? Let us attempt a chronology by elimination. As the word is well documented in all the Slavic languages, a very early borrowing may be assumed. The counterargument may be that we cannot prove such early contacts between East Romance (Proto-Romanians) and Slavs. The proofs of the last decades would rather indicate the contrary. At the other extreme, one might assume a borrowing the 8th or 9th centuries A.D., but such a late date cannot explain the word in Russian and Polish. I am inclined to assume a borrowing immediately around (or immediately after) 550, i.e. when the Slavic expansion meant, among others, closer contacts with East Romance. Such a chronology is proved by other examples as well, e.g. *съто*. [...]

It is probable, that the shorter forms *kum*, *kuma* (Serbian-Croatian, Slovene, Bulgarian Macedonian, also in Russian), but paralleled in Albanian too, reflect an innovation, an affective form (Skok’s hypothesis). It is yet difficult to reconstruct such a form already in Proto-Romanian or to assume that it was an innovation in Slavic. The Albanian forms would rather support an East Romance innovation, lost in Romanian, but preserved in some Slavic idioms and in Albanian.

References

- Bonfante, Giuliano 1966. Influences du protoroumain sur le protoslave? *Acta Philologica* 5: 53-69
- Bonfante, G. 2001. *Studii române*. București: Saeculum I.O. (Original: Giuliano Bonfante, *Studii romeni*, Societă Accademica Romena, Collana di studii e saggi, VI, Roma, 1973)
- Ciorănescu, Alexandru 2002. *Dicționarul etimologic al limbii române*. București: Saeculum
- Curta, Florin 2006. *Apariția slavilor. Istorie și arheologie la Dunărea de Jos în veacurile VI-VII*. Târgoviște: Cetatea de Scaun. (Traducere de Eugen S. Teodor după originalul în limba engleză: *The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500-700*. Cambridge University Press 2001)
- Duridanov, Ivan 1986. Pulpudeva, Plovdiv, Plovdin. *Linguistique Balkanique* 29, 4: 25-34
- Duridanov, Iv. 1989. Nochmals zum namen *PLĀPDIVŭ*, *PLOVDIV*. *Linguistique Balkanique* 32, 1: 19-22
- Duridanov, Iv. 1991. Die ältesten slawischen Entlehnungen im Rumänischen. *Linguistique Balkanique* 34, 1-2: 3-19
- Duridanov, Iv. 1993. Bulgarian *Bădni* (*večet*), *bădnik* again. *Linguistique Balkanique* 36, 2: 101-104
- Duridanov, Iv. 1995. Thrak. *DEVA, DIVA*. *Studia in honorem Georgii Mihailov*, ed. by Alexandre Fol (ed. in chief), Bogdan Bogdanov, Petăr Dimitrov, Dimităr Bojadžiev. Sofia: Institute of Thracology, Sofia University "St. Kliment Ohridski"
- Duridanov, Iv. 1997-1998. Zur Mythologie der Thraker. *Linguistique Balkanique* 39 (1997-1998), 3-4: 105-108
- Godłowski, Kazimierz 2000. *Pierwotne siedziby Słowian*. Wybór pism pod redakcją Michała Parczewskiego. Kraków: Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego
- Mihăilă, Gheorghe 1971. Criteriile determinării împrumuturilor slave în limba română. *Studii și cercetări lingvistice* 22, 4: 351-366
- Orel, Vladimir 1998. *Albanian Etymological Dictionary*. Leiden-Boston-Köln: E. J. Brill
- Paliga, Sorin 1987. The social structure of the southeast European societies in the Middle Ages. A linguistic view. *Linguistica* 27: 111-126
- Paliga, S. 1988. Slovansko *sъto – izzivalen problem? (in Slovene with an English abstract: Slavic *sъto – a challenging problem?). *Slavistična Revija* 36, 4: 349-358
- Paliga, S. 1990. Este boieria o instituție împrumutată? *Revista Arhivelor* 67, vol. 52, 3: 250-260
- Paliga, S. 1991. Aperçu de la structure étymologique du roumain. *Linguistica* 31: 99-106 (Paulo Tekavčić sexagenario in honorem oblata)
- Paliga, S. 1993. Slovani, Romunci in Albanci v 1. tisočletju. *Slavistična Revija* 41, 2: 237-243
- Paliga S. 1997. *Irfluențe romane și preromane în limbile slave de sud*. Doctoral thesis. București: Lucretius Publishers
- Paliga, S. 2001 a. Oris zgodovine Slovanov. *Slavistična Revija* (Ljubljana) 49, 4: 327-349

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

(in Slovene with an English abstract: *Sketching a History of the Slavs*)

Paliga, S. 2001 b. Ten Theses on Thracian Etymology. *Thraco-Dacica* XXII, 1-2: 33-46

Paliga, S. 2002. *Herrschaft* and *Herrschafts*-*fix* in Central-East European Languages. *Linguistica* (Ljubljana): 9-18

Paliga, S. 2004. 100 Slavic Basic Roots: once again on Slavic *svto* and the Slavic ethnogenesis. *Romanoslavica* 40 (București: Asociația Slaviștilor din România): 67-86

Paliga, S. 2006. *Irfluențe romane și preromane în limbile slave de sud*. Ed. a 2-a revăzută și adăugită (prima ed.: 1997). București: Ed. Evenimentul

Paliga, S. 2008. Linguistic Marginalia on Slavic Ethnogenesis. Paper for the International Congress of Slavists, Ohrid, Macedonia, September 10–17, 2008. *Romanoslavica* 43

Paliga, Sorin, Eugen Silviu Teodor 2009. *Lingvistica și arheologia slavilor timpurii. O altă vedere de la Dunărea de Jos*. Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun

Pauliny, Ján 1999. *Arabské správy o Slovanoch* (Documente arabe despre slavi). Bratislava: Veda

Vinereanu, Mihai 2009. *Dicționar etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indo-europenistică*. București: Alcor

Table 1
The main forms related to and derived from *Sclavus*, *Sclavenus*, *Sclavini*

Slavic *	Byzantium	Arabic	East Romance (Romanian)	Albanian
<p><i>slovo</i> ‘word’ > <i>Slověninъ</i>, pl. <i>Slověne</i> ‘those who speak the same language’ Modern Slavic: Slovene <i>slovenec</i>, <i>slovenski</i>; Slovak: <i>Slovák</i>, <i>slovenský</i>.</p>	<p><i>Sclaveni</i>, <i>Sclavini</i> (oldest), later <i>Σκλάβοι</i>, <i>Sklavoi</i>, <i>Sclavus</i>; **</p>	<p><i>Ṣaqlab</i>, <i>Ṣiqlab</i>, <i>Ṣaqlāb</i>, pl. <i>Ṣaqlāliba</i> *** ‘blond slave’</p>	<p><i>ṣchiau</i>, pl. <i>ṣchei</i> (< <i>sclavus</i>, <i>sclavi</i>) ‘a Slav’, now obsolete, only in place-names: <i>Ṣcheia</i>, <i>Ṣcheii Braşovului</i> etc. Arom. <i>ṣcl'eăū</i> ‘a servant, a serf’.</p>	<p><i>shqipe</i> ‘Albanian’ (noun), <i>Shqiptar</i> (<*sklya-b-); <i>Shqinikë</i> < <i>Sclavenica</i> (Dardania, i.e. <i>regio sclavenica</i>); <i>Shqa</i>, <i>Shkla</i>, <i>Shkle</i> ‘bulgar’ ****</p>

Explanations to the table

* Slavic *Slověninъ*, pl. *Slověne* is the source of postclassical Latin *Sclaveni*, *Sklavenoi*, with an unclear non-epenthetic *c* (*k*), in its turn derived from *slovo* ‘word’; the general, initial meaning must have been ‘we, those who speak a common, mutually intelligible language’. The preservation of these ethnic until modern times (the Slovaks and the Slovenes) proves that it must have existed in those time as well. It is highly debatable whether *Sclavenus*, *Sclavus* may be labelled ‘a borrowing’ from the vernacular first heard by the East Romance speakers, it rather seems an approximate adaptation of the initial form *Slověne*. The colloquial form *Sclavi*, preserved in Romanian and Albanian seems later, at least according to the available documents, but is the one, which survived over centuries.

** Romanian *ṣchiau*, pl. *ṣchei* show that *sclavus*, *sclavi* were the usual, colloquial forms. This is also proved by Albanian forms, which—in their turn—also reflect the same root preserved at colloquial level: *shqip-*, *shqa-*. Aromanian form is still closer to the postclassical prototype.

*** Obviously the Arabisation of a form **sclav-*, **sclab-*, cf. the Albanian form. (< **skjjab*, *skjap*). The meaning is remarkable, and shows that, at that time, the forms did not yet consolidate as an *ethnicum*, but rather referring to a social status.

**** Albanian witnesses what we know from the written sources of the 6th to 10th centuries A.D. : the forms *Sclaveni*, *Sklavenoi*. together with their Arabic parallels, were conventional forms referring to more ethnic groups, not to one and unique ethnic group.

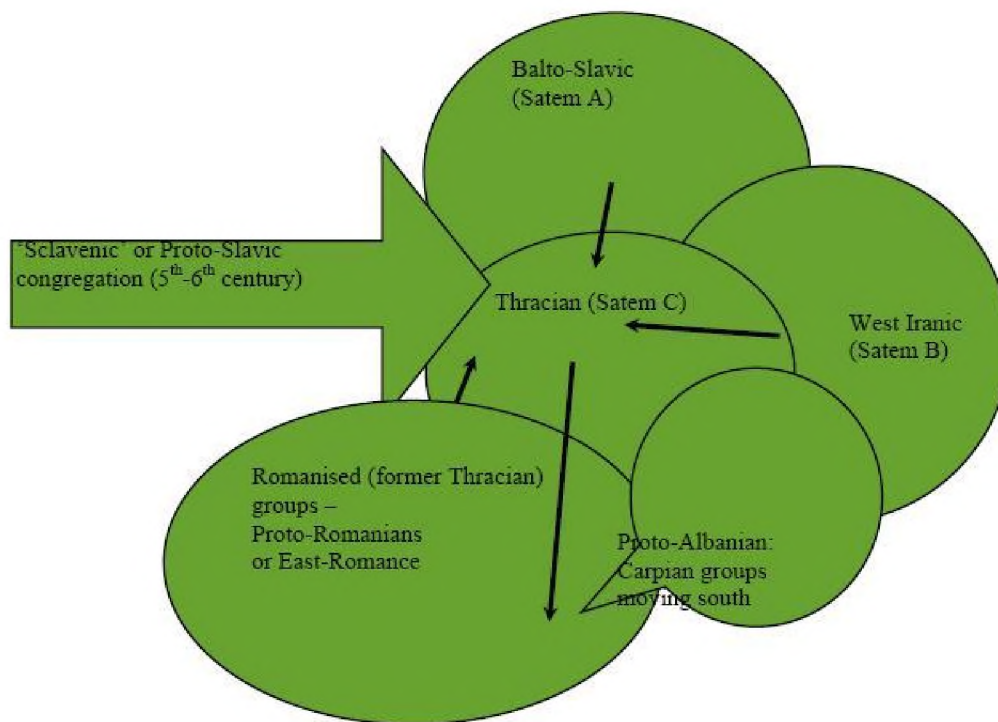
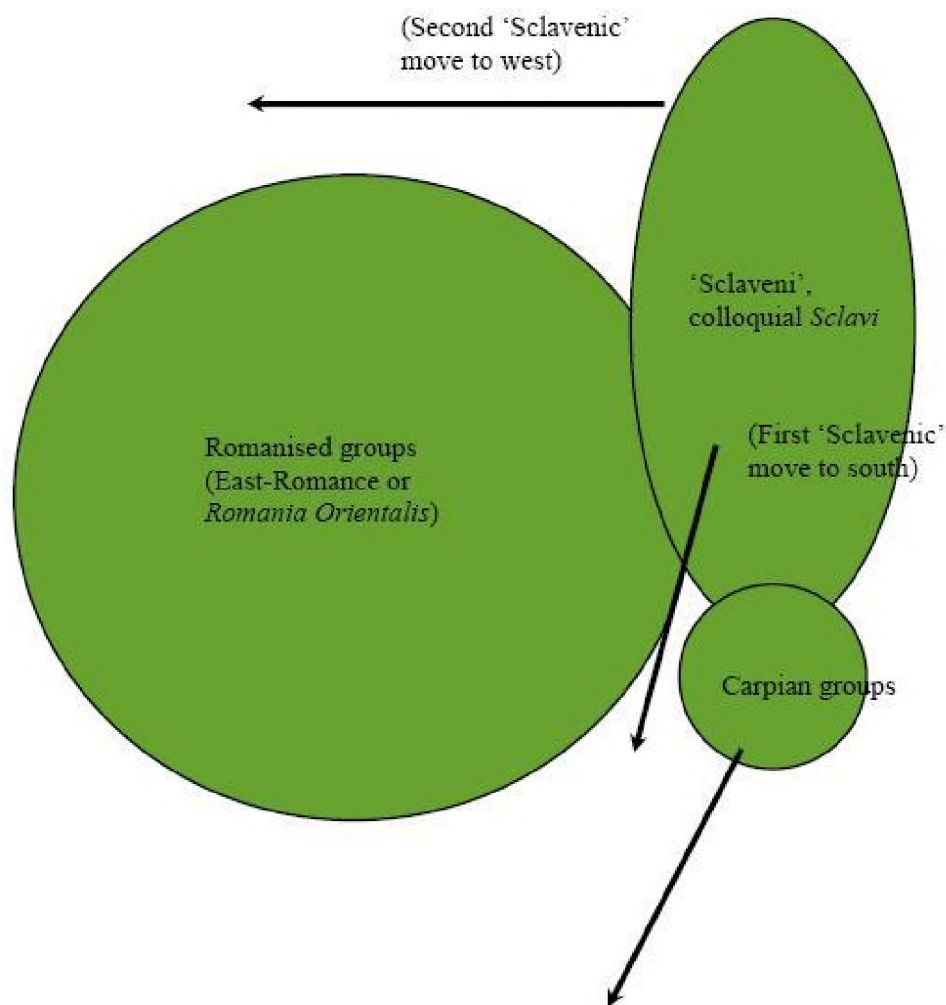

Figure A

A loose distribution of the main ethnic groups in the 5th century and beginning of the 6th century A.D. What we conventionally label 'Proto-Slavic' is a gradual, but quite fast, congregation of THREE satem speakers: Balto-Slavic (A), West Irnic (B) and North Thracian (C – probably Carpien, at that time not yet Romanised groups). Some speakers of this Carpien large group must have preserved a certain independence from the other neighbours, and move south, preceding the large 'Sclavenic' move.

All these groups were named *Sclaveni*, colloquial *Sclavi* by the Romanised population, including the Byzantines. *Sclaveni* initially had a social and military, rather than ethnic, meaning. The process of 'ethnisation' lasted several centuries, and – as *Slovanstvo* – got its climax in the Romantic period, i.e. 19th century.

'Sclavenic' groups at the beginning of the 6th century, a congregation of Balto-Slavic, West Iranian and Carpien (North Thracian) groups. They consolidate their structure at the eastern limit of *Romania*, and begin to move first south, then west. Some Carpien groups must have preserved a certain autonomy, and were later known as Albanian, in their own language preserving the old, late Latin name *Sclavi* > **skijab* > *shqipe*. These Carpien groups must have preceded the 'Sclavenic' ample move proper, and settled in the remotest location, in what is today Albania.

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

RECENZII

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

Božena Bednaříková. Slovo a jeho konverze. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009.

În urmă cu circa doi ani, în toamna anului 2008, ne vizita facultatea prof. dr. Božena Bednaříková, șeful catedrei de bohemistică de la Universitatea din Olomouc, a doua ca vechime din Cehia, după cea de la Praga. În cele trei prelegeri susținute la Universitatea din București, am putut constata verva cu care își susține ipotezele, modul viu cu care i-a atras pe studenți spre un domeniu nu tocmai ușor: structura limbii cehe, metodele de derivare și, ceea ce tratează și în această lucrare, modurile de conversie gramaticală. Domeniul este interesant, căpătând noi valențe în ultimele decenii, după ce structuraliștii au deschis drumuri noi cercetării.

Nu știu dacă autoarea este o adeptă a structuralismului. Am citit cartea cu creionul în mână, cum face de obicei cu asemenea lucrări, dar nu am găsit specificat acest lucru în mod expres. Am discutat mult – cu ocazia vizitei sale la București – și pe teme conexe, inclusiv pe tema bohemisticii la Universitatea din București. Cu acea ocazie ne-a dat sugestii prețioase. Cu speranța că ne va mai vizita, analizăm pe scurt lucrarea sa, cu o întârziere pentru care ne cerem scuze. Cert, lucrarea merita o atenție imediată, am amânat însă lectura sa până în vara acestui an...

În chiar primele pagini, în care autoarea ne spune *despre ce este cartea* (o čem kniha JE) și, pe pagina următoare, *despre ce NU este cartea* (o čem kniha NENÍ). Cităm selectiv:

- Cartea ESTE despre „renașterea” morfologiei (o „renesanci” morfologie) și despre cuvânt ca unitate centrală morfologică; despre cuvânt și despre structura sa internă și despre cunoașterea și recunoașterea structurii interne a cuvântului; despre funcție și funcționalitate și despre sintagme și ... (aici nu știm să traducem *syntagmaticnost!*); despre legătura „cretică” dintre morfologie și formarea cuvintelor; ... despre reabilitarea conversiei în morfologia cehă etc.

- Cartea NU ESTE despre formarea cuvintelor, în sensul clasic al cuvântului; despre morfologie, tot în sensul clasic; nu este nici despre morfologie în sensul unei discipline care studiază tipurile de morfem după formă și după funcție;... despre conversie ca mod de derivare etc.

Simpla enumerare a acestor puncte, din care doar am selectat câteva, ne arată că autoarea abordează o notă originală, din start polemică și provocatoare, un stil alert, pe alocuri nervos, răzbătând – cât se poate de clar – că dorește polemica, ba chiar o promovează. Tonul polemic, nervos, alert continuă și pe pagina următoare, unde începe discursul propriu-zis, autoarea executând scurt și exemplar două lucrări recente de referință: E. Lotko, *Slovník lingvistických termínů pro filology*, Olomouc 1999) și *Encyklopedický slovník češtiny* (2002), apoi continuă cu observația că impulsul dat de Vilém Mathesius încă nu a fost folosit așa cum se cuvine.

Pentru a-și justifica demersul, autoarea face un excurs istoric în istoria studiilor cehe de morfologie și de lingvistică, trecând în revistă atât rezultatele Școlii pragheze de lingvistică, dar și realizările din anii '70 și '80 ai secolului trecut, apoi cele de după 1990 încoace, notând patru tendințe: gramatica pentru sistemul educațional național (*mluvnice pro školu a veřejnost*), apoi așa numitele „gramatica de la Brno”, „gramatica de la Ostrava” și „gramatica de proveniență pragheză” (pp. 26-29). Dacă ni se permite o părere, cel mai mult ne-a plăcut capitolul dedicat Cuvântului și structurii sale interne (*Slovo a jeho vnitřní struktura*), de la p. 75 în continuare,

apoi chiar subcapitolul care justifică titlul cărții, *conversia* (*konverze*, pp. 138 ș.u.).

Am fi dorit ca autoarea să scrie mai mult despre aspect (*vid*), căruia îi dedică doar câteva rânduri, spre final. E drept însă, avem un motiv personal: tocmai pregătim pentru tipar un volum dedicat verbului ceh și am fi dorit să știm ce crede autoarea despre aspect. Din păcate, ne lasă să mai așteptăm. Nu pierdem însă speranța să o provocăm la o discuție pe această temă, poate chiar la Catedra noastră, unde o așteptăm să revină cu noi contribuții, pe care știe să și le prezinte așa de bine, așa de convingător. Să recunoaștem că nu e ușor să scrii o carte despre cuvânt și despre conversia sa într-un mod atât de alert, atât de atractiv. Fie și numai din acest motiv, cartea trebuie citată. Nu mai vorbim de numeroasele ipoteze originale, pe care și le argumentează la fiecare pas. Din acest motiv, trebuie și citită. Cu creionul în mână.

Sorin Paliga

Onufrie Vințeler, *Studii și cercetări de onomastică și etimologie*. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2010, 372 pag.

Cu ocazia unei scurte vizite la Catedra noastră, prof. Onufrie Vințeler – aflat într-o comisie de doctorat – ne dăruiește un recent volum de studii publicate de-a lungul anilor. Fac un cuvenit gest de reciprocitate și-i dăruiesc volumul dedicat slavilor timpurii, lansat pe 2 octombrie 2009. Imediat încep să citesc volumul, apoi continui lectura acasă. O spun de la început: o carte rară, cu analize fie ample, fie de caz, totul subsumat temelor din titlu: onomasticii și etimologiei. De fapt, aproape toate studiile sunt și de onomastică și de etimologie. Prefața prof. dr. Lucia Wald ne previne că vom citi un volum dens și atractiv, iar cuvântul introductiv al autorului ne

introduce în atmosfera studiilor din tinerețe, o bună perioadă la Moscova, în anii poststalinismului atotcuprinzător. Nici aceste pagini, deși nu au legătură directă cu analizele propriu-zise din volum, nu sunt de ignorat.

Studiile sunt organizate cronologic, fapt ce permite să observăm și evoluția temelor abordate de autor de-a lungul anilor. Indiferent însă de perioadă, se pot observa, credem noi, două tipuri de studii: care abordează teme generale și care pot constitui bune introduceri în tematica respectivă. Am aminti aici chiar primul studiu, *Cu privire la apariția toponimelor* (pp. 14-19) sau *Oameni și nume de oameni* (pp. 90-95) sau *Cu privire la studiul onomasticii operei literare* (pp. 241-247). Pe de altă parte avem studii de caz, acestea formând majoritatea covârșitoare. Astfel, în studiile din tinerețe, putem cita câteva dedicate fie porecelor ori antroponimelor din satele studiate de autor (ne și explică, în cuvântul înainte, cum a ajuns să le studieze), fie toponimiei minore ori entopicelelor. Putem cita aici, de exemplu, *Nume topice din satele Căptălan și Noșlac* (pp. 32-49) ori studiul imediat următor, *Microtoponimia din satele Cisteiul de Mureș, Micoșlaca, Uioara de Jos, Uioara de Sus* (pp. 50-80) – studii relativ ample, ultimul având 30 de pagini.

Cititorul poate constata cum, pe măsură ce trece timpul, autorul abandonează studiile locale și dialectale, îndreptându-se spre teme mai ample, complexe, din toate punctele de vedere. Astfel, *Gelu – Dux Blacorum* (pp. 96-103) abordează problema antroponimiei românești vechi, atestată în cele mai vechi texte. Astfel de exemple sunt, în paginile cărții, antroponimele *Menumorut* și *Gelu*. Astfel, în studiul – nu foarte amplu – *Oameni și nume de oameni*, după ce prezintă unele problemele generale, abordează problema – deloc ușoară – a antroponimului *Menumorut*. Apoi, în studiul imediat următor, problema antroponimului *Gelu*. Deja se observă cum autorul glisează ușor, dar ferm, spre problema moștenirii vechi, autohtone, aceste studii fiind încadrabile, mai degrabă, în categoria studiilor de tracologie. Autorul aduce argumente împotriva ipotezelor care văd aici nume „importate”, polemizând – justificat, de altfel – cu câțiva lingviști maghiari, de notorietate la vremea aceea și care au rămas, în istoria studiilor dedicate relațiilor maghiaro-române, adepții ipotezei conform căreia românii ar fi împrumutat masiv nu numai toponime maghiare, dar și antroponime. Autorul aduce contraargumente convingătoare în acest sens.

Extrem de interesant este studiul dedicat toponimului *Deva* (pp. 134-140). Autorul observă, pe de o parte, că toponime identice ori evident asemănătoare sunt atestate pe areale vaste, inclusiv în lumea traco-dacă. Bazat pe asemenea comparații, autorul analizează forma *Deva* în raport cu formele trace *daba*, *dava* precum și (corect din punct de vedere etimologic) cu toponimul bulgar *Plovdiv*, urmașul direct al formei antice *Pulpu-deva*, se pare traducerea în tracă a formei *Philippo-polis* „orașul lui Filip” (... urbemque nominis sui in Thracia, que dicebatur Pulpudeva, Philippopolim reconstruens nominavit, vezi la Dečev, *Die thrakischen Sprachreste*, p. 377). După alte discuții de amănunt, autorul conchide că avem de-a face cu un toponim autohton. Dat fiind faptul că și autorul acestei recenzii a scris despre acest toponim și a concluzionat că, într-adevăr, este un toponim autohton, s-ar fi convenit menționat (deși, evident, la data publicării studiului lucrurile nu erau așa de evidente ca acum, după decenii de studii în domeniul tracologiei) că un impediment major în acceptarea originii autohtone a multor forme a fost (și încă este) ideea, complet eronată (nu ezităm să repetăm acest lucru), că evoluția fonetică a tuturor fonemelor autohtone trebuie să urmeze totdeauna și automat evoluția fonemelor din latina populară. Se știe însă, și acest lucru a fost bine argumentat de mai mulți autori, că latina populară

din Dacia, pe de o parte, și idiomurile trace, pe de altă parte, au avut diferențe fonetice clare. O analiză atentă de permite să conchidem, fără teamă de a greși, că – în cazul elementelor autohtone – *b / v* intervocalic nu dispar în română, după cum *l* intervocalic nu rotacizează. Exemple clare, de mult acceptate ca autohtone, precum *abur* ori *căciulă*, dar și multe altele, despre care nu discutăm aici, confirmă acest lucru. Este confirmat, ca să revenim la lucrarea prof. Vințeler, și de toponimul *Deva*, așa cum afirmă și autorul. Același lucru, respectiv că avem de-a face cu un element autohton, îl afirmă autorul în studiul imediat următor, dedicat toponimului *Abrud* (pp. 141-147). În sfârșit, mai cităm, tot în acest context, frumosul studiu dedicat Maramureșului, *Terra Maramorusiensi et fluvium Maramorosii* (pp. 191-199).

Ne oprim aici. Considerăm că avem de-a face cu un remarcabil volum de studii, cu teme și cu analize interesante, nu rareori provocatoare, cu multe ipoteze originale și bine argumentate. Chiar dacă, pe alocuri, ne putem permite să nu fim de acord cu etimologia propusă de autor, nu o putem ignora. De acum înainte, lingvistica românească se poate mândri cu un nou volum dens, analitic, polemic, scris cu talent și, fără dubiu, inspirator.

Sorin Paliga

I.I. Russu, *Obârșia tracică a românilor și albanezilor. Clarificări comparativ-istorice și etnologice. Der thrakische Ursprung der Rumänen und Albanesen. Komparativ-historische und ethnologische Klärungen. Cluj-Napoca: Dacia 1995*

Cu o nescuzabilă întârziere, aduc în atenția cititorilor *Romanoslavicii* o lucrare excepțională, dar aproape necunoscută. Ar fi ceva scuze ori ceva justificări, să încercăm o enumerare a lor.

În aprilie 1982, I.I. Russu, cunoscut pentru lucrările sale dedicate epigrafiei din Dacia și, mai ales, dedicate tracilor și limbii trace, ilirilor și limbii ilire, susținea la Academia Republicii Socialiste România, cum se numea atunci, o interesantă comunicare dedicată originii albanezilor. Am fost în sală și, mărturisesc, am fost convins de argumentele sale care, pe scurt, se pot rezuma astfel: albanezii reprezintă o migrație a unui grup compact de carpi, grup tragic care este atestat până cel puțin prin secolul al IV p. Ch. Carpii, mai spunea I.I. Russu, sunt antrenați într-o mișcare spre sud odată cu deplasarea, tot spre sud, a grupurilor slave care veneau dintr-o regiune mai nordică, aproximativ din sudul Ucrainei de azi.

Ipoieza lui I.I. Russu venea într-un moment delicat pentru știința românească, deoarece avea și ramificate implicații politice, de evitat în epocă. Pentru a fi sinceri, etnogeneza sud-estului european a suferit și suferă de complicate conotații politice, fapt care – evident – nu a putut conduce la o analiză clară, simplă și coerentă a faptelor istorice, culturale, lingvistice ori antropologice, în sensul larg al termenului. Ca atare, ipoteza Russu a rămas, virtualmente, complet necunoscută, nu numai cercetătorilor străini, ci și multor specialiști români. Am putut constata, recent, cu ocazia simpozionului dedicat mileniului I de la Ploiești, că ipoteza Russu era necunoscută tuturor celor prezenți în sală și nu erau puțini.

Urmarea a fost că, ani de zile, până după 1990, comunicarea nu a putut fi publicată. Până în 1990, din motive de politică și de cenzură, după 1990 din motive de sănătate, astfel că lucrarea pe care o prezentăm acum, cu întârziere, apare postum. Soartă nemeritată, firește, dar care reflectă, din păcate, precaritatea științei românești. O spunem cu mâhnire. Cert, ipoteza Russu privind originea albanezilor ar fi trebuit să aibă o altă soartă, ar fi trebuit să fie imediat discutată și analizată iar dacă, la rigoare, s-ar fi dovedit incorectă, acela ar fi fost drumul corect al unei ipoteze științifice. În orice caz, nu ignorarea și uitarea.

Lucrarea lui I.I. Russu se bucură de o consistentă prefață a lui Mircea Rusu, care prezintă activitatea savantului I.I. Russu, contextul în care a activat precum și principalele sale lucrări și contribuții la știința românească. De asemenea, trebuie remarcat faptul că textul este integral tradus în limba germană, nu abreviat, astfel că, din cele circa 200 de pagini ale cărții, jumătate reprezintă textul de bază, scris de autor, iar cealaltă jumătate este traducerea în limba germană, datorată lui Konrad Gündisch.

Lucrarea analizează, pas cu pas, ipotezele legate de originea albanezilor (erau două mari ipoteze până la data expunerii din 1982, între timp a mai apărut una, datorată lingvistului Vladimir Orel), inclusiv alte ipoteze care luau în considerație originea nord-tracă a albanezilor (Hasdeu și Giuliano Bonfante nu pot fi ocoliți aici), fapt care face din ipoteza Russu deloc o ipoteză hazardată, izolată, ci una care avusese și alți adepți, deși aceste ipoteze fuseseră formulate în alți termeni, fără referire specială la carpi.

Ne facem datoria, în final, să cităm ipotezele referitoare la originea albanezilor:

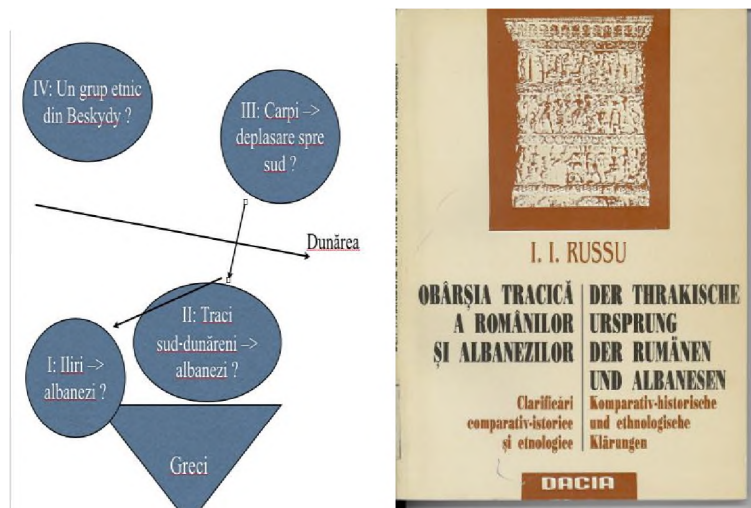
1. urmașii ilirilor. Problema majoră este că, începând cu secolul al doilea p. Ch., ilirii dispar din documente fiind, clar, complet romanizați, astfel că ipoteza supraviețuirii unui grup compact, din care ar fi rezultat albanezii, este exclusă. Apoi, absența unor termeni vechi greci precum și absența unei terminologii maritime fac și mai dificilă această ipoteză. Din păcate, ipoteza a fost intens politizată în anii comunismului și acceptată ca unica admisă pe atunci. tot din păcate, se făcea o confuzie, voită, între continuitatea de habitat (care e clară pentru teritoriul albanez) și tradiția culturală, care – adesea – pot fi diferite.

2. rezultatul unei migrații dinspre nord-est, respectiv dinspre podișul Bulgariei de azi. Este ipoteza avansată și susținută *in corpore* de toți cercetătorii bulgari după al doilea război mondial. Ipoteza este susținută în contextul în care tracologii bulgari consideră că limba tracă se va fi vorbit încă la sosirea primelor grupuri slave puțin înainte de jumătatea secolului al VI-lea p. Ch.

3. Ipoteza Russu, amintită mai sus.

4. Ipoteza avansată de autorul ultimului dicționar etimologic al limbii albaneze, Vladimir Orel (*Albanian Etymological Dictionary*, E.J. Brill 1998). Acesta consideră, pe baza unei presupuse analogii a formei albaneze *ljeshkë* (analizat la pag. 28) și a munților *Beskydy*, că strămoșii albanezilor provind din munții Beskydy! Ipoteza este, mărturisim, uluitoare, dar rămâne doar atât, deoarece nu există niciun argument solid, arheologic ori lingvistic, care să o susțină.

Grafic, cele patru ipoteze privind patria străveche (*Urheimat, homeland*) al albanezilor pot fi redată astfel:

În ciuda aparențelor, ipoteza Russu nu este deloc absurdă, în cel mai rău caz poate fi considerată neconvingătoare. Dacă o analizăm însă în profunzime și raportată la celelalte patru ipoteze, putem observa că este singura care poate oferi o explicație rațională și corectă originii albanezilor. Ea deschide perspectivele unui dialog interdisciplinar amplu și profund, precum și premisele unui simpozion româno-albanez dedicat unei teme importante, oricât de delicată ar fi aceasta. Așa cum subliniază și autorul în cuprinsul lucrării, clarificarea vetrei de formare a albanezilor este esențială și pentru istoria românilor și a limbii române.

Sorin Paliga

PERSPECTIVE IMAGOLOGICE DE ABORDARE A IDENTITĂȚII. Mariana Dan, Construcția și deconstrucția canonului identitar, postfață Silviu Angelescu, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2010, 275 p.

Absolventă a Universității din București, Facultatea de Filologie, secția engleză-hindi (1978), actualmente profesor de literatură și civilizație română la Facultatea de Filologie din Belgrad, șefa catedrei de limba română la aceeași facultate, autoare a numeroase lucrări științifice și de specialitate din domeniul literaturii și imagologiei, eseuri, traduceri (Mircea Eliade, Adrian Marino ș.a.) și antologii, precum și volume de versuri în limba română și sârbă, laureată a numeroase premii și distincții literare, Mariana Dan a publicat recent volumul de studii literare *Construcția și deconstrucția canonului identitar* la editura Muzeului Literaturii Române din București în care reactualizează problema identitară dintr-o perspectivă nouă, postmodernă.

Ea însăși „transplantată” de destin, cu mai mulți ani în urmă, într-o altă cultură, cea

iugoslavă, la vremea aceea, unde face carieră universitară și poetică, Mariana Dan, înțelege, ca nimeni altul, poate, dramatica problemă a identității etnice a minoritarului față de majoritar, a literaturii „periferice”, dialectale raportată la cea a „centrului” standardizat, relația dihotomică dintre „eu” și „celălalt” în context românesc din perspectiva spațiului cultural voivodinean, construcția și deconstrucția limbajului poetic folosit.

Încă din capitolul introductiv Mariana Dan definește fenomenul identitar românesc din Voivodina privit din dublă perspectivă, cel de raportare cu propria comunitate din cadrul comunității majoritare, precum și din cultura din România.

Volumul cuprinde patru capitole bine structurate. Primul, *Instalații cognitive ale identității și cultura ca sens identitar* este de factură mai teoretică în care, prin asociații extrem de pertinente și de mare finețe, prin argumente bine susținute, autoarea face o scurtă trecere în revistă a literaturii românești din Voivodina punctând ideea că indiferent de -ismele și post-ismele apărute de-a lungul istoriei, doar limba și cultura reprezintă suportul fundamental identitar, iar în acest context nu relația minoritar-majoritar este antitetică, ci raportul dintre adevăr și neadevăr. În acest capitol autoarea pune pe tapet conceptul de „realitate” ca model descriptiv, cognitiv și de identificare a lumii. În acest sens identitatea este descrisă ca un proces social și subiectiv, de identificare sau neidentificare cu „realitatea” valabilă într-un anumit timp și spațiu.

Capitolul următor, *Rigoarea și fascinația extremelor sau construcția ori deconstrucția canonului identitar* reprezintă un demers amplu în interioritatea identitară și creativitatea minoritară care se constituie pe baza viziunii despre lume și creație a poetului septuagenar din Voivodina, Serbia, Slavco Almăjan. Imaginea auctorială despre lume, dar și despre creația artistică este analizată prin inter-relaționare cu contextul istoric și cel identitar, cu textul creativ și cu evoluția formulei poetice a autorului prezentată în raport cu creația unor autori din România și cu viziunea organică a acestora despre lume. Deconstrucția și construcția limbajului poetic este corelată în acest fel cu „identitatea interioară” și creativă, parte esențială în definirea identității culturale a românilor din Voivodina.

Capitolul al treilea, extrem de dens și de consistent în sensuri, intitulat *Context „pre-text” și text în opera lui Slavco Almăjan*, o interpretare profundă, modernă și complexă a operei acestui poet român din Voivodina, mai puțin cunoscut în literatura „majoritară”, prezintă relația poetului minoritar cu „ceilalți” prin prisma receptării, a sentimentului dezrădăcinării și a modalităților de expresie al limbajului poetic.

În ultimul capitol, intitulat *Repere ale identității creatoare la scriitorii din Voivodina*, Mariana Dan ilustrează prin câteva studii de caz, oferite de Vasko Popa, Ion Miloș și Ioan Flora conceptul identitar în contextul postmodernității.

Postfața semnată de prof. univ. dr. Silviu Angelescu pătrunde mai profund în dilematica identitate a creatorului minoritar argumentând că drama acestuia, supus la efortul unei duble articulări derivă din neconcordanța dintre cod și loc. De aici rezultă patru alternative: 1. cedarea codului și păstrarea locului (vezi cazul lui Vasko Popa, poet de etnie română din Serbia care și-a scris opera integral în limba sârbă, devenind unul dintre cei mai mari poeți sârbi moderni); 2. păstrarea codului și păstrarea locului (Slavco Almăjan, Felicia-Marina Munteanu, Petru Cărdu, Eugenia Bălțeanu, Mărioara Baba, Ioan Baba, Olimpiu Baloș, Nicu Ciobanu, Ileana Ursu, Pavel Gătăianțu, Costa roșu, Simeon Lăzăreanu, Vasa Barbu, Valentin Mic ș.a.); 3. cedarea locului și păstrarea codului (Ioan Flora, poet român din Serbia care s-a stabilit în 1993 în România); 4.

cedarea locului și cedarea codului (a se vedea cazul poetului român din Serbia, Ion Miloș, stabilit în Suedia și care scrie în română, engleză și suedeză, ori cazurile clasice ale unui Ionescu ori Cioran).

Volumul se încheie cu un rezumat consistent în limba engleză și cu o notă despre autor.

În concluzie, autoarea consideră că fenomenele de construcție și deconstrucție în literatură reprezintă procese complementare în definirea și continuitatea unei identități culturale care nu trebuie relativizată. În acest sens nu există literatură „minoritară” și „majoritară”, există doar valoare și non-valoare, dar pentru ca valoarea să fie confirmată, aceasta trebuie cunoscută și receptată. În plan cultural, tăcerea este și ea o automarginalizare.

Volumul de studii literare, *Construcția și deconstrucția canonului identitar*, al Marianeî Dan, reprezintă, fără niciun dubiu, un argument solid la audiență, un apel la cunoașterea „celuilalt”, la conștientizarea identității culturale românești din Voivodina și la crearea unei imagini adecvate despre sine în exteriorul acesteia în sensul propus de Maria Todorova. Astfel cartea oferită de Mariana Dan cititorilor de limbă română, „minoritari” ori „majoritari” este o călduroasă pledoarie pentru receptarea canonului identitar circumscris contextului valorii, indiferent de codul lingvistic ori locul de apartenență.

Octavia Nedelcu

Н.Г. Самсонов, Л.Н. Самсонова, Русский язык и культура речи. Якутск, 2010, 243 с.

Настоящий период развития общества и параллельно языка, в нашем случае – русского языка, подвергается анализу, пересмотру и некоторым мерам и рекомендациям в процессе взаимодействия человек-язык-коммуникация. Рецензируемая книга – род многолетнего труда двух видных специалистов РС (Якутии), работников ЯГУ, филологов-славистов и одновременно русистов, наблюдателей происходящих изменений в речи сограждан в настоящее время.

Том содержит три главы: I. *Наш русский язык* (5-19); II. *Культура русской речи* (39-96); III. *Речевое поведение и этикет* (174-193); страницы 98-168 заняты *Упражнениями*, касающимися проблем культуры речи, правильности и чистоты речи, ясности, понятности и точности, выразительности речи, засорения (термин подлежит замене, он унаследован и, возможно, мало соответствует ситуации) языка и функциональных стилей.

В *Предисловии* написано: «Данная книга – краткое напоминание людям всех профессий о культуре речи и речевом этикете, без которых невозможно представить себе интеллигентного человека. Она содержит советы и рекомендации, многие из которых хорошо известны, однако не все они стали руководством к действию» (с. 4). В книге имеются и *Типичные ошибки, встречающиеся в речи якутян* (194-213), *Ошибки в грамматическом оформлении заимствованных слов* (214-223), *Заключение* (225), *Приложение. Образцы деловых документов* (225-238), что впервые встречается и свидетельствует о нормальной заботе авторов к речи сограждан, желающих идти в ногу с

миром на данный момент, если учесть, что большинство якутян – билингвы, но и то, что территория не из малых. Завершает том раздел *Литература*, включающий заглавия работ на данную тему, вышедших в основном в последнее время, но и до этого в РС и в других местах (238-239), что могут помочь далее при выяснении множества вопросов речи и ее повседневной практике.

Текст книги насыщен множеством данных по истории языка. Достаточно обратиться к истории, с индоевропейского периода с выделением общеславянского языка, занимающей тысячелетия развития общества и с переходом на отдельные группы славянских языков (восточная [русский, украинский, белорусский], западная [польский, чешский, словацкий, серболужицкие, верхний и нижний] и южная [болгарский, македонский, сербохорватский и словенский] группы). Русский язык стал особо сильно развиваться в конце IX-X вв., что находит уже подтверждение в письменных памятниках сперва на бересте (великолепные письма, дошедшие до тысячной единицы в Новгороде в последнее время) и впоследствии и на пергамене в виде книг, из которых следует упомянуть дошедшее до нас не-превзойденное *Остромирово Евангелие* 11-го века, свидетельствующее о культуре, духовной жизни и о богатстве языка народа.

На протяжении веков (до XX-го) русский язык, возникший на основе древнерусского языка, постоянно развивался, обогащался, шлифовался и в результате связей с другими народами и их языками. После революции в его развитии выделяются четыре этапа: 1917-1945 гг., 1945-1957 гг., 1957-1990 гг. и 1990 - по настоящее время. Перемены в обществе, в жизни людей, можно проследить по языку, по его богатству в любом словаре вне зависимости о времени. Все это выражено в случае заимствованных единиц (о чем далее полезно шире писать, так как это свидетельствует о связях русских с миром). В настоящее время эти связи дополнились благодаря деятельности организации МАПРЯЛ (1967, аббревиатура, породившая и другие единицы, например, РОПРЯЛ Румынская организация преподавателей русского языка и литературы) и др.

Отдельно следовало бы говорить о кафедрах, институтах и РАН, работе ряда лиц, которые способствовали развитию общества и русского языка постоянно (естественно, некоторые классические труды (*Русский язык* В.В. Виноградова; *Словарь сочетаемости слов*, *Грамматический словарь*, *Словарь русского языка XI-XVII вв.*, труды ряда поколений лингвистов) можно было бы упомянуть в разделе *Литература*).

По решению проблем заглавия книги, по материалу, по научному стилю и оформлению книга (жаль, что тираж, 430 экз.), необходимая множеству лиц, от школьников, преподавателей, студентов, лингвистов, историков, журналистов, множеству якутян, но и лиц из других зон, в том числе лиц, желающих вернуться на Родину, заслуживает самой высокой оценки. Она выигрывает, если получит и адрес в Интернете, куда обращаются люди, искренно заинтересованные в работах с таким содержанием.

От души поздравляем авторов (проф. Н.Г. Самсонова, автора 568 работ и доц. Л.Н. Самсонову, автора работ по русскому, болгарскому и старославянскому языкам, 7 лет работающего в качестве заместителя декана по НИР филфака ЯГУ и заслужившая звания «Отличника Образования РС (Я)»), как и всех тех, которые способствовали выходу в свет столь интересной книги.

Мария Думитреску

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

PERSONALIA

133

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

MARIA VÂRCIOROVEANU LA 80 DE ANI

Născută în anul 1930 la Ploiești, după terminarea liceului „Despina Doamna” din aceeași localitate, Maria Vârcioroveanu s-a înscris la Facultatea de Filologie a Universității din București, la secția de limbi slave (specialitatea limba și literatura polonă, 1950-1954), numărându-se printre primii absolvenți care au avut posibilitatea de a lucra în domeniu (după absolvirea studiilor a fost repartizată ca redactor la Editura pentru literatură și artă, unde a funcționat în perioada 1955-1956). După acest scurt interval, unde a reușit să-și însușească normele de redactare și de corectură a textelor literare, a fost angajată ca asistent la Facultatea de Limbi slave, în cadrul catedrei de limba și literatura polonă (1956-1973). În această calitate a ținut ore de curs practic (analiză de text, traduceri și retroversiuni, exerciții gramaticale și conversații), precum și seminare de literatură. Pentru a veni în sprijinul studenților, împreună cu ceilalți colegi ai catedrei, a elaborat și publicat 2 manuale de curs practic (vezi *Manual de limba polonă*, partea I, București, TUB, 1975, 448 p., autori: I.C. Chițimia, Elena Deboveanu, I. Petrică, V. Jeglinschi, Elena Timofte, Maria Vârcioroveanu, și *Manual de limba polonă*, partea II-a, București, CMUB, 1975, 257 p., autori: I.C. Chițimia, Elena Deboveanu, I. Petrică, V. Jeglinschi, Elena Timofte, Maria Vârcioroveanu, C. Geambașu).

În urma unor restructurări survenite în anul 1973, a fost transferată la catedra de limba română, unde a funcționat până la pensionare (1989), predând limba română studenților străini. Dispunând de cunoștințe avansate în domeniul didacticii predării unei limbi străine, a aplicat cu succes metoda contrastivă, ceea ce a atras după sine atractivitatea și eficiența procesului didactic.

Paralel cu activitatea didactică, Maria Vârcioroveanu s-a dedicat cercetărilor literare și comparate. S-a înscris la doctorat cu tema *Romanul istoric al lui Henryk Sienkiewicz în context european*, pe care a elaborat-o sub îndrumarea științifică a profesorului dr.doc. Ion. C. Chițimia. După susținerea tezei în anul 1978, a obținut titlul de doctor în filologie. Din păcate, teza nu a fost publicată multă vreme. Abia după două decenii, în cadrul unui proiect mai amplu (vezi seria „Biblioteca de slavistică”, inițiată de catedra de limbi și literaturi slave), teza a fost tipărită la Editura Universității din București (2005). Interesul constant față de proza marelui romancier polonez s-a concretizat în mai multe studii și articole (vezi, printre altele, prefața la *Cavalerii teutoni*, București, ESPLA, 1967; *Sienkiewicz în România*, „Romanoslavica”, 1966, republicat în versiune polonă în volumul omagial *Recepcja światowa Henryka Sienkiewicza*, Varșovia, 1968). O altă scriitoare care i-a atras atenția a fost Kazimiera Iłakowiczówna, poetă de anvergură din secolul al XX-lea, care, în urma refugiului polonez din 1939, când Polonia a fost atacată de Germania hitleristă, a ajuns în Transilvania, unde a petrecut mai mulți ani, învățând românește și traducând din lirica românească. Maria Vârcioroveanu a cunoscut-o personal în timpul unei vizite pe care poeta a efectuat-o în România postbelică (în anul 1965) la invitația Uniunii Scriitorilor. În urma acestei vizite s-a născut o prietenie durabilă între cele două femei și o corespondență bogată, pe care Maria Vârcioroveanu o publică într-un volum dedicat în semn de omagiu la douăzeci de ani după moartea remarcabilei poete (vezi *O poloneză care a iubit România. Kazimiera Iłakowiczówna*, București, Editura Printech, 2003; ediția a II-a a apărut la

Editura Paideia, în anul 2008). Dincolo de corespondența în sine, remarcabilă prin tonul sincer și emoționant, merită subliniat capitolul *Kazimiera Illakowiczówna, omul și poetul*, în care sunt formulate considerații subtile, cu privire la specificul creației. De asemenea, pentru prima dată este prezentat tabelul corectat al traducerilor din poezia românească, pe care Illakowiczówna le-a efectuat și publicat în diferite reviste și pe care ulterior le-a adunat într-un volum depus la editura PIW. Din păcate, acest volum distinct nu a apărut, în schimb, datorită editurii ALGO din Torun, cele mai multe dintre ele au fost publicate în vol. al IV-lea din ampla ediție *Poezje zebrane*, apărută în anul 1999.

Popularizarea literaturii polone transpare și din numeroasele articole pe care Maria Vârcioroveanu le-a publicat în reviste de specialitate („Romanoslavica”, „Revista de istorie literară și folclor”, „Viața românească”, iar în ultima perioadă în reviste ale Bisericii Ortodoxe Române (a petrecut multe ore în preajma Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae). De o deosebită apreciere s-a bucurat studiul *Figura lui Mihai Viteazul în predica lui Piotr Skarga*, un capitol mai puțin cunoscut în relațiile româno-polone.

Din activitatea de traducător ne rețin atenția în mod deosebit două romane celebre din literatura polonă: Maria Kuncewiczowa, *Tristan 1946*, București, Univers, 1973, și Eliza Orzeszkowa, *Pe malurile Niemenului*, București, Univers, 1985, ambele dezvăluind sensibilitatea artistică și disponibilitățile creatoare ale traducătoarei. Nu ne rămâne decât să regretăm că aceste disponibilități nu au fost valorificate într-o măsură mai mare.

Calitatea umană exemplară, colegialitatea, atitudinea față de muncă, simțul datoriei și al prieteniei sunt însușiri ale unui universitar care a contribuit în mod incontestabil la formarea temeinică a numeroase generații de studenți și la promovarea valorilor culturii polone în spațiul românesc. La mulți ani, stimată Doamnă Profesoară!

Constantin Geambașu

PROFESORUL IOAN REBUȘAPCĂ LA 75 DE ANI

Născut în anul 1935, în comuna Dărmănești, jud. Suceava, profesorul Ioan Rebușapcă, după absolvirea Liceului pedagogic din localitatea Siret (1951-1955), a urmat Facultatea de Filologie, secția de limba ucraineană - limba română, în cadrul Universității din București (1955-1960). Repartizat ca asistent la Catedra de limbi slave, secția de ucraineană, a ținut cursuri practice și seminarii de specialitate. În vederea aprofundării cunoștințelor didactice și științifice a efectuat mai multe stagii de perfecționare și documentare la Universitatea „A.I. Cuza” din Iași, precum și la instituții de învățământ superior din Ucraina (Universitatea „Ivan Franko” din Lvov, Universitatea „Taras Șevcenko” din Kiev). De asemenea, a frecventat cursuri de vară, organizate de Universitatea „Kliment Ohridski” din Sofia, Universitatea Carolină din Praga și Universitatea din Belgrad.

Sub îndrumarea științifică a profesorului dr. Mihai Pop a pregătit teza de doctorat *Poezia populară de urare și felicitare*, pe care a susținut-o în anul 1972, obținând titlul de doctor în filologie. De-a lungul anilor, a parcurs toate treptele carierei universitare: asistent (1961-1967), lector cu delegație (1967-1969), lector titular (1969-1991), conferențiar (1991-1997), profesor (1997-2005), profesor consultant (2005-2009).

În îndelungata sa activitate didactică a ținut atât cursuri de limbă, cât și cursuri de literatură la secția de ucraineană, precum și numeroase cursuri opționale sau de specialitate (metodică, folclor ucrainean și comparat, contacte literare și folclorice, relații lingvistice etc.), contribuind în mare măsură la formarea a numeroase serii de absolvenți, viitoare cadre didactice în școlile cu limba de predare ucraineană din România. După 1990, în cadrul studiilor de masterat a ținut prelegeri de etnolingvistică slavă, folclor comparat și imagologie ucraineană.

În anul 1993, în calitate de Visiting Professor la University of Alberta, a predat cursul de *Ukrainian Folklore Customs* studenților de la secția de Istorie a Studiilor de Folclor și pe cel de *Symbolism in Ukrainian Folklore*, în cadrul școlii doctorale. Toate aceste cursuri au atestat o autentică vocație pedagogică, profesorul Ioan Rebușapcă manifestând o grijă deosebită față de pregătirea profesională permanentă, concretizată în diversificarea metodelor de predare, sistematizarea și îmbogățirea materiei, parcurgerea noutăților din domeniu. Disponibilitățile didactice ale profesorului Rebușapcă s-au concretizat totodată în îndrumarea a numeroase teze de grad, în repetatele deplasări la școlile din Maramureș în vederea organizării și a desfășurării examenelor de grad și de susținere a tezelor de gradul I. Dascăl cu experiență, profesorul și-a încurajat discipolii, străduindu-se de fiecare dată să le transmită dragostea față de profesie și față de elevi. Cei mai mulți dintre profesorii care predau astăzi în școlile și liceele cu limba de predare ucraineană au avut în profesorul I. Rebușapcă un exemplu demn de urmat.

Activitatea științifică cuprinde domenii variate: dialectologie, literatură, raporturi culturale și literare româno-slave, dar domeniul prioritar al profesorului Ioan Rebușapcă îl constituie folcloristica – disciplină complexă, care pe lângă cercetările teoretice implică și studii de caz, bazate pe cunoașterea practică a unor metode sociologice sau antropologice. Bun

cunoscător al zonei bucovinene și maramureșene, majoritatea studiilor și volumelor publicate se concentrează asupra tradițiilor și particularităților locuitorilor din acest spațiu geografic, extrem de generos prin conservarea și transmiterea tradiției populare. Recurgând deseori la metoda comparată, autorul își extinde deseori aria investigațiilor, aducând în discuție fapte și fenomene proprii Europei de est și de sud-est. Mergând pe urmele reputatului savant Petru Caraman, a înțeles încă de la început necesitatea modernizării demersului științific prin cultivarea cercetărilor interdisciplinare și aplicate.

Dintre lucrările cu caracter aplicat merită să menționăm, de exemplu, monografiile folclorice (culegeri și antologii însoțite de prefețe, note și comentarii critice), consacrate diferitelor specii ale folclorului ucrainean din România: lirica populară (*Narodni spivanky*, București, 1969, 286 p.), cântecul ritual (*Oi u sadu-vynogradul/ Hei, în vie 'n razachie*, București, Kriterion, 1971), epica în versuri (*Vidhomony vikiv*, București, Kriterion, 1974, 366 p.), proza populară (*Olenskyi pyit/ Floare de olean*, București, Kriterion, 1978, 328 p.), satul Negostina (*Dorobok pokolin'/ Prinusul generațiilor*, București, Kriterion, 1982, 208 p.).

O pondere importantă o dețin monografiile cu pronunțat caracter teoretic, de valorificare a unor teme și idei neexplorate anterior (vezi, de exemplu, *Glosar dialectal al Comunei Rona de Sus Maramureș*, TUB, 1977; *Nașterea simbolului. Aspecte ale interacțiunii dintre rit și poezia rituală*, Kriterion, B., 1975; *Individualitatea clasicilor. Impresii asupra receptărilor literare româno-ucrainene*, București, Omeron, 1997; *Poezia colindelor. Constructe simbolice și stereotipii culturale în repertoriul tinerilor*. Vol. I, 2006 etc.). Un efort deosebit l-a impus culegerea, traducerea și editarea textelor de poezie rituală ucraineană din România (vezi în acest sens antologia *Cununa anului*. Ediție bilingvă, București, Mustang, 2002).

Pe lângă lucrările cu caracter monografic, Ioan Rebușapcă a publicat peste 150 de studii și articole în reviste de specialitate (vezi, printre altele, studiile publicate în ultima perioadă: *Volodymyr Hnatiuk și folcloristica românească*, 1988; *Scheme comune și versiuni naționale ale legendelor haiducești din Bucovina*, 2000; *Aspecte ale bilingvismului folcloric*, 1999; *Echivalente ucrainene ale rostirii poetice eminesciene*, 2000; *The Symbol as a Fundamental Component in the Discourse of Folk Songs*, 2000; *Nemuritorul zâmbet al lui Caragiale, Lumea creată din cuvinte*, 2002; *Rig Veda și discursul ritual popular*, 2002), *Panciatantra – filiații tematice și motive în cultura sud-est europeană*, 2002), *Ramayana – constanta universalilor literare*, 2002 etc.). De asemenea, a participat la numeroase conferințe și sesiuni naționale și internaționale (vezi sesiunile facultății și ale catedrei, congresele de slavistică, precum și alte manifestări organizate de instituții din străinătate). Merită să menționăm aici și *Simpozionul internațional organizat cu prilejul aniversării a 150 de ani de la nașterea lui Ivan Franko*. Lucrările simpozionului au apărut în volum sub îngrijirea științifică a profesorului Rebușapcă, bucurându-se de apreciere în rândurile exegeților ucraineni și români.

Datorită meritelor sale didactice și științifice, profesorul I. Rebușapcă a fost ales membru al mai multor societăți și organizații științifice naționale și internaționale (Asociația Slaviștilor din România; Uniunea Scriitorilor din România; Societe Scientifique Șevcenko din Paris; Comitetul Internațional al Asociației Internaționale a Ucrainiștilor, Kiev-Harvard).

Cele cinci decenii de activitate multiplă, susținută de eforturi sistematice în procesul de învățământ și de cercetare, au permis să iasă în relief calitățile incontestabile ale profesorului: dragostea și pasiunea pentru muncă, dorința incontestabilă de a iniția și finaliza proiectele, spiritul organizatoric, colegialitatea și modestia. Sunt acestea atribute demne de laudă astăzi,

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

când profesorul Ioan Rebușapcă împlinește 75 de ani, prilej de omagiu și de bucurie pentru toți cei care îi cunosc meritele și contribuțiile incontestabile la dezvoltarea slavisticii românești.

La mulți ani, magistre!

Constantin Geambașu

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

CRONICI

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

LA A 40-a ANIVERSARE

În perioada 8-11 septembrie 2010 a avut loc tradiționalul Simpozion științific internațional anual al slaviștilor de la Belgrad, Serbia, sub egida personalității și activității marelui reformator al limbii sârbe literare, Vuk Stefanović Karadžić. Ediția acestui an a stat sub semnul aniversării a 40 de ani de activitate, aproape neîntreruptă, a acestui simpozion de prestigiu cu teme extrem de generoase: Două veacuri de limbă sârbă contemporană literară/Literatura sârbă în contextul literaturii europene. La sesiunea științifică de comunicări din acest an jubiliar au participat peste 130 de cercetători, specialiști, cadre didactice universitare, membri de prestigiu ai slavisticii și ai sârbisticii internaționale din S.U.A. (Pitsburg), Muntenegru (Nikšić), Slovacia (Katowice), Bulgaria (Veliko Târnovo, Plovdiv), Franța (Paris), Elveția (Berna), Polonia (Poznań, Cracovia, Wrocław), Austria (Graz), Italia (Bari, Verona, Roma, Teramo, Pescara), Bosnia și Herțegovina (Banja Luka, Sarajevo-Pale), Ucraina (Kiev, Lvov), Rusia (Moscova, Sankt Petersburg), Germania (Berlin, Jena, Heidelberg, Hamburg), România (București), Slovenia (Ljubljana), Serbia (Belgrad, Novi Sad, Niš, Kosovska Mitrovica, Kragujevac). Evenimentul a debutat cu deschiderea festivă, la care au participat alături de gazde, prof. dr. Zlata Bojović în calitate de președinte al Comitetului permanent de organizare a sesiunii, decanul Facultății de Filologie a Universității din Belgrad, prof. dr. Slobodan Grubačić, reprezentanți ai Rectoratului Universității, ai Academiei de Științe și Arte, oficialități locale din partea Ministerului Învățământului și al Ministerului pentru diasporă. După cuvintele de salut adresate din partea organizatorilor în care s-au rememorat cei 40 de ani de sesiuni ale slavisticii internaționale, punctându-se un bilanț rodnic materializat în tot atâtea volume și două ediții ale Dicționarului biobibliografic al slaviștilor sârbiști din lume, au urmat patru comunicări plene înscrise în tematica anunțată, dintre care remarcăm comunicarea prof. dr. Paul Louis Thomas de la Universitatea Sorbona IV, *De la Vuk la Vuk*, privind evoluția sinuoasă în plan diacronic și sincron a limbii sârbe de la Vuk și până în zilele noastre. Comunicările au fost susținute pe parcursul a trei zile, în cadrul a trei secțiuni: lingvistică și stilistică, literatură medievală și folclor, literatură și poetică. În ultima zi a avut loc o masă rotundă privind rezultatele cercetării unui proiect din domeniul didacticii predării limbii și literaturii sârbe în care s-au dezbătut avizat problemele cu care se confruntă astăzi slavistica universitară și soluțiile propuse. Lucrările urmează să fie publicate în volum.

Din partea României a participat lect. dr. Dușița Ristin, actualmente lector de limba română la Catedra de limba română de la Facultatea de Filologie din Belgrad cu lucrarea *Începuturile activității tipografice din Țările Române și relațiile culturale româno-sârbe* și subsemnata cu lucrarea *Vasko Popa și poezia românească* la secțiunea de literatură pe care a moderat-o.

Simpozionul s-a bucurat de un mare succes atât prin calitatea comunicărilor cât și prin cea a organizării acestuia. Comunicările prezentate și luările de cuvânt au demonstrat, ca de fiecare dată, înalta ținută științifică a acestora, rigoarea și seriozitatea cercetărilor în domeniul slavisticii în general și al sârbisticii în special.

Octavia Nedelcu

**МАПРЯЛ '10 ДЕСЯТЫЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ СИМПОЗИУМ
ВЕЛИКО-ТЫРНОВО, Болгария, 8-11 апреля 2010 г.**

Между съездами организации МАПРЯЛ организовались симпозиумы в разных местах, на этот раз, 10-ый по счету, такое мероприятие на тему «*Тесретические и методические проблемы русского языка как иностранного в традиционной и корпусной лингвистике*» состоялось в Болгарии, в здании Великотырновского университета им. Святых Кирилла и Мефодия.

Открытие Симпозиума состоялось 9 апреля 2010 г. в актовом зале университета, где выступили проф. д.п.н. Пламен Анатолиев Легкоступ, члены оргкомитета, Председатель оргбюро, доц. к.ф.н, Гочо Гочев, завкафедрой русистики ВТУ и гости симпозиума (среди них: делегат от мэрии Москвы, консул РФ в Русе, председатель Общества русистов в Болгарии). Присутствующие радостно приняли эти выступления и ответили продолжительными аплодисментами.

С 10.15 по 12.15 представили доклады: Димитрова С.П. (София), Прагматические аспекты описания русского языка для иностранцев; Станкович Б. (Белград), Актуальные вопросы методики преподавания русского языка как инославянского, а не как иностранного; Маслова В.А. (Витебск), Лингвокультурология и русская поэзия.

Участники из более 20 стран (более 75 из России и СНГ, более 80 из Болгарии, из других стран по 1-5 ч., в итоге более 260 лиц), представили в пяти секциях (1. *Сопоставительно-типологическое описание русского языка с 5 подсекциями: Фонетика и фонология; Лексикология, лексикография и фразеология; Словообразование и морфология; Синтаксис, стилистика и лингвистика текста; Семантика и прагматика* (более 80 работ по Программе, самое многочисленное участие); 2. *Вопросы перевода*; 3. *Культурология и лингвокультурология*; 4. *Актуальные проблемы методики преподавания русского языка как иностранного в начальной и средней школе* и 5. *Актуальные проблемы методики преподавания русского языка как иностранного в высшей школе*) свои сообщения, результат работы и исследований ряда лет (у многих - десятилетий), свидетельствующие о росте интереса к сложным вопросам преподавания русского языка в иностранной аудитории.

Выступления участников сопровождалось ярким обсуждением на должном научном уровне со стороны присутствующих во всех секциях. Организационные проблемы были решены в демократическом стиле, выступления в секциях следовали в алфавитном порядке фамилий участников.

В современной парадигме лингвистических знаний особое место уделяется в целом лексикологии (Секции 1.2, Лексикология, лексикография и фразеология), т.к. лексический состав любого языка является самым подвижным уровнем системы, подверженным быстрым изменениям, которые отражают влияние экстралингвистических факторов.

Очередной и юбилейный **Десятый** симпозиум МАПРЯЛ в Велико Тырново вновь

подтвердил указанный факт проявления особого интереса к лексическому составу и лексическому строю, в данном случае языка русского в его собственных границах или с выходом в сравнительный анализ с другими языками.

В 1-ой секции было зарегистрировано 32 участника из 10 стран (Беларуси, Болгарии, Греции, Венгрии, Италии, Казахстана, Латвии, России, Украины, Японии).

Содержание докладов послужило ярким примером того, что Словарь, как единица коммуникативной деятельности, инструмент познания мира, представитель культурного уровня общества представляет собой особый объект многостороннего изучения. Феномен современного словаря заключается в разнообразии подходов к его созданию, в сосредоточении внимания на определенной тематической или функциональной категории лексических единиц.

Доклады многих исследователей были посвящены терминологической лексике или фразеологическим единицам, первично отобранным по материалам разного типа словарей. Например, сообщения *Василевой Н.И. (Болгария, Варна)* на тему «Отбор лексики при составлении специализированного двуязычного словаря (на примере Русско-болгарского морского словаря)», *Дьерке З. (Венгрия, Сегед)* на тему «Отражение межъязыковой руссковенгерской фразеологической омонимии в двуязычной фразеографии», *Жунусовой Н.Ж. (Казахстан, Астана)* на тему «Исследование разноструктурных языков на материале двуязычных словарей», *Лазаревой В.А. (Италия, Салерно)* на тему «Фразеологизированные построения в русском, болгарском и итальянском языках» и др.

Особого внимания, на наш взгляд, заслужил доклад коллеги *Василевой Н.И. (Болгария, Варна)* на тему «Отбор лексики при составлении специализированного двуязычного словаря (на примере Русско-болгарского морского словаря)», где был сделан акцент на эквивалентности и без эквивалентности определенного корпуса единиц, на путях заимствования морских терминов в болгарский язык, на роль русского языка в этом заимствовании. Словарь в макете представляется как двусторонний, но большее внимание уделяется толкованию «русской стороны», что в дальнейшем, по желанию аудитории, могло бы стать основой для полного зеркального отображения и в болгарской части словаря.

Не прекращается работа над рукописными источниками, как начала русской письменности, так и более поздних синхронных срезов. Это вновь и вновь обогащает как лингвистические, так и собственно культурные знания о языке. Таковыми были доклады, например, *Досевой Ц.Г. (Болгария, София)* на тему «К изучению лексики древнерусских рукописей XI века» или доклад *Богдановой С.С. (Болгария, София)* на тему «Об одной древнерусской рукописи начала XV века в собрании Троице-Сергиевой лавры». Наличие таких тем исследований и проявление современного интереса к ним радует не только ученого-филолога, но и любого, интересующегося историей и культурой России.

Весьма любопытным представляется доклад профессора Леонида Петровича Крысина на тему «Лексикографический аспект изучения русской разговорной речи», но, к сожалению, он не прозвучал по причине отсутствия самого докладчика.

Тема языкового заимствования также была представлена весьма разнообразно как со стороны времени произведенных заимствований, так и со стороны их географии. Затронута была проблема дилеммы привнесения нового культурного компонента в язык с

помощью очередного заимствования той или иной категории или же излишества и нарушения «чистоты» заимствующего языка. Та-ковыми были доклады *Андрейченко Е.В. (Греция, Афины)* на тему «Православная лексика русского языка – истоки, традиции и современность», *Гвоздович Г.А. (Беларусь, Минск)* на тему «Избирательность языка в усвоении иноязычных терминов (на материале русской и белорусской лингвистической терминологии)», *Исаевой Н.В. (Россия, Москва)* на тему «Новые слова иноязычного происхождения, обозначающие лиц по профессии, специальности, в русской лексике последнего десятилетия (по материалам печатных рекламных объявлений)».

Также были освящены темы языковой политики, отдельных грамматических категорий, проблемы ономастики и звуко-символизма.

Резюмируя, хотелось бы еще раз обратить внимание на тот факт, что в 90% исследований по лексикологии, которые были представлены на обозрение Симпозиума, ведущая роль принадлежит словарю с одной стороны как источнику формирования картины состояния лексического состава языка, с другой стороны и как цели создания его объективной картины.

Во 2-ой секции (председатель: Владова И.М., секретарь: Драгова-Тальская Г.И.) в двух частях; было представлено сообщение Марии Думитреску «*Перевод и его вопросы*» (другого сообщения по теме не было), где, кроме определения перевода на данный момент, как *действие* и его *результат* с указанием на его виды (*краткий/развернутый, устный, письменный, е-перевод, обычный, специальный* и пр.), было отмечено, что переводчик (с русского на румынский) должен получить многоуровневую подготовку, связанную с историей языка и с историей и географией страны, а также с соответствующей лексикографией (со словарями любого типа) и темами не одной отрасли знаний (культуры, экономики, быта, деятельности разных лиц, прессы страны) во время студенчества, мастер-класса, докторантуры. Переводчик не рождается, его **готовят** стать таковым. Особо будущий переводчик должен ежедневно заниматься переводом. В настоящее время обычный текст пестрит заимствованиями множества зон, аббревиатурами и от собственных имен (*кривовичевит*, новый минерал от фамилии исследователя; *мановец* <МАН; *нано*, *нм* <нанометр; *старт*, *Старт* (*стартовец*) и *Старт 2*). Во всех случаях необходимо обратить внимание на *ударение*. Иногда орфография помогает, также и интернет помогает, но не у всех есть возможность им пользоваться.

Во время обсуждения сообщений в адрес данного сообщения И.М. Владова добавила, что поэтический текст при переводе получает желаемое решение только в случае хорошо подготовленной *поэтической* особы. Было добавлено, что *кинемы* (И.М. Владова, *Национально-культурная мотивированность кинемы и ее вербализация как проблема перевода*), невербального выражения, встречаются чаще у правонарушителей (М.Д.); далее были замечания по проблемам выделения и составления статистики несоответствия при переводе (Л.К. Кирова) и было предложено вернуться к такому способу только через некоторое время с тем, чтобы можно было получить результат сопоставления (поколения переводчиков чередуются, как и составителей текстов). Наступило согласие с т.з. Г.И. Драгоевой-Тальской, что в помощь переводчику полезен и собственный словарь (картотека), особенно в случае юридических текстов по той причине, что при выборах меняются лица и концепции о составлении, содержании

законов, документов и их наименования ставят свои проблемы при переводе, а это бывает достаточно часто.

В Программе симпозиума был и *Круглый стол* («Интернет в обучении русскому языку как иностранному»), который по уважительным причинам (отсутствие аппаратуры) не состоялся.

Культурная программа в день открытия Симпозиума, да и в других случаях была интересной, исполнение музыкальных произведений (особой оценки заслужила исключительно интересное и безукоризненное выступление на болгарском и французском языках Кристин Верталие на *Вечере русиста*, 9 апреля в 20.15 в Интерхотеле) было на высоком уровне, что добавило радости.

Выступления и дискуссия по ним следует считать дорого стоящий результат в практике множества участников симпозиума, что останется в памяти у многих присутствующих на долгое время. Все уже ждут тома текстов сообщений, что вероятно скоро можно использовать и передать и другим коллегам.

Слов благодарности с нашей стороны следует сказать в адрес организаторов, всем, тем, которые постарались обеспечить участникам необходимые для работы условия. Благодарю за всё!

Елена Андрейченко, Мария Думитреску

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

Despre autori

Cotorcea, Livia – prof.dr. la Catedra de slavistică a Universității „Al.I. Cuza” din Iași, domenii de interes: filologie rusă

Čolević, Lidija – lector de limbă și literatură sârbă, Catedra de limbi slave, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea din București; domenii de interes: metodică predării limbii sârbe pentru străini, literatură sârbă

Dumitreșcu, Maria – conf.dr. pensionar de la Catedra de filologie rusă a Facultății de Limbi și Literaturi Străine de la Universitatea din București, domenii de interes: lexicologie rusă

Geambașu, Constantin – prof.dr. la Catedra de limbi și literaturi slave a Facultății de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București, domenii de interes: literatură polonă contemporană, cultură polonă, literaturi slave comparate.

Georgescu, Gabriela – absolventă a Facultății de Limbi și Literaturi Străine de la Universitatea din București, precum și a masteratului „Studii Culturale slave”; domenii de interes: literatură, mentalități

Guță, Armand – cercetător dr. la Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” din București; domenii de interes: istoria și folclorul românesc sud-dunărean

Mitric, Olimpia – conf. dr. la Facultatea de Istorie a Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, domenii de interes: bibliologie, istoria culturii și slavonei românești.

Mitu, Nicolae Răzvan – profesor de istorie la Liceul Teoretic „Henri Coandă” din Craiova

Nedelcu, Octavia – conf.dr. la Catedra de limbi și literaturi slave a Facultății de Limbi și Literaturi Străine de la Universitatea din București, domenii de interes: literatură și cultură sârbă

Nițșor, Ciprian – masterand la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea din București, „Studii de cultură rusă și comunicare în afaceri”; domenii de interes: literatură, mentalități

Olteanu, Antoaneta – prof.dr. la Catedra de filologie rusă a Facultății de Limbi și Literaturi Străine de la Universitatea din București, domenii de interes: literatură rusă (perioada veche și modernă, literatura secolelor al XX-lea – al XXI-lea), istoria mentalităților, etnologie.

Paliga, Sorin – lect.dr. la Catedra de limbi și literaturi slave a Facultății de Limbi și Literaturi Străine de la Universitatea din București, domenii de interes: lingvistică slavă, tracologie, relații lingvistice româno-slave

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

CUPRINS

MENTALITĂȚI

Gabriela Georgescu, <i>Carol al IV-lea</i>	5
Armand Guță, <i>Problema minorității istroromâne reflectată în literatura etnologică croată din perioada 1945-2009</i>	11
Nicolae Răzvan Mitu, <i>Noi mărturii privind „dosarul” Cadrilaterului (1938-1946)</i>	25
Ciprian Nițșor, <i>Despre Rusia sub comunism în viziunea lui Aleksandr Sojjenișin</i>	37

LITERATURĂ

Livia Cotorcea, <i>Лев Толстой – к вопросу о самопознании и о поисках бога</i>	45
Constantin Geambașu, <i>„Nedivina comedie” de Zygmunt Krasiński între istorie și metafizică</i>	51
Antoaneta Olteanu, <i>Неоопричина или антиутопия Ссрокина</i>	61

LINGVISTICĂ

Lidija Čolević, <i>Учење фразеологије у настави српског као страног за говорнике румунског језика. Методичка апликација</i>	71
Maria Dumitrescu, <i>O переводе и ее вопросах</i>	85
Olimpia Mitric, <i>Cărțile slavone vechi în fonduri și colecții din județul Suceava. Colecția mănăstirii Putna</i>	95
Sorin Paliga, <i>When Could Be Dated ‘the Earliest Slavic Borrowings in Romanian’?</i>	101

RECENZII

Sorin Paliga, <i>Božena Bednařiková. Slovo a jeho konverze. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009</i>	123
Sorin Paliga, <i>Onufrie Vințeler, Studii și cercetări de onomastică și etimologie.</i>	

<i>Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2010, 372 pag.</i>	124
Sorin Paliga, I.I. Russu, <i>Obârșia tracică a românilor și albanezilor. Clarificări comparativ-istorice și etnologice. Der thrakische Ursprung der Rumänen und Albanesen. Komparativ-historische und ethnologische Klärungen.</i> <i>Cluj-Napoca: Dacia 1995</i>	126
Octavia Nedelcu, <i>PERSPECTIVE IMAGOLOGICE DE ABORDARE A IDENTITĂȚII. Mariana Dan, Construcția și deconstrucția canonului identitar, posfață Silviu Angelescu, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2010, 275 p.</i>	128
Maria Dumitrescu, <i>Н.Г. Самсонов, Л.Н. Самсонова, Русский язык и культура речи. Якутск, 2010, 243 с.</i>	130

PERSONALIA

Constantin Geambașu, <i>Maria Vîrcioroveanu la 80 de ani</i>	135
Constantin Geambașu, <i>Profesorul Ioan Rebușarcă la 75 de ani</i>	137

CRONICI

Octavia Nedelcu, <i>La a patruzecua aniversare</i>	143
Elena Andreicenko, Maria Dumitrescu, <i>МАПРЯЛ 10 ДЕСЯТЫЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ СИМПОЗИУМ ВЕЛИКО-ТЫРНОВО, Болгария, 8-11 апреля 2010 г.</i>	144

Despre autori	149
----------------------------	-----